

MINU ELU LUGU

14.juuni 1941.

Sel reedehommikul, 1941. aasta 14. juunil, ärkasin nagu ikka hea tujuga. Kell helises - oli aeg tõusta ja tööle minna.

Äratanin mehe: "Lolo, tõuse üles! Kell on palju, peame kiiresti tegema!"

Väljas oli kevad. Päike paistis mõnusasti tuppa. Tegin akna lahti ja soe kevadine õhk hoovas mulle vastu. Olid esimesed kuumad päevad.

Kõrvaltoast kostis meie kolmeaastase tütre Gabi rõõmus hääleke. Ta mängis hoidjaga ja tuba oli täis helisevat lapsenaeru. Meie koer Lord vaatas meid truul pilgul, iga me liigutust jälgides ja hellitusi oodates. Keel suust väljas, jooksis ta Lolo ja minu vahet.

Pärast hommikusööki ootas ka Lord oma maiuspala. Gabi viskas talle tüki vorsti, mis ainsa ampsuga alla neelati. Lolol oli tavaks laua ääres nalja visata ja me saime palju naerda.

Meie väike pere oli õnnelik.

Vaatasin isa ja tüdarta ning mõtlesin, et õige pea on meid neli... Unistasin, et kingin tütrele ta sünnipäevaks väikese venna.

Oli aeg minema hakata. Gabi suudles mind ja palus: "Ema, älä mine tööle!"

Isa tuli ka tüdrega hüvasti jätma. Ta tõstis Gabi kõrgele ja viskas õhku. See viis tüdrukuga alati suurde vaimustusse ja ta palus isa: "Veel isake, palun veel!" Rebisime end tütre kaisutustest lahti ja jätsime ta hoidjatädi hoole alla, keda tüdruk väga armastas.

Lord saatis meid väravani. Omavahel lõbusasti juttu ajades jõudsime bussipeatusse. Lolo küsis, kuidas ma end tunnen - olin seitsmendat kuud lapseootel ja vahel ei olnud enesetunne just kõige parem. Rahustasin teda. Naeratasin õnnelikult ja ütlesin, et kõik on hästi. Tuletasin mehele meelde, et oleme pärast tööd oodatud sõber Benno poja sünnipäevale. Marik saab täna kolmeks - näitasin Lolole kingituspakki, milles karupoeg Miška juba ootas kohtumist sünnipäevalapsega.

Istusime bussis ja vaatasime välja. Äkki märkasime tänaval midagi ebaharilikku: paljude majade ees seisis veoautod, inimesed kastides. Nad olid ärevuses, rääkisid midagi, vaidlesid omavahel. Paljud neist nutsid. Nägudel oli hirm ja ahastus. Seal oli mehi, naisi, lapsi ja vanakesi. Nende lähedal seisis vintpüssidega sõdurid. Kohvrid ja

muud pambud ning asjad olid segamini - osa tänaval, osa autokasti kuhjatud. Ja selliseid täistuubitud veoautosid oli palju, nad tulid üksteise järel mööda teed. Koos nende õnnetute inimestega sõitsid sõdurid. Kõik bussisoliijad jälgisid hirmunult seda jubedat vaatepilti. Nad olid segaduses, keegi ei saanud aru, mis on teoksil. Mis võis olla juhtunud??

Vaatasin Leopoldile näkku. Tavaliselt rahulik, lahkelt naeratav, oli ta nüüd närvis, nägu lumivalge.

Ta püüdis mind rahustada: "Kallis, ära erutu, mõtle meie pojakese peale!"

Jõudsime kesklinna. Ka seal oli märgata, et juhtunud on midagi erilist. Inimeste nägudel oli hirm... mure...paanika...

Ühed tormasid kuhugi. Teised seisid kahe-kolme kaupa, sosistasid omavahel ja piilusid ümberringi... Paljud nutsid suure häälega, unustades, et on tänaval. Naistel olid näod nutmisest paistes.

Jätsime Leopoldiga hüvasti ja läksime kumbki oma tööle.

Töötasin suures poes osakonna juhatajana. Kauplus asus peatänaval ja seal oli tavaliselt palju ostjaid. Sel hommikul oli müügisaal tühi. Müüjatest ei olnud keegi oma töökohal. Nad seisid ärritunud nägudega gruppides ja arutasid öösel ja hommikul toimunud sündmusi. Igauks rääkis, mida ta oli sel ööl näinud ja ise üle elanud. Kellel oli kinni võetud omakseid, kellel sõpru või naabreid.... Keegi ei saanud aru, mis oli juhtunud. Järsku kõlas ühe vanema müüja hää: "Mis see võib olla?? Baltimaad said Nõukogude omaks. Nüüd algasid ka meil küüditamised, vahistamised... - nii nagu Venemaal! Vene rahvast hirmutatakse nõukogude võimuga, nüüd on siis järjekord meie käes... Mida neilt head oodata ongi? Ainult pisaraid, muret ja lahutatud perekondi!..."

Sel hetkel märkas, et poodi sisenes Lolo õe Irina lapsehoidja. Ta tuli, ise üleni pisarais, minu juurde, suurest ärritusest värisemas, jõuetu millegi ütlemiseks. Veidi rahunenud, teatas ta mulle hirmsa uudise: täna öösel olid vahistatud Irina, tema mees ja nende kolmeaastane poeg Tolja. Neile oli antud tund aega asjade pakkimiseks. Tolik magas. Ta tuli äratada. Selle peale laps hakkas loomulikult jonnima ja nutma. Vanemad kaotasid täielikult pea ja ei suutnud õieti midagi pakkida. Irina minestas.

"Nad viidi minema peaaegu ilma asjadeta ja toiduta," rääkis mulle ahastav hoidja. Ta mõtles aina oma jumaldatud Tolikule. Õnnetut naist kuulates mõtlesin ma kohe Lolo vanematele. Peab neile kuidagi rääkima. Isa oli alles toibumas hiljuti üleelatud infarktist, ema tervis polnud ka kõige parem. Kuidas nad küll selle löögi üle elavad? Südamevaluga valisin Lolo töökoha numbri. Lolo oli telefonil. Kui olin talle rääkinud, mis juhtus, vastas ta, et tuleb mulle kohe järele ja me läheme koos vanemate juurde.

Mul pole vanemate mure kirjeldamiseks jõudu. Ema vajus kokku. Poole tunni jooksul vananes ta kümme aastat... Isa, ametilt hambaarst, kõigi poolt austatud inimene, ei suutnud mõista... Ta aina korrutas: "Mille eest? Mille eest?"

("Mille eest? Mille eest?" - selle küsimuse võiks nõukogude võimule esitada kogu tema eksisteerimise jooksul... Aga meil Baltimaades alates 1940. aasta suvest - kuni tänase päevani! Siis, kui Nõukogude Liit meid enesega liites "õnnelikuks" tegi! Siis, kui Eestist sai "vennalik liiduvabariik"!! Kui süütuid inimesi pannakse istuma, küüditatakse Siberisse, saadetakse vangilaagritesse... Tuhanded ja tuhanded inimesed esitavad endale sama küsimuse: "Mille eest? Mille eest?")

Me ei leidnud lohutamiseks sõnu...- need olid selleks liiga vaesed... mure aga oli liiga suur!... Vanematega hüvasti jättes oli kõigil peas üksainus mõte: "Kas me elus veel näeme ?"

/ Irina ja Lolo ei kohtunudki enam oma vanematega. Saksa okupatsiooni ajal saadeti nende ema ja isa Klooga surmalaagrisse. Nad pidid ise augu kaevama ja sinna sisse heitma. Siis valati nad petrooleumiga üle ja põletati elusalt. Nad surid nagu kõik Eesti juudid - surma, millest jubedamat pole võimalik ette kujutada. See oli isa ja ema tragöödia, mis saadab mind kogu mu elu ja ei unune kunagi.

Palvetan igal õhtul enne uinumist ja ikkagi ei saa ma rahu! Ma armastasin oma isa ja ema nii väga, nad olid suurepärased inimesed! /

Kauplusse tagasi jõudnud, peatusin kassa juures ja küsisin meie noore kassapidaja käest: "Erika, ega mulle järele ei ole tulnud?" Ütlesin need sõnad poolnaljatades, ise neid tõsiselt võtmata. Kui vaatasin siis muidu nii rõõmsameelsele ja naeratavale Erikale otsa, nägin ta kohmetut ilmet ja langetatud pilku, mõistsin enne kui vastust kuulsin.

"Jah, Reni, teid ootab kaupluses neli meest. Nad tulid kohe pärast seda, kui olite abikaasaga koos ära läinud."

Tundsin, kuidas süda jäi seisma... Äge valu kõhus... Laps minu ihus põtkis otseku närvitseks ta minuga koos... Pea käis ringi...oleksin peaaegu kukkunud... Mind toetas mingi tundmatu mees, üks nendest, kes mind ootasid. Mehed tulid minu juurde. Nad olid tsiviilriietuses. Üks neist, nähtavasti ülemus, ütles, et ma pean nendega kaasa minema.

"Kuna teie korterisse tuleb riigiasutus, peate te selle vabastama. Me näitame teile teie uut korterit. See on hea, parem kui vana." Ta palus, et ma rahulikult koos nendega kauplusest väljuksin. Sain kohe aru, et ta valetab. Aknast välja vaadates nägin kaupluse sissekäigu ees veoautot... - selle juures kõndis edasi - tagasi kaks vintpüssidega sõdurit.

Kõik oli selge!

Tähendab, need mehed leidsid "diplomaatilise tee" minu rahulikuks ja vaikseks kauplusest väljasaamiseks. Seda enam, et ostjad hakkasid just poodi tulema. Mu armas direktor, kellega me väga hästi läbi saime, tahtis mind aidata. Ta ütles, et ei saa mind töö ajal ära lubada. Kuid nad näitasid talle oma dokumenti ja mu hea direktor oli sunnitud vaikima. Ta heitis minu suunas ainult kurva, kõikemõistva pilgu, laiutas käsi ja pühkis otsaesisel higi...

Palusin neilt meestelt võimalust oma abikaasale helistada ja teatasin kategooriliselt, et ilma temata ei tee ma sammugi. Nad lubasid mul helistada, aga kuulasid kõnelust pealt. (Mu palvele helistada emale ja vennale vastasid nad karmil toonil keeldumisega.).

Leopold oli jälle ise telefonil. Kui ma talle rääkisin, milles asi, vastas ta: "Seda oli oodata! Tulen kohe!"

Leopold tuli väga kiiresti. Hingeldamisest oli näha, et ta on terve tee jooksnud. Ta tuli mulle väga lähedale, silitas mu põske ja sosistas: "Pea vastu! Me oleme koos ja see on kõige tähtsam!" Mu kolleegid seisis meie ümber. Nad vaikisid...ainult nende silmad kõnelesid... Paljudel olid pisarad silmis..., mehed nuuskasid häälekalt nina... Mõned surusid meil kätt... Kui ma neid lahkumiseks kallistasin, tundsin, kuidas nad meie pärast muretsevad...meie saatuse pärast ärevuses on... Katsusin läbi pisarate naeratada ja laususin vaikselt "Täna teid, ärge meid unustage!"

Leopold toibus esimesena. Ta hoidis ühe käega mul ümbert kinni, teise kätte võttis minu käe... Nii me läksime koos kauplusest välja tänavale. Veoauto ja sõdurid ootasid meid. Mehed saatsid meid autoni. Kaks neist, täitnud oma "riikliku ülesande", lahkus. Kaks jäi meiega. Üks neist suure kõhuga ülemus. Lolo palus, et ta lubaks mul minu

olukorda arvestades ette juhi kõrvale istuda. Kõrge ülemus keeldus "humaanselt" ja istus ise kabiini. Oli ju temalgi paras "kõhuke"... Meid viidi kahe relvastatud sõduri vahel - nagu tõelisi kurjategijaid.

Me hoidsime Leopoldiga teineteisel kogu tee käest kinni... Muretsedes meie tulevase lapse, meie "Mr X" pärast (nagu ta teda naljatades kutsus), püüdis ta mind rahustada.

Vaatasin Lolot - ta oli väga kahvatu, põskedel punased plekid. Äkki hüüatasime mõlemad. Mööda tänavat tuli Benno - meie sõber, kelle poja sünnipäevale õhtul minema pidime. Ta astus aeglaselt ja rahulikult, oma mõtteid mõeldes. Meid ta ei märganud. Nagu ühest suust hüüdsime teda: "Benno! Benno! Benno!..." Ta jäi seisma ja haaras endal kahe käega peast, kui nägi meid seal niiviisi - autokastis sõdurite vahel seismas... Temast mööda sõites jõudsime veel hüüda: "Benno, meid viiakse ära! Ütle emale ja vennale! Nad viivad meid praegu koju. Kas sa said aru? Benno, palun tee kiiresti!" Parempoolne sõdur tonksas meid tigidalt selga ja röögatas: "Vait!"

Me jõudsime veel näha, kuidas Benno kiiresti oma töökoha poole jooksis. Ta töötas minu venna Viktoriga ühes asutuses.

Mõtlesime, et varsti saavad ema ja Viktor meist teada. See mõte rahustas mind oluliselt.

Auto aga muudkui sõitis...

Mul oli ikka veel pakk käes - suur, imeline Miška... kingitus Benno pojale, mida too kunagi kätte ei saanud...

Viimast korda kodus.

Meie koduni oli poole tunni sõit. Auto rappus tugevasti ja mul oli raske seista. Lolo toetas mind. Ajas iiveldama ja kõhus oli valu, aga ma ei tahtnud Lolot kurtmisega veel rohkem häirida. Ta oli niigi minu ja meie tulevase lapse pärast hirmul. Teel olles rääkis ta mulle mõndagi. Öö jooksul ja hommikul oli nende asutuse töötajatest paljud ära viidud. Kõik olid paanikas ja keegi ei suutnud tööd teha. Vanemate juurest tööle tagasi minnes kohtas Lolo juhuslikult oma vanemat venda Eduardi ja rääkis tolele Irina ja tema perega juhtunust. Eduard lubas kohe vanemate poole minna. Kui vennad teineteist hüvastijätuks embasid, mõtlesid nemadki võimalikust lahusolekust - võibolla igaveseks...?

Lolol oli veel üks vend, keskmine - Alfred. See oli tema jaoks mitte ainult vend, vaid ka sõber. Ta helistas vennale töölt, aga ei saanud teda kätte.

/ Meile ei olnud määratud kumbagi Leopoldi venda rohkem näha. Eduardi tapsid Tallinnas elajalikult fašistid, Alfred hukkus 1943. aastal sõjas. /

Lõpuks jõudsime meie koduni. See oli ilus topeltkorruseline kahepereelamu. Maja ümber oli suur aed. Auto jäi värava ees seisma. Meid käsutati maha. Tee majani oli palistatud äsja õide puhkenud sirelitega. Neist möödudes haarasin masinlikult ühe oksa. Imeliselt värske lõhn rahustas.

Meid kamandati majja. Sisenesime oma ilusasse mugavasse korterisse. Kõik oli nagu ikka. Lilled laual vaasis. Mööbel, kõik asjad oma kohal... Miski ei äratanud kahtlust, et see kõik võib ühel hetkel põrmu variseda.... Lord viskus meile rõõmsalt haukudes vastu. Suurest armastusest hüples ta meie ümber ja lakkus käsi. Gabi magas oma voodikeses magusasti. Armsake ja puhtake - nägi ta välja kui väike ingel. Hoidja pesi tema pesu. Nähes meid, saadetuna terve hulga võõraste meeste poolt, jättis ta pesu sinnapaika. Ta vaatas meid võõristades ja - taibanud, et miski on väga viltu - lõi kiiresti risti ette. Paksmaost ülemus käskis meil istuda ja kuulata. Ta tegi teatavaks, et enne teeasumist on meil tund aega oma asjade pakkimiseks. Meid saadetakse uude elukohta teises Nõukogude Liidu piirkonnas.

Ma küsisin: "Õelge vaid, aga palun, ainult tõtt! - kas me jääme mehe ja lapsega kokku! Kuidas me peame asjad pakkima, kas kõigi omad koos, või eraldi? Kui kaua meil tuleb teel olla?"

Vastuseks saime "Teate, nõukogude seadused on maailma kõige humaansamad. Need ei lahuta perekondi. Võite oma asjad kokku pakkida. Kui kaua te teel olete? - sellele ei saa ma vastata. Ma ei tea!"

Vastus oli täpne ja selge. Meie jaoks oli kõige tähtsam, et jääme kokku, meid ei lahutata. Nõukogude võim ei lahuta perekondi. See rahustas. Nüüd tuli asjad pakkida. Aga mida sa pakid, kui käed värisevad ja pea midagi ei jaga...!! Lapsehoidja, meie kullatükk, sorteeris ja pakkis Gabi asjad. Sealjuures nuttis ta valju häälega ja kirus maapõhja Nõukogude Võimu tükkis ta seadustega.

Leopold tõi mõned tühjad kohvrid tuppä. Neisse riideid pakkima hakates vaatasin juhuslikult aknast välja ja oleksin äärepealt suurest rõõmust karjuma hakanud. Nägin maja poole tulemas ema, vend Viktorit ja tädi Paulat, isa õde... Kui nad tahtsid sisse tulla, tõkestas "Paksmagu" neil tee ja käskis aeda jääda. Nad läksid välja ja jäid seisma selle toa akna all, kus me asju pakkisime. Akent avada ja sugulastega rääkida meid ei lubatud. Püüdsime siis läbi suletud akna žestide keeles suhelda. Mu vaene ema nuttis ohjeldamatult...Vend püüdis teda lohutada, ise vaevalt pisaraid tagasi hoides.

Võtsin kapist masinlikult mingeid asju, panin neid kohvrisse, samas viisin kappi tagasi... Olin otsekui transis ja ei tajunud õieti, mida teen. Mõtted olid nende kallite inimeste juures, kes seal akna all seisisid. Ma vaatasin neid ja püüdsin arvata, mida nad oma žestidega öelda püüavad...

Lolo aitas mul asju pakkida. Kui ma võtsin kapist kalli kasuka, naaritsanahast mütsi, elegantsed kleidid ja palitu, pani ta need tagasi.

"Mida sa teed? Sõidad Nõukogude Liitu, mitte sanatooriumi!"

Telefon helises vahetpidamata. Meil keelati vastata. Iga helin lõi südamesse valu. Püüdsin ära arvata, kes helistab. Mehe vanemad, vennad? Benno? Minu kaks õde? Mõtted keerlesid peas, ajas iiveldama... Kõigele lisaks oli mu "Mr X" väga rahutu - ei saanud vist aru, mis tema emaga tehakse. Tund oligi möödas. Olime asjad kuidagimoodi kiirustades kokku pakkunud. Kohvrid olid suletud. Jõudis kätte raske hetk. Pidime igaveseks jätma oma armsa kodu, pesakese, kus neli ja pool aastat olime nii õnnelikud olnud. Palusime luba enne tundmatuse suunas teeasumist veel korraks istuda. "Paksmagu" lubas. Istusime vaikides - Lolo, Gabi, hoidjatädi ja mina

Lord pani oma pea mu põlvedele. Ta tajus õhus olevat pinget ja surus end vaheldumisi Lolo ja minu vastu. Meie "saatjaskond" seisis, karmid näod ees, paraadukse juures. Oli näha, et nende kannatus on katkemas. Tõusime kõik, otsekui käskluse peale, püsti. Jõudnud ukseni, oli Gabil äkki veel vaja minna "väikesele asjale". Saanud sellega ühele poole, meenus talle lemmiknukk Dezi. Ta jooksis lastetuppa tagasi, kuid ei suutnud suure ähmiga nukku kuidagi üles leida. Siis ""ülemuse" kannatus katkes. Ta karjus kriiskava häälega tigidalt: "No nii! Nüüd aitab, sina paha, kapriisne tüdruk! Hakka astuma!"

Gabi kokkus "tigeda onu" ootamatult järsu käratamise peale ja puhkes nutma. Selle "muusika" saatel me lahkusimegi igaveseks oma kodust...

Igaveseks!!!... Igaveseks!... Igaveseks!...

Järgmisi minuteid pole võimalik kirjeldada... - ma ei suuda sellele pisarateta mõelda... Aias ootasid meid minu kallid. Viktor, hea vend, tuli mu juurde. Ta embas

mind tugevasti ja surus mulle teistele märkamatuks raha pihku. Samal ajal sosistas ta mulle kõrva soovitusi, millest ma aru ei saanud...

Vaatasin oma vaest ema, kes vaevu suutis jalul püsida. Jooksin ta juurde ja surusin end tema vastu. Pisarad ei lasknud meil ühtki sõna öelda... Ema kallistas mind ja kordas ainult mu nime: Reni! Reni! Reni, mu lapsuke!... Tädi Paula, ise vaevalt elus, toetas mu õnnetut ema. Lapsehoidja, meie hea hing, hoidis oma lemmikut veel viimast korda süles... Ta ei tahtnud Gabikesest kuidagi loobuda. Ahastades ja "Paksmao" poole rusikat viibutades andis ta tüdruku isale. Lord hüples ja haukus meie ümber. Ka selle ustava sõbraga oli meeletult raske hüvasti jätta. Nüüd hakkas "saatjaskond" meid tagant kiirustama. Meid kamandati autokasti.

Veel viimased suudlused... embused... lubadused...

Kõik muu toimus otsekui udus, silmad ei näinud enam midagi. Meid pandi autokasti kohvrihunniku otsa. Gabi istus isa süles, mina nende ligidal. Mootor mõiratas... masin võttis raskelt paigast... Ikka kaugemale kodust..., ikka kaugemale jäid maha meie kallid...ema... Viktor...tädi... hoidja... ja koer Lord... Auto pööras järsult ümber nurga ja me kaotasime nad kõik silmist...

Kaks rongi

Sõitsime kaua. Olime juba linnast väljas. Gabi jäi isa põlvedel magama. Too silitas tütre pead ja laulis talle vaiksest... Istusin kõrval kohvri, täiesti löödud, poolteadvusetu. Ma ei tundnud midagi - täielik tuimus. Ainult laps minus andis endast siputamise märku. Hea, et ta ei teadnud, mis meiega toimub. Teel nägime juba hommikust tuttavat pilti: inimesi täistuubitud veoautosid. Erinevus oli selles, et siis me vaatasime toimuvat kõrvalt, nüüd istusime ise ühe sellise auto kastis...oma asjadekuhja otsas... ja meid valvasid vintpüssidega sõdurid....

Krusa peatus ühes linnalähedases jaamas. Meil kästi maha ronida ja "saatjaskonnale" järgneda. Leidsime end perroonilt. Teel seisis kaks pikka rongi loomavagunitega. Perroonil oli inimmass, palju miilitsaid ja relvastatud sõdureid. Inimesi kiirustati tagant. Nad tassisid kohvreid ja igasuguseid pampe. Isegi lapsed olid koormatud kõikvõimalike kompsude, kottide ja muu sellesarnasega. Ümberringi kostis karjeid...nuttu... sõimu... Inimesi suruti rongi. Meil oli viis kohvrit ja toidukott. Leopold kandis kahte kohvrit omavahel rihmaga ühendatult üle õla, kahte käe otsas. Tal, vaesel, oli raske. Minul oli üks kohver, kott toiduainetega ja - kõige tähtsam - Gabikese marlimähkmesse peidetud pott. Gabi ise kandis kätel tema jaoks hiigelsuurt Miškat - sedasama, mille pidime kinkima Benno pojale, ja oma lemmiknukku Dezit. Astusime mööda pikka, inimestest tulvil perrooni. Ootamatult "paksmagu" peatas meid: "Teil tuleb nüüd lahku minna! Sõidate eraldi vagunites. Selles rongis on naiste ja meeste vagunid. Sõidate kaugele ja olete palju päevi teel. Sellepärast tuleb eeskirjadest kinni pidada. Seda, et mehed ja naised koos sõidavad ja magavad, ei ole ette nähtud. Sihtkohta jõudes saate uuesti kokku. Jagage nüüd oma kohvrid ära, kes millise võtab. Kordan, lahusolek kestab ainult teeloleku aja!"

Me Lologa kokkusime sellest sõnumist. Vaatasime arusaamatusega teineteisele otsa ja tahtsime "ülemuselt" küsida, mida see kõik tähendab, kuid tema hääletoon võttis meilt kõnevõime. Ta andis mu mehele range käsu: "Jätke nüüd naise ja tütrega hüvasti ja järgnege mulle!"

Ülemus kiirustas Lolot tagant, nii et too jõudis vaevalt meid hüvastijätuks suudelda. Asetanud kaks kohvrit perroonile, tuli tal "kõhukale ülemusele" ja kahele sõdurile järgneda. Kaks omavahel kokkuseotud kohvrit jäi tal õlale. Ta vaatas veel korraks tagasi ja lehvitas...Nägin mehe kurbi silmi... ta nuttis... - seejärel kadus rahvasumma...

See kõik juhtis nii ootamatult ja kiiresti... Ma seisin perroonil, täiesti löödult, midagi mõistmata. Gabi küsimusele: "Miks isa ära läks?" ei suutnud ma midagi vastata. Mul oli klimp kurgus ja oleks tahtnud ainult nutta... karjuda... karjuda... karjuda...

Mind haaras hirm: "Kas tõesti on meid igaveseks lahutatud?" - olin kuulnud paljudest Nõukogude Liidus toimepandud õudustest ja ei uskunud enam millessegi. Püüdsin end siiski rahustada. Meenutasin endale, et "ülemus" oli ju kinnitanud - nõukogude seadused on maailmas kõige humaansamad, need ei lahuta perekonda!

Teine mees sellest "saatjaskonnast" oli meiega jäänud. Ta kutsus kaks relvastatud sõdurit ja pöördus minu poole: "Teie tütrega tulete meiega kaasa!"

Sõdurid võtsid mu kohvrid ja toidukoti. Meid Gabiga viidi ühe vaguni juurde ja kästi sinna sisse minna. Sõdurid tõid kohvrid ja koti vagunisse. Pärast seda meie "kaitseinglid" lahkusid. Nende "humaanne missioon" oli lõppenud.

Kui olin end veidi kogunud, hakkasin uurima vagunit, kuhu me saatuse tahtel olime sattunud. Esimene, mida ma õudusega märkasin, oli see, et peale naiste oli vagunis ka mehi. Nad olid minu mehega umbes ühealised. (Lolo oli 27 aastane, mina 29. Ma olin oma mehest poolteist aastat vanem).

Mõtlesin suure kurbusega: "Miks need täiskasvanud mehed tohivad "naistevagunis" sõita, aga Lolole seda ei lubatud? Mis naistevagun see on, kus ka mehed sõidavad? Mida see "paksukese" lausunud sõna "eraldi" õieti tähendas?"

Kõik tundus väga imelik. Vagunikaaslastelt sain teada, et ka neid oli oma meestest ja isadest lahutatud. Oletati, et teise vagunisse paigutati "perekonnapead". Teised pereliikmed, ka emad täiskasvanud poegadeaga, suunatakse "meeste vagunisse"! Meeste vagunitesse pannakse ka need naised, kes on ise "perekonnapead". Kogu see tegevus tundus väga kahtlasena ja inimesed olid kindlad, et selle segaduse eesmärk on perekonnaliikmete üksteisest lahutamine.

"Me arvame, et sõidame hoopis teise suunda ja ei näe oma mehi, isasid ega vendi enam iialgi!" - rääkisid mulle kaasreisijad ja lisasid: "Nõukogude võimu ei tohi usaldada! Nende seadused oma küüditamiste, vanglate ja valedega on ebainimlikult julmad..."

Neid pessimistlikke ennustusi kuulates läks mu süda üha raskemaks...

Ma püüdsin neid mitte uskuda. Sisendasin endale, et kõik läheb veel hästi... Meil tütrekesega tuleb see sõit ainult vastu pidada, - ja "seal" ootab meid juba meie isa!...

Oh paraku!!! Kahjuks oli mu vagunikaaslastel õigus ja mina olin olnud naiivselt usaldav!!...

Veidi aja pärast hakkasin ümbrust hoomama ja mind valdas õud! "Mis rong see on? Mis vagunid??" mõtlesin. Need olid ehtsad loomavagunid, sellised, millega tavaliselt karja veetakse. Suur ja pime, haisev vagun. Põrandal sõnnikujäljed, heinatuustid, nurkades põhku. Vaguni seinte ääres olid mõlemal pool kolmekordsed narid. Uks käis rauast põikpuuga küljele lahti. Otse lae all olid väikesed trellitatud aknad. Need laskisid vaevu valgust läbi. "Inimlike ihuvajaduste" rahuldamiseks oli põrandasse auk tehtud ja oma "hädal" tuli käia kõigi silme all. Ühes nurgas seisis kaks ämbrit. Ühes neist oli joogi- teises pesuvesi. Siis veel väike kast prahi jaoks.

Lugesin üle - vagunis oli 28 inimest, neist neli täiskasvanud mehed ja kaks last. Gabile lisaks oli veel kaheksa-aastane tüdruk Evi. Evi oli ema Erna ja kaks venda. Ühe venna nimi oli Aleks ja ta oli 27-aastane. Teine vend Paul oli kahekümne viiene. Nende isa oli ka "meestevagunis". See oli väga armas pere. Erna sättis Gabi oma tütre juurde, et tüdrukutel oleks koos lõbusam olla. Mulle teatas ta kohe, et neil on kodust

kaasa võetud priimus, pudel petrooleumi, mõned potid ja muud majapidamiskraami, samuti toitu.

Ta lubas tüdrukutele mannaputru keeta.

"Lapsed võivad koos magada, nii on neil mugavam. Kõige tähtsam, et neil oleks hea! Meie, täiskasvanud, peame selle sõidu kuidagi üle elama. Korralikuks pikaliheitmiseks ruumi ei ole!" - nii ta selgitas ja korraldas. Ma olin tolele heasüdamlikule naisele lõpmata tänulik.

Gabi istus kohe Evi juurde. Nad sõbrunesid kiiresti. Meie vagunisse olid üldse sattunud väga kenad inimesed. Nad hakkasid mu tütart kohe hoidma. Saanud teada, et ootan last, olid nad minu suhtes eriti hoolitsevad ja tähelepanelikud. Kuni lapsed sõid, katsusin Gabile magamiseks aset teha. Vagunis oli röske ja vilu. Võtsin palitu seljast ja katsin tütre sellega. Ta ei jäänud kuidagi magama, muudkui küsis mult ühte ja sama: "Kas me homme oleme jälle kodus? Isa juures? Hoidjatädi juures? Lordi juures?"

Ta oli sellest ebatavalisest päevast nii erutatud, et ei saanud kuidagi silmi kinni.

Hakkasin tasakesi muinasjutte rääkima. Laulsin talle - miski ei aidanud!

Siis hakkas Gabi ise mulle jutustama muinasjuttu Punamütsikesest. Ta tegi seda omal kombel ja naljakalt ning ajas kõik muinasjutukangelased omavahel segi. Ja kui ta püüdis mind veenda, et Punamütsike sõi Halli Hundi ära ja vanaema neelas alla Punamütsikese, naeris terve vagun.

Lõpuks jäi mu tütreke magama. Uinudes hoidis ta mu käest kõvasti kinni - kartis vist, et lähen ära ja jätan ta üksi võõraste inimeste hulka...

Mulle loovutati parim koht ülemisel naril akna juures. Selle ajasid korda Evi vennad Aleks ja Paul. Nad ise olid kõrvalnaril. Aleks, kes märkas, et mul oli ilma palituta külm - panin selle Gabile peale - , kattis mu enda mantliga. Paul, soovides olla sama tähelepanelik, sättis oma jope mulle pea alla padjaks. Nad olid head poisid! Me vaatasime kordamööda oma väiksest aknast välja. Perroonil toimus südantlõhestavaid stseene... - kõik see, mille ise just olime üle elanud. Mehi lahutati naistest, emasid lastest... Meie vaguni ukse ees pidas valvet vintpüssiga sõdur. Kui hakkas pimenema, sulges sõdur tihedalt vaguni raudukse. Väljastpoolt pandi ukse ette rauast tala. See oli jube tunne - nagu oleksime tapale veetav loomakari... Mul olid külmavärinad. Pea oli raske ja lõhkus valutada... Umbes õhus oli raske hingata... Tundsime end kui puuriloom. Ajas iiveldama ja tahtsin oksendada, aga häbenesin ja ei tahtnud teisi häirida. Õnneks sain iiveldusest jagu ja olin oma "Mr X"le tänulik. Suu kuivas, aga vesi oli otsas. Oli ju meil 28 inimese peale ainult üks ämbritäis vett ja sellest ei jätkunud. Piimatilga, mis veel pudelisse oli jäänud, tahtsin homseks hoida.

Keegi ei saanud und. Kes rääkis naabriga... kes nuttis tasakesi... kes lihtsalt istus ja vaatas ühte punkti...

Igäiks mõtles omi mõtteid - raskeid... kurbi... ärevaid...

Mõtlesin Lolo peale. Kus on mu vaene kallis praegu? Tal on kõht kindlasti tühi. Toidukott jäi ju minu kätte! Meie oleme söönud, aga tema??... See mõte ei andnud mulle rahu ja piinas mind kogu öö. Meenutasin ema... Viktorit... õdesid... Lolo vanemaid... Ma ei olnud usklik, aga sel ööl palusin ma Jumalat!!!

Vastu hommikut jäin lõpuks magama. Ärkasin selle peale, et vaguniuksed kisti lahti. Meile toodi uusi "reisijaid". Need olid kaks veetlevat tütarlast, õekesed - üks seitsmeteist- teine üheksateistaastane. Vanem neist, Margot, oli suurte tumedate silmadega blondiin. Kauni näoga ja sihvakas. Noorem õde Marika ei jäänud temast ilu poolest maha. Ta oli õe vastand - sinisilmne brunett, väga sale ja elegantne. Nad olid hirmul ja nutetud. Kui tüdrukud olid pisut rahunenud, rääkisid nad meile oma lugu.

Kui vanemad 14. juuni hommikul ära viidi, ei olnud tüdrukuid kodus. Nad olid koolis - üks gümnaasiumis, teine instituudis. Kui õekesed koju lõunale tulid, leidsid nad eest tühja korteri.... Kõik oli pahupidi pööratud ja vanemaid ei olnud kusagil!! Naabrid rääkisid, et vanemad viidi hommikul sõdurite valve all veoauto kastis kuhugi... Öösel, kui tüdrukud juba magasid, tuldi ka neile järele. Nii nad sattusidki meie vagunisse. Meid oli nüüd 31 inimest! Õekesed hakkasid mulle kohe meeldima. Eriti tõmbas mind vanema poole. Ta oli tark ja energiline, kogenum kui ta aastad eeldasid. Oli liigutav, kuidas ta noorema õe eest seisis. Meil oli vagunis perekond Aaviksoo, väga meeldiv pere - ema poja ja tütreaga. Kahekümne kuue aastase poja nimi oli Arno. Ta oli silmapaistvalt ilus, otsekui filmitäht. Lökkispäine tumedajuukseline noormees säravalgete hammaste ja kauni naeratusena - sarnanes ta tolle aja menunäitleja Tayron Poweriga. Tema õde Liidia oli vennast kolm aastat noorem. Ta pidi kahe päeva pärast abielluma. Terve pere oli pulmadeks valmistunud. Ta oli olnud õnnelik pruut, kelle armastusele vastati jumaldamisega. Tol õuduste ööl küüditati ta koos vanemate ja vennaga. Peigmees jäi maha. Liidia ei saanud talle isegi teadet jätta, sest ei lubatud helistada. Isa kui perekonnapea saadeti muidugi "meestevagunisse". Liidia oli sama ilus kui ta vend Arno.

Vagunis istus ta omaette, vaikides, oma rasketest mõtetest koormatud. Meie vestlustest ta osa ei võtnud. Ta ei nutnud. Ei söönud peaaegu midagi. Püüdis kogu aeg raamatut lugeda. Ma ei märganud, et ta oleks kordagi lehte pööranud... Sel imekaunil, lõpmata kurval näol oli elust petta saanud inimese ilme...

Ma hindasin Liidiat ja armastasin teda väga. Ta oli aus inimene ja hea sõber, kellega võis arvestada.

Oli veel üks perekond: ema, poeg Rihard ja kaks tüdarta - Silvia ja Nora. Üks neist oli kasulaps. Kenake Nora hakkas kohe Arnoldile meeldima. Rihard oli 26-aastane. Meie vaguni mehed olidki kõik selles eas, 25 - 27 aastat vanad. Mõtlesin kibedusega Lolole... Kus on siin õiglus!!...

Meil oli ka üks 75-aastane vanamemm, Marta Roos. Tal oli kaasas palju kraami ja ta oli omadega võrdlemisi rahul. Kui vanake oma kohvleid hakkas lahti pakkima, selgus, et need olid tema mehe asjad (järelkult pidid mehe käes jälle tema riided olema). Vaene proua Marta sattus sellest täielikku hüsteeriasse, nuttis ja karjus, trampis jalgu ja kitkus oma juukseid. Proovis isegi vagunist välja hüpata. Valvesolev sõdur karjus ta peale ja ähvardas püssiga. Marta käis edaspidi mehe riietes. Ta oli väikest kasvu kleenuke naine. Mees pidi hiiglasekasvu välja andma, sest Marta lausa uppus ta riietesse.

Mehed said paarikaupa mõne korra päevas vagunist tühjade ämbrite ja prüginõuga välja. Loomulikult saatis neid sel teekonnal kaks sõdurit. Olime alati rõõmsalt elevil, kui nad värske veega tagasi tulid. Meile teatati, et rongis on ka kauplusvagun, kust saab toiduaineid osta. Sinna võis vagunist minna ainult kaks inimest, loomulikult ikka "saatjaskonnaga". Need kaks pidid siis kogu vaguni ostusoovid täitma... Meie jaoks oli see suur rõõmusõnum. Koostasime nimekirja ja kogusime raha. Esimene kord läksid luurele Arno ja Aleks. Meie valvesõdur jättis poiste järel vaguniukse lahti. Läksin uksele, hingasin mõnuga ja tundsin, et otsekui ärkan sellest värske õhu sõõmust ellu... Kui hea see oli!... Ilm oli soe, päike paistis nii sõbralikult...

Pistsin pea kaugele välja ja ulatasin nägema kogu perrooni. Inimesi toodi ikka juurde... neid topiti vagunitesse... Oli ka "vahistatuid", kes koos valvesõduritega kauplusvagunisse suundusid. Äkki ma näen - ega usu oma silmi! Tuleb sõdurite vahel mööda perrooni kaks meest... üks neist on minu Lolo!!!... Nad olid juba peaaegu möödas, kui ma täiest jõust hüüdsin: "Lolo! Lolo!" Mees kuulis ja tundis mu hääle

ära. Ta peatus ja nägi mind. Rõõmustasime mõlemad meeletult selle kohtumise üle. Meie vaguni sõdur juhtus olema inimlik. Ta arutas midagi Lolo saatjatega ja ütles siis mulle, et mind ei ole tal lubatud vagunist välja lasta, aga mu väike tütar võib oma isale kalli teha. Ta võttis Gabi sülle ja ulatas isale... Lolo oli õnnelik võimalusest hoida oma last kätel... Nad hoidsid ja suudlesid teineteist... Gabi surus end kõvasti isa vastu ja sosistas talle midagi kõrva. Jälgisin seda liigutavat stseeni läbi pisarate. Kuni isa ja tütar omavahel juttu ajasid, panin ma kiiruga kokku mõned toiduained ja natuke raha. Mul õnnestus see talle üle anda. Need õnnehetked kestsid vaid mõne minuti. Siis oli meie hea sõdur sunnitud selle kohtumise katkestama. Eks ta kartis ülemusi. Ta sosistas Lolole, et kui too kauplusest tagasi tuleb, lubatakse meil veel näha...hüvastijätuks.

Kohe pärast seda õnnelikku kohtumist tuli meie vagunisse üks ülemus (miks nad küll alati sellised paksud on?) koos kahe miilitsaga. Nad vaatasid vaguni üle, tundsid huvi, kui palju on meil asju ja kuidas oleme end sisse seadnud. Kontrollisid meid nimekirja järgi üle. Oma "ülesande" täitnud ja vagunist maha hüpanud, andis ülemus kategoorilise käsu vaguni üks tihedamalt sulgeda: "Õhu jaoks las jääda ainult kitsas pragu, sellest aitab neile küll."

Pidin kurvastusest peaaegu nutma hakkama. Uksepraost oli näha ainult väike osa perroonist otse enda ees... Närveerisin, et kas näen veel Lolot. Meie sõdur aitas mu seegi kord hädast välja. Ta lükkas ukse laiemalt lahti ja, kui nägi mu meest, kutsus ta lähemale. Lolo tuli päris ukse juurde. Sirutasin mõlemad käed tema poole ja ta haaras need enda omadesse... Sosistasin kiirustades: "Kallis Lolo! Ma olin neli aastat sinuga väga-väga õnnelik... mis meiega edaspidi ka ei juhtuks - tea, et armastan sind ja jään sind ootama..." Ta kinnitas mulle sedasama. Küsisin: "Mis sa arvad, kallis, kas saame kord jälle koos olla?"

"Loomulikult saame, kallis... Teisiti pole see võimalik! Sa oled mul ju liiga väike, et üksi jääda...!"

Ja siis käskis minu sõdur meil teineteisega hüvasti jätta. Suudlesime läbi uksepraost. Margot tõstis meie tütrekese üles, et temagi saaks isale hüvastijätusuudluse anda.

"Isa, isake..." - ta silitas oma väikese käega isa põske...

Lolo viimased sõnad olid: "Hoiatage ennast ja Gabi ja "Mr X"i ! Ma armastan teid..." - ja siis ta läks. Sõdur lükkas ukse nüüd päris lahti ja ma võisin Lolot pilguga saata.

Ta läks raskelt astudes...hoides ühes käes toidukotti, mille olin talle andnud... Pööras veel korra ümber ja otsis meid pilguga, aga vist ei näinud...

Mu süda tõmbas valust kokku... - minul oli tütar, aga tema jäi täiesti üksi...

/ Pärast seda õnnelikku kohtumist ei näinud me teineteist viis aastat. Lolo sattus Siberi vangilaagrisse - nii nagu kõik "meestevaguni" eestlased teiselt rongilt. /

Ootamatud kohtumised

Sama päeva õhtul toodi meile uus "reisija", 16-aastane Peetri nimeline poiss. Naridel ei olnud juba niikuinii kohta ja me olime üksteise vastu surutud nagu kilud karbis. Tuli end veel koomale tõmmata, et Peetrile ruumi teha. Jumal hoidku! Oli tema alles paks! Talle oleks kaks istekohta ära kulunud. Peetri isa oli hiljaaegu surnud ja ta elas emaga, kes pidas mänguasjade poodi. Ema kui perekonnapea paigutati "meestevagunisse", poeg pidi reisima meie "naistevagunis". Peeter oli mõnusa huumorimeelega ja täiskasvanuliku mõtlemisega noormees.

Pärast tema tulekut jäi vaguniuks meie suureks rõõmuks lahti ja me käisime kordamööda värsket õhku hingamas ja mõlemale poole perroonile vaatamas.

Äkki kuulsime naabervagunis kohutavaid karjeid. Nägime sinna jooksmas inimesi, kes midagi ärritunult rääkisid ja askeldasid. Varsti jooksid kohale valgete kitlitega

inimesed, nähtavasti kiirabi! Neil oli kanderaam kaasas. Väga kaua ei olnud naabervagunis midagi kuulda - peale karjatuste. Mõne aja pärast toodi kanderaam välja ja asetati perroonile. Oma uksest võisime näha, et sellel lamas üks naine. Ta nägu oli väga kahvatu ja huuled sinised... Ta oigas. Naine viidi ära kinnisesse jaamahoonesse, aga karjed ja nutt naabervagunis jätkusid. Seda oli hirmus kuulata...

Äkki saabus vaikus. Märkasime, et nende vagun oli tihedalt suletud, nähtavasti selleks, et nuttu ja kisa kuulda ei oleks. Me saime hiljem teada, et tegemist oli raseda naisega, kes kohe-kohe pidi maha saama. Mees kui "perekonnapea" paigutati "meestevagunisse", tema aga kahe lapse ja haige emaga pandi meie naabervagunisse. Naisel algas sünnitus ja ta sai maha enne kui kiirabi kohale jõudis. Ema koos vastsündinuga viidi kanderaamiga ära, haige vanainimene ja lapsed jäeti vagunisse. Nemed seal nutsid ja karjusidki...

Me nägime niipalju hirmsaid olukordi...niipalju inimlikku kannatust...niipalju pisaraid, et kogu sellest tragöödiast võiks kirjutada... ja kirjutada... lõputult kirjutada...

Päev venis. Mure tuleviku pärast ei andnud asu. Õnneks oli mu väike Gabi hea ja sõnakuulelik laps. Seda paljuski tänu meie armsale hoidjale seal kodus...? Tüdruk tõmbas meid kurbadest mõtetest eemale. Terve vagun armastas teda. Nad said Eviga suurteks sõpradeks ja mängisid terve päeva või jutustasid teineteisele muinasjutte. Täiskasvanud tegelesid ka üsna meelsasti tüdrukutega. Need ajasid meid oma vahel nii naljaka olemisega naerma. Õhtu eel tundsin jälle kord rõõmu poikvel uksest ja piilusid uuesti perroonile. Ikka veel toodi inimesi ja topiti neid rongi. Äkki tundsin, et süda jääb seisma... pea hakkas ringi käima... Seal toodi mu nooremat õde Rajat ja ta meest...Ootasin kuni nad jõudsid meie vaguni lähedale ja hüüdsin siis kõvasti: "Raja! Hermann!" Nad nägid mind vagunis seismas ja aeglustasid sammu.

"Raja, lase end meie vagunisse panna!" anusin õde.

Tema raputas pead ja ütles: "Ei, Reni! Tahan Hermanniga kokku jääda!"

"Raja, kuula mind! Teid ei jäeta Hermanniga kokku. Teid lahutatakse. Mina olen ka selles vagunis ilma Lolota."

Ma ei teadnud, kas Raja mu sõnu kuulis. Neid kiirustati edasi minema ja varsti nad kadusid teiste inimeste sekka. Hakkasin õe pärast muretsema. Mul oli temast lõpmata kahju. Saatsin teda mõttes... kujutasin ette, kuidas teda praegu mehest lahutatakse, kuidas topitakse ühte neist vagunitest - võõraste inimeste sekka... Ka Raja oli rase. Ta esimene laps pidi sügisel sündima. Järgmisel hommikul, pärast teist vagunis veedetud ööd, valutab kogu mu keha. Me istusime ju peaaegu liikumatult kohtadel, mis istekoha nime vaevalt väärised...

Nii väga oleks tahtnud lamada ja jalad välja sirutada... Igaüks hakkas rääkima, kuidas ta kodus maganud oli...Me kirjeldasime oma voodeid ja magamistube, diivaneid... kõike seda, mis nüüdseks oli meie jaoks juba vaid mälestus.

Süüa anti meile kaks korda päevas. Hommikul toodi ämbritäis vees keedetud maitsetut putru, leiba ja soola. Õhtuks oli heeringas, leib ja kuum vesi. Õnneks oli olemas kauplusvagun, mis meid palju aitas. Tagavarasid ei olnud küll võimalik soetada, sest need kaks, keda korruga tervele vagunile ostma lubati, ei jaksanud lihtsalt nii palju tassida. Niikuinii tulid nad, vaesekesed, osturetkelt tagasi nagu koormaeslid. Meid oli nüüdseks ikkagi juba kolmkümmend üks inimest. Sel hommikul tahtsin ma poodi minna lootuses näha Rajat või Lolo õde Irinat. Vagunikaaslased veensid mind ümber. Nad hoiatasid mind minu olukorras suurte raskuste kandmise eest. Mul tuli nendega nõus olla. Läksid Margot ja Peeter. Ka

nemad lootsid mõnes vagunis oma emasid näha. Kahjuks tulid nad pettunult tagasi, sest ei olnud kedagi leidnud.

Pesemisega oli alguses probleeme, aga pikapeale kohanesime. Kaks inimest hoidis suurt rätikut teine teiselt poolt ja keegi meist sai end selle taga pesta. Suurem häda oli teiste inimlike vajaduste rahuldamisega. Alguses hoidsime end üldse tagasi. Siis hakkasime "väikesel asjal" käima. Kasutasime sama moodust kui pesemisel. Ka siin aitas meid välja vannilina. Pikapeale hakkas kõht kõigile häda tegema. ... (isegi vanglas viiakse kinnipeetavad hommikuti käimlasse. Kongides on paraskid. Ja kongis ei istu naised ja mehed segamini... Aga meil tuli seda teha kõigi hulgas!!...) Õhtul juhtus meie vanal Marta Roosil õnnetus. Ta hakkas äkki ootamatu kõhuvalu käes oigama. Vanake karjus nii kõvasti, et vahisõdur tuli väljast vaatama, mis lahti on. Me palusime viivitamatult arsti kutsuda. Olime päris kaua oodanud, kui lõpuks saabus naisarst koos õega. Vaadanud valuhogude käes väänleva Marta läbi, leidis arst, et on vaja klistiiri teha. Meie, ülejäänud, kaebasime ka oma kõhuhädade üle ja arst lubas meile õega tablette saata.

Kui mõlemad naised natukese aja pärast vagunisse tagasi tulid, röökis Marta kogu jõust, vehkis kätega ja karjus, et ta ei luba endale klistiiri teha. Natukese aja pärast tuli õde koos noore ilusa velskriiga. Marta tegi veel hullemat häält, aga ükski protest ei aidanud ja velsker tõstis ise Marta seelikusaba üles, tõmbas püksid maha, keeras ta kummuli ning juhtis klistiirivooliku otsa sinna, "kuhu vaja"...

Meil oli loomulikult Martast kahju, aga pärast said kõik juhtunut meenutades palju naerda.

Meie nelja poissi lõbustasid sellised juhtumid eriti. (Nad meenutasid ka hiljem seda klistiiri-lugu, naljatasid ja naersid alati selle üle... Tõsi - see oli kurb, aga samas ka naljakas...)

Ka meile anti tablette. Olime mõistagi mures, kuidas nad mõjuvad!!... Kõik sai lõpuks korda - tänu suurele vannilinale... Rahunesime, kuidagi kergem oli olla...

Rõõmustasime alati, kui "meie sõdur" vahis oli. Ta jättis ukse ikka suurelt praokile. Kõigest oli näha, et ta meid haletseb. Minusse suhtus ta eriti hästi. Vahel koguni naeratas mulle - märkamatu, nii et teised ei näinud. Kord pistis ta Gabile isegi kompveki suhu.

Ta oli arvatavasti südameilt hea poiss, kel sõjaväeteenistuses tuli oma kohust täita.

"Oleks rohkem temataolisi inimesi!"

Seisin kord jälle ukse juures. Mõtlesin Lolole ja unistasin temast..."Läheks ta jälle kauplusvagunisse meie vagunist mööda!..." Meenutasin meie õnnelikku abielu. Need neli ja pool aastat pärast pulmi olid möödunud nagu imeline unenägu! Kuidas me teineteist ja oma väikest tüdruku armastasime, kuidas rõõmustasime, kui saime teada, et sünnib teine laps... Lolo oli veendunud, et see on poiss! Mõtles juba poja jaoks igasuguseid nimesid välja... Ükski neist ei tundunud piisavalt ilus. Kuni ta ristis poisi "Mister X-ks"...

Eemaldusin mõttes tegelikkusest,... sellest haisvast vagunist ja neist inimestest. Äkki kuulsin perroonilt oma nime... Keegi ütles: "Reni! Reni!"

Ka teised meie vagunis kuulsid seda.

Ma sirutasin pea vagunist nii kaugele välja kui sain ja nägin - mööda perrooni astub mu vend Viktor. Hüüdsin teda ja ta tuli mu vaguni juurde, ise õnnelikult naerdes.

"Kui hea, et ma su üles leidsin!" Viktoriga oli kaasas tema kaks sõpra. Nad astusid eemale, et saaksime vennaga omavahel rääkida. Viktor rääkis, et otsis mind ja Rajat tervest rongist. (Ta sai Raja ja Hermani äraviimisest teada samal päeval. Naabrid teatasid emale.) Raja leidis ta enne üles.

"Ta on samas rongis, eest teises vagunis. Nüüd ta muidugi kahetseb, et sind ei kuulanud. Neid lahutati Hermaniga kohe pärast teie kohtumist. Nüüd ta palus end panna sinu vagunisse, aga keegi ülemustest ei taha teda isegi ära kuulata. Ma sain talle anda raha, riideid ja natuke toitu. Ta oli selle üle väga rõõmus!"

Ühes vagunis nägi Viktor Irinat. Irina nuttis kogu aeg, närvid olid päriselt üles öelnud. Ta poeg Tolja, rahutu ja kapriisne, igatses koju. Irinal oli temaga väga raske. Vennal õnnestus Irinale raha ja toitu anda. Ka mulle surus mu vennake raha pihku, sõnadega: "Võta, kulub teile Gabiga ära!"

Siis saatis Viktor sõbrad mulle mõeldud asju autost ära tooma, ise jäi minuga edasi rääkima. Ta rääkis, kuidas nad olid emaga kohkunud, kui nägid, et me nii vähe asju teele kaasa võtsime. Mul polnud midagi kaasas beebi jaoks, kes pidi sündima. Ema ja vend läksid lasteriiete kauplusse ja ostsid "Mr X-i" jaoks täiskomplekti.

Tuttavatel, kel oli "sidemeid", said nad teada, et meie rongi ei olnud veel teele saadetud ja see seisis Kopli jaamas. Nad mõlemad otsustasid meid Rajaga rongist üles otsida.

"Aga kus siis ema on? Miks ta sinuga koos siin ei ole? Kus ta on?"

"Reni, kallid! Ema ja juhtus õnnetus!... Ära nüüd ehmu - ta on elus! Ta sattus ainult haiglasse."

Selgus, et ema ja Viktor olid juba mitu tundi tagasi olnud jaamas sellel perroonil, kus meie rong seisis. Ema otsis meid rongi ühest, Viktor teisest otsast. Ema vaatas igasse vagunisse ja hüüdis meid nimepidi.

"Reni! Raja! Reni! Raja!" - aga ei leidnud meid. Kõigist neist hirmsatest loomavagunitest vaatasid talle vastu üksnes võõrad näod. Vaguniaknad olid nii kõrgel, et ta ei suutnud inimesi tegelikult üksteisest eristadagi. Talle paistsid ainult pead... Emake, vaene oli meeleheitel, et ta oma "tüdrukuid" leia, jätkas mööda perrooni edasi-tagasi jooksmist - sinna ja tagasi...sinna ja tagasi...! Lakkamatult meie nimesid hüüdes. Äkki ta komistas ja kukkus ning ei suutnudki enam tõusta. Kutsuti kiirabi ja viidi ta haiglasse. Seal selgus, et ta on jalaluu murdnud ja jalg tuli kipsi panna.

Jätnud ema sinna, tuli Viktor koos sõpradega jaama tagasi - et veelkord üritada leida oma vangistatud õdesid. Seekord läks õnneks. Ta leidis meid! Mul oli jube seda hirmsat teadet kuulda. Arvatavasti olid ema ja Viktor siin perroonil just sel ajal, kui Marta Roosile klistiiri tehti. Ma mäletan, et siis pandi meie vaguni üks kõvasti kinni, et sees toimuvat perroonile näha poleks. Kujutasin endale ette ema seisundit, kui ta kukkus ja haiglasse tuli viia...tema muret... jalavalu...- küllap ta tundis, et ei näe enam oma tütreid...

Nutsin kibedasti. Viktor püüdis mind rahustada. Lubas minu juurest otse haiglasse minna. Kui vend emale jutustab, et nägi mind ja Rajat, rõõmustab see teda kindlasti.

"Ema on meil kangelane, Reni! Ta peab vastu! Ta võttis saatuse löögi rahulikult vastu, ei nutnud ega karjunud. Mu kallid, me peame temast eeskujugu võtma!" - nii püüdis mu vend mind lohutada.

/ Oma ema ei näinud me Rajaga enam kunagi. Ta evakueeriti koos mu vanema õega esimestel sõjapäevadel Nõukogude tagalasse, kus nad elasid kogu sõjaaja. Pärast sõda, 1945. aasta mais, kui Eesti oli fašistidest vabastatud, tulid nad kodulinna Tallinna tagasi. Seal tabas neid suur mure. Ema vend perega, õde oma mehe, laste ja lastelastega - kõik sugulased, kes saksa okupatsiooni ajaks Tallinna jäid, olid sakslaste poolt elajalikult tapetud. Inimest viiskümmend ainuüksi tema perest ja lähedaste hulgast. Aga kui palju sõpru... tutvavaid...?? Ta käis majadest mööda, otsekui oleksid need kalmistud...

Emaja õde tulid koju 1945. aasta mai lõpus. Juulis diagnoosisid arstid tal maovähi ja aneemia. Emaja suri haiglas 1945. aasta 20. augustil. Mu vend ja õde matsid ta.

Raja ja mina olime asumisel. Saime arstide poolt kinnitatud telegrammi tema surma kohta. Me ei saanud matusele sõitmiseks luba. Emaja suri, hoides käes fotot Rajast, minust ja meie tütardest... ja kella käe peal. Mu vaene emaja! Mul on temast kohutavalt kahju! /

Selle aja peale tulid ta sõbrad minule mõeldud asjadega. Mis seal kõik ei olnud! Lapsevoodi Gabile, kohver pesu ja riietega, tekk, padjad, lapsevanker, milles oli vastsündinu varustus. Sain veel toiduaineid ja tualett-tarbeid.

Meie õekeste Margoti ja Marika juurde tuli nende onu oma pojaga ja tõi ka toitu ja asju. Meil oli äkki palju võõraid inimesi. Rõõm oli suur. Kõik rääkisid, kallistasid...

Ootamatult katkestas meid Peetri hääl. Ta pöördus meie kõigi poole:

"Kui kõik need külalised meie vagunist välja lähevad, lähen ma nendega koos - nagu oleksin üks nende hulgast. See on mu ainuke võimalus jalgalaskmiseks. Olge nii kenad ja ärge mind reetke! Kui mul õnnestub vabaks saada, olen teile elu lõpuni tänulik. Kes on mu põgenemise plaani vastu?!" - küsis ta lõpuks.

Olime ta plaaniga nõus. Kõik olid ühel nõul - las poiss riskib! Kui tal see õnnestub, siis - õnne ja edu talle!

Nii ta tegigi.

Kui hakkasime oma lähedastega hüvasti jätma, läks Peeter nendega koos rahulikult (asju kaasa võtmata) vagunist välja, seisatas korra...siis äigas veel käega meile hüvastijätuks ja kadus rahvahulka. Rohkem me temast ei kuulnud. Loodetavasti õnnestus tal pääseda.

Viktor jäi veel natukeseks ajaks. Hüvasti jättes kallistasin teda kõvasti ja tänasin kõige... kõige eest!!! Kui teda enam näha ei olnud, tundsin, kuidas mu jõud otsa sai... Hing oli täis valu emaja pärast... Ma kujutasin endale ette, kuidas ta meid kogu rongist otsis, võibolla seisis siinsamas minu vaguni juures... võibolla hüüdis mind...?? Aga ma ei võinud ju teda kuulda, sest emaja hääl summutasid Marta kisa ja oigamine. Martat ma kuulsin, aga emaja häält... Kui poleks olnud seda klistiiri, oleks uks lahti olnud ja me oleks teineteist näinud... Ja mu vaese emaja jalg ei oleks nüüd murdunud... Aga selline on saatuse - pole parata, et vahel on ta väga karm...

Õhtul ma ei söönud suutäitki. Süda oli paha. Mulle tundus, et ma jätsin Viktorilt emaja kohta midagi olulist küsimata ja see mõte piinas mind lakkamatult... Meie hea sõduri vahetas teine mees välja ja too pani ukse kohe kõvasti kinni. Ma anusin teda peaaegu pisarsilmil, et ta jätaks kasvõi kitsa praod... tagusin rusikatega... rääkisin talle, et olen rase, palusin natukenegi värsket õhku - ta jäi mu palvetele kurdiks. See oli eriti jube öö.

Joogivesi sai otsa. Kõiki meid vaevas janu... Aga õhtusöögiks oli tavapärastelt soolaheeringas...

"Juua... juua... juua..." - kähises igaüks meist kuiva kurguga. Vesi oli meie vagunis kulla hinnas...!!

Teele.

Õhtul Gabit magama pannes tundsin tõuget... Meie rong võttis paigalt. Vagunis jäi väga vaikseks... Kõigi nägudel oli ärevus, hirm, mure... Ja äkki - keegi ei suutnud enam end pidurdada - puhkesid kõik nutma...

Isegi meie noormehed nutsid pisaraid varjamata... Marta Roos oleks peaaegu meelemärguse kaotanud. Validooli tableti asemel võttis ta lahtistit.

Võtsin oma tütrekese süle ja surusin ta kõvasti enda vastu. Ta kallistas mind.

Nähes mind nutmas, küsis ta hoolitsevalt: "Ema, miks sa nutad? Kas sa armastad mind?"

"Armastan, tütreke, väga armastan!"

"Aga isa?"

"Armastan ka väga, väga!"

Ja äkki ma tundsin, kui suur on mu vastutus selle väikese sooja elu... ja tolle teise, minu südame all oleva "Mister X-i" ees...Sel hetkel muutusin ma täiskasvanuks - väga, väga täiskasvanuks... Ja kusagilt voolas minusse uut jõudu, et aidata mul võidelda eesseisva raske eluga.

Meie rong liikus aeglaselt ja peatus sageli väikestes jaamades. Terve öö sadas vihma. Otse meie kohal algas kohutav äike. Vihm, välgud ja müristamine suurendasid meie meeleheidet veelgi. Mul oli tunne, nagu saadaks meid ähvardav muusika... Pea valutas, aga ma ei suutnud kuidagi uinuda. Unistasin võimalusest korrakski jalad välja sirutada. See oli juba kolmas öö, kus me niimoodi liikumatult naridel istusime.

Aleks ja Paul nägid mu piinlemist. Neil oli minust kahju. Vennad loovutasid oma kohad. Nad panid mulle teki peale ja ütlesid: "Maga, printsess!" Ise nad seadsin end põrandal kohvrite otsas sisse. Lõpuks sain inimese moodi lamada, ehkki ka nüüd ei olnud võimalik jalgu päriselt välja sirutada. Istus ju naril veel kaks inimest (aga siiski mitte viis!).

Jäin magama - nagu tapetud... Nägin ema... Lolot, tema vanemaid, oma venda ja õdesid... Aga isa istus minu juures naril, paitas mind ja sosistas, et tal tuleb end nõukogude võimu eest varjata. Tal olid vangiriided seljas...

Siinkohal tahan ma natuke oma isast rääkida.

Mu isa oli üks jõukamaid inimesi Eestis ja Baltimaades üldse. Talle kuulusid suured vabrikud Eestis, peale selle veel Riias, Kaunases ja Helsingis asuvate vabrikute aktsiaid. Ta nimi oli laialt tuntud. Eesti valitsusega olid tal nii kaubanduslikud kui isiklikud suhted. Riigipea Päts oli ta hea tuttav. Ministrid käisid meil kodus. Šveitsi ja peamiselt Saksamaaga olid tal kaubandussuhted. Berliinis asutas ta firma "Saksa-Skandinaavia Kaubanduskoda" ja pidas suurt antiikmööbli äri. Suure osa aastast viibiski ta Berliinis. Seal oli ta ka mitme maja omanik. Meie, tema lapsed: poeg ja kolm tütart, elasime lapsepõlves Šveitsis Lausanne's, kus saime hariduse ja kasvatuse. Me elasime seal omaette villas koos ema, koduõpetaja, köögitudruku ja toatüdrukuga. Isa käis meil seal külas, või siis sõitis ema vahel mõneks ajaks tema juurde Tallinna, jättes meid guvernandi hoolde.

1926. aastal ostis isa omaette villa Berliini parimas rajoonis ja kogu meie pere kolis Saksamaa pealinna. Neil aastatel oli Berliin Euroopa kultuuri keskus. Elu otse kees. Teater, kontserdid, ballid olid tasemel. Esinesid kuulsad interpreedid ja näitlejad. Ooperis esinesid maailma parimad solistid. Meil olid abonemendid peaaegu kõigile kultuuriüritustele, istusime õhtuti väga harva kodus. Linn oli imeilus. Inimesed armastasid istuda kohvikus, restoranis, baaris jne. Mu vend oli Berliini Humboldti Ülikooli üliõpilane. Vanem õde õppis keeli. Raja õppis lütseumis. Mina käisin Reimanni kunstikoolis. Me õppisime kõik muusikat, orelimängu. Raja oli meist kõige andekam. Ta mängis väga hästi orelit. 1930. aastal abiellus mu kõige vanem õde Etel Berliinis.

Saabus 1933. aasta.

Hitlerist sai 30. jaanuaril riigikantsler. Sellest päevast muutus meie muretu ja hea elu. Muudatused toimusid meie silme all. Algas judivastane kampaania. 1. aprillil

nägime natsionaal-sotsialiste ja Hitlerjugendit nende pruunis vormiriietuses marssimas. Nad läksid piki Kurfürstendammi ja kisendasid: "Juda verreeke!"

Me elasime üle Kristallöö (kui põletati mitteaerialaste raamatuid!), Riigipäeva hoone põlemise jne. Kaks korda põgenesime Berliinist. Olime Šveitsis, siis Pariisis. Mõne aja pärast tulime Berliini tagasi. Juutidena tuli meil oma elu päästmiseks 1936. aastal Saksamaalt lõplikult lahkuda. Tulime Eestisse Tallinna elama. (Tol ajal olid Leedu, Läti ja Eesti vabad iseseisvad riigid).

Seal oli meie vanemate maja ja me hakkasime jälle normaalset elu elama. Samal 1936. aastal mina ja Raja abiellusime. Aasta pärast sünnitasin ma oma tütre Gabi. Mu õel oli ka tütar, minu omast aasta vanem. Mu isa jumaldas oma lapselapsi ja uhkustas nendega. Mul oli imeilus neljatoaline korter, mille isa elegantselt sisustas. Omades Gabi jaoks hoidjat, teenijat, kes käis koristamas ja keetmas, head meest - elasin ma tõepoolest otsekui printsess! Samamoodi oli korraldatud mu mõlema abielus oleva õe elu. Isa hellitas meid, kinkis meile kalleid asju... Meil oli "kuldne" isa ja parim ema. Meie õnne ei seganud miski.

Isa oli väga humaanne inimene. Suur heategija. Talle meeldis aidata vaeseid, puudust kannatavaid inimesi. Näiteks võis ta abipalujale avada oma riidekapi ja anda sealt ära palitu, ülikonna või mõne muu riideeseme. Ta andis ka raha. Ta sai palju kirju abipalvetega ja ma ei mäleta, et ta oleks kellelegi ära öelnud. Sageli pöördusid tema poole tema vabriku töölised, kes viitasid oma paljulapselisele perele, naise haigusele vms ja palusid palka juurde panna. Kahjuks olid vabrikud suures osas aktsiaseltsid ja tal ei olnud õigust üksinda palgatõusu otsustada. Ta kirjutas spetsiaalsesse märkmikku abipaluja andmed ja lisas iga kuu omast taskust selle arvele teatud summa.

Sõpradele ja sugulastele "laenas" ta raha. Aga paljusid lähisugulasi pidas lausa üleval. Näiteks lehestus tema Lätis elav tädi, kel oli viis alaealist tüdruku. Isa korraldas nende Tallinna kolimise. Üüris neile suure korteri. Lapsed käisid koolis, käisid muusika-, inglise ja prantsuse keele eratundides. Tädil oli teenija. Isa maksis kõik kinni. See, et tädi peaks tööle minema, ei tulnud kõne allagi! Kui tüdrukud kasvasid, saatis isa kaks neist, nii nagu nad soovisid, Ameerikasse, kolmanda Pariisi õppima. Saatis neile sinna raha. Kaks õde pani ta Tallinnas mehele, tegi neile pulmad, andis kaasavara...

Isal oli kaks õde. Vanema õe mees oli joodik. Tädi oli temaga väga õnnetu. Neil oli kümneaastane poeg. Poja pärast kannatas naine pidevalt purjus meest, kes tema kallal vägivalda tarvitas. Isa nõudmisel lahutas ta end lõpuks mehest ära. Isa hoolitses tema ja ta poja eest. Aastate pärast kohtas tädi Riias elavat leskmeest, kes kasvas alaealist tüdruku. Mees tegi talle abieluettepaneku. Isa korraldas neile pulmad. Tädi poeg jäi meie perre elama. Mõni aeg elas ta meiega koos Berliinis, pärast panid mu vanemad ta Saksamaal ühte internaati. Kui poiss gümnaasiumi lõpetas, pakkus isa talle võimalust edasi õppida Viini ülikoolis. Siis, pärast "Anschlussi" Austrias, saatis isa sugulase Aafrikasse, sest too oli otsustanud seal õnne proovida! Õnne ta seal ei leidnud ja nii palus noormees onul end Ameerikasse saata. Isa nõustus. Selle sugulase peale kulutas isa rohkem raha kui oma lihasele pojale!

Isa toetas materiaalselt ka oma teist õde Paulat. Tollel oli hädavaresest mees, kes armastas priisata ning raha restoranide ja "daamikete" peale raisata. Ta oli proovireisija ja sõitis tihti provintsi, Ei olnud harvad juhud, kui ta laskis oma restoraniarve saata minu isa aadressil ja tema nimele. Ta hooples, et see "rikas" on tema sugulane - võib tema eest arveid maksta...

Tädi Paulal oli kaks tütart. Vanem oli tark, arenenud tüdruk. Noorem oli sünnist saadik haige ja ta areng oli peatunud. Isa armastas ja haletses Paulat väga. Ta andis õele majapidamisraha, maksis korteri ja teenija eest ning haige lapse jaoks võetud guvernandile.

Isa aitas kõiki meelsasti ja meile kordas alatas:

"Anda on kergem kui võtta!! Jumal olgu tänatud, mina võin anda!"

Niisugune oli minu isa - hea... südamlilik... ja väga inimlik.

Saabus 1940. aasta.

1940. aasta juulis ühinesid Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Liiduga!! Neist said suure "venna" Venemaa vennalikud liiduvabariigid... Meie Eestit nimetati Eesti Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks. Meie riigipea, president Päts kukutati. Ta arreteeriti ja saadeti Venemaale asumisele. Maal algas talupoegade kulakuks tegemise kampaania. Riigitegelasi ja poliitikuid vangistati, samuti kapitaliste (nii nimetasid nad jõukaid inimesi!), eesti kirjanikke, paljusid artiste, maja- ja kaupluseomanikke. Vangi pandi kõik, kel oli sidemeid välismaaga või seal elavaid sugulasi. Ühesõnaga - kõik need inimesed, keda nõukogude võim pidas "rahvavaenlasteks" ja keda ei usaldatud. Loomulikult oli ka minu isa nende "mustas nimekirjas"! Kõigepealt võeti isalt kogu ta varandus, natsionaliseeriti tehased, majad jm. Vanematel tuli lahkuda majast Narva maantee 44, kus nad olid ilusas suures korteris elanud. Neid pandi elama ühe rätsepa korterisse, kellel oli nõukogude seaduste järgi liiga palju elamispinda. Temalt võeti kaks tuba ära. Ühe said endale ema ja isa, teise pidi kolima Raja oma mehega, sest ka nendel tuli oma korterist lahkuda.

Meie, lapsed, aitasime vanematel nende 8-toalist korterit tühendada. Mäletan, kuidas igas toas seisid suured puust kastid. Isa käskis need nummerdada. Kaste majapidamistarvete, raamatute ja muu kraamiga täites tuli meil vihikusse kõik kirja panna. Kui neid kaste majast välja hakati tassima, oli mul tunne, nagu kantaks puusärke... puusärke... puusärke... Kastid paigutati meie õues asunud kuuridesse. Keegi meist ei näinud neid "kirste" enam kunagi... Ka luksuslik mööbel pandi sinnasamasse kuuri. Kõik see jäi "tuule peale"!

Isa arreteeriti 1940. aasta novembris. Ta pandi Tallinna Patarei vanglasse, sest oli rikas inimene, olnud palju välismaal, omas seal sidemeid ja oli elanud koos perega Saksamaal Berliinis. (Ta oli koos emaga 1925. aastal Ameerikas käinud ja tal oli seal sidemeid).

Minu isa taolised inimesed ei sobinud Nõukogude Riigile - nad tuli hävitada. Ettekäändeid selleks oli tol ajal lihtne leida!

Öösel mu vanemate korteris läbiotsimist tehes leidsid nad isa välissõitnudelt järele jäänud valuutat. (Kusagil polnud öeldud, et Eesti kodanikel seda olla ei tohi!)

"Kui ma oleksin seda teadnud, oleksin esimesena selle raha riigile andnud! Kuid kuna sellest ei olnud kusagil teda antud, siis ei tulnud see mulle pähe!" - protesteeris isa läbiotsimisel. Peale valuuta leiti veel mõned kellad, ema vääriskive - ja see oli piisav põhjus kohtuasja algatamiseks. Süüdistus kõlas: "Spekulatsioon"! Isa oli emaga olnud abielus kolmkümmend viis aastat. Jõuka mehena oli ta selle aja jooksul emale päris palju briljante ja muid kalleid ehteid kinkinud. Ta ei võinud uneski näha, et kord tuleb Nõukogude võim ja kõik need kingitused annavad põhjuse süüdistada teda "spekulatsioonis"!

Toimus kohus. Isa mõisteti seitsmeks aastaks kinni. Kohtus me nägime teda. Ta oli tundmatukstegevas vanglariietuses.. . - moraalselt murtud inimene. Ta vaatas

kohtupingist ema ja meie poole ja vangutas vaid kurvalt pead... aga silmis olid tal pisarad...

Oma advokaadile ta ütles: "Miks ma ometi perega Ameerikasse ei sõitnud?? Nüüd olen ma nii oma pere kui iseenda hävitanud!"

Isaga kohtumised olid keelatud. Lubatud oli saata toidupakke - ainult mitte Tallinnast, vaid teistest linnadest. Ema sõitis kord nädalas lähedalasuvasse väikelinna ja saatis seal vanglasse toidupaki. Isa tehaste töölised kirjutasid palvekirja isa vabastamiseks ja saatsid selle prokuratuuri. Nad kirjutasid, et isa ei olnud mingi ekspluataator, vaid hea inimene. Loomulikult ei andnud see mingeid tulemusi. Ma mäletan hästi, kuidas isa meile mõnikord ütles: "Mu kallid lapsed! Inimest õpid alles hädas tundma! Kui su majas on lõbu laialt ja veinipeeker täis, jätkub ka sõpru.!!! Aga kui - hoidku Jumal! - laud on tühi, taldrikud puhtad - alles siis näed, kes on valmis selle katmata laua ääres sinuga koos istuma...!" Isa sõnad läksid täide. Sellest hetkest kui Eestist sai Nõukogude vabariik, jäi meil sõpru ikka vähemaks ja vähemaks. Kui isa kinni pandi, oli neid veel vähem. Isegi sugulased kartsid ema juurde tulla. Kõige ustavam oli tädi Paula. Sama südamlikud olid Benno ja ta naine Gertrud. Nad hoolitsesid ema ja meie eest. Ehkki Benno oli isa advokaat ja ajas Tallinnas tema asju, kartis ta isa kaitsmist enda peale võtta. Aga ta andis nõu, tundis huvi uurimise käigu vastu, rääkis isa kaitsva advokaadiga jne. Benno Markovitš oli meie jaoks tõeline sõber. Kord novembris - olin parajasti kaupluses tööl - kutsuti mind telefonile ja kuulsin isa häält: "Reni, kallid! Ega ema juhuslikult sinu juures ei ole? Helistasin talle koju, aga keegi ei vasta. Asi selles, et ma olen praegu Pagari tänavas ülekuulamisele, NKVD majas. Minu uurija lubas mul siin emaga kokku saada niikaua kui mulle vangla auto järele tuleb. Kui ta kiiresti tuleks, saaksime teineteist näha!"

"Ema oli just minu juures. Läks mõne minuti eest minema. Ma jooksin tänavale, aga teda ei olnud enam näha," vastasin isale. "Võiksin ma ise sinu juurde tulla?"

"Jaa, Reni! Tule ainult kiiremini. Mind võidakse siit varsti ära viia!"

Tormasin mööda tänavat nii kiiresti kui suutsin. Õnneks ei olnud Pagari tänav kaugel. NKVD hoone poole joostes nägin peaukse ees vangla autot. ("Must Ronk" - nii nimetasid teda kinnipeetavad!). Ja seal väljus kahe miilitsa saatel majast minu isa!

"Reni, lapsuke! Liiga hilja! Mind viiakse vanglasse tagasi!" - ta tahtis peatuda, aga valvurid lükkasid teda edasi - trellitatud autosse.

"Nägemiseni, kallid! Suudle ema ja kõiki teisi!" - jõudis ta veel hüüda, enne kui auto uks kinni löödi. "Must Ronk" sõitis minema... ma vaatasin talle kaua järele...

See oli mu viimane kohtumine isaga. Mu vaene, vaene isake! Kuidas ma sind armastasin ja austasin!

/ Nagu me palju aastaid hiljem isaga koos vangis istunud inimestelt kuulsime, evakueeriti vangla sõja esimestel päevadel ja vangid jaotati laiali Nõukogude liidu erinevatesse kinnipidamisasutustesse. Alguses oli mu isa olnud rangerežiimilises Kirovi linna vanglas. Pärast viidi ta "Kuiva veeta laagrisse" (milline jube nimi laagri jaoks!) Gorki oblastis. Selles laagris ta suri. Millal - seda me täpselt ei tea! /

Meie vaguni inimesed said teada, kes mu isa oli. Kõik teadsid teda nimepidi. Mõned tundsid teda isiklikult, olid olnud koos heategevuslikel õhtutel jne. Linna tähtsad daamid olid tema juures käinud vaeste jaoks raha küsimas. Isa andis seda neile alati heldelt. Vagunis tunti mulle kaasa, sest teati, mis ma vanematekodus läbi olen elanud.

Arno Aaviksoo, Aleks ja Paul nimetasid mind naljatades "printsessiks".

Arno Aaviksoo oli mulle imeline sõber ja suure hingega inimene.

Homniku eel jäi rong äkki seisma. Väiksest aknast välja piiludes võisime näha jaama nimetust - Raasiku. Valves oli parajasti "meie sõdur". Ta nihutas ukse lahti ja me ärkasime ellu... Päike paistis. Pärast tugevat sadu oli õhk värsked ja mõnus...Jaamahoone lähedal õitsesid sirelid. Ma ahhetasin seda valget ja lillat õieilu nähes. See tuletas meelde kodu ... ja sireleid mu oma aias.

Mu sõdurike hoidis käes üht sellist oksa...Ta märkas, millise armastusega ma sireleid vaatasin, ja ulatas selle naeratades mulle. Ma vaatasin ta peadesse silmadesse, tänasin teda südamest sellise tähelepanelikkuse eest ja mõtlesin: "Kui hea ta on, lihtsalt liigutav!"...

Panin oksa veeklassi, aga vett mul tema jaoks ei olnud... Seekord ma palusin luba minna poodi. Ma tahtsin kasvõi korraks kõndida mööda perrooni, hingata värsket õhku... ja võibolla õnnestub Rajat näha? Mitte kõik meie vagunis ei kiitnud mu soovi heaks.

Aaviksoo kui kõige tugevam, tuli koos minuga. Võtsime ka Gabi kaasa. Viktorilt olin kuulnud, et mu õde vagun on teine pärast vedurit. Pood oli esimeses vagunis. Sel juhul tuli Raja vagunist mööda minna. Jõudnud sellega kohakuti nägin, et vaguni uks oli tihedalt suletud. Ka aknast ei vaadanud keegi välja. Olin kohutavalt pettunud. Koputada ka ei saanud, sest ukstel valvas vihase näoga sõdur! Ta vaatas meid kahtlustavalt, kui üritasime peatuda.

Sisseostud tehtud, möödusime jälle teisest vagunist. See oli endiselt suletud. nii ma ei näinudki oma õde Rajat. ..

Kui meie mehed jaamahoonest ämbritega tulid, rääkisid nad, et olid näinud seal seisimas mitut sõiduautot ja palju inimesi. Inimesed tulid perrooni ja meie rongi poole. Oletasime, et need on meie rongi uued "reisijad", keda seal tuuakse.

"Nemad tulid ilma sõdurite ja miilitsateta ja kohale sõitsid isiklike autodega. See peab midagi muud tähendama," arvas Aaviksoo.

Vaatasin perroonile ja süda pidi äkki suurest rõõmust seisma jääma. Nägin kiirel sammul meie vaguni poole tulemas Viktorit, meie sõber Bennot ja ta naist Gertrudit. Nad olid autoga meie rongi jälil sõitnud. Igas jaamas, kus rong peatus, olid nad peale passinud, ega vagunite uksi ei avata. Uksed avati alles Raasikul.

Mu Jumal! Kuidas meid see ootamatu kohtumine rõõmustas... See oli üllatas, mida ei osanud oodata!... Mu armas vend andis mulle jälle toiduaineid ja veel asju. Eriti hea meel oli mul priimuse ja petrooleumi üle. Meie olukorras olid need hädavajalikud asjad.

Loomulikult oli mu esimene küsimus: "Kuidas emaga on? Kas jalg väga valutab?"

Viktor rahustas mind, et valu väiksem ja ema tunneb end paremini. (Ma muidugi ei uskunud teda eriti. Tundsin ju oma ema. Ta ei kaeba, kannatab vaikselt... mõtleb meie - mitte enda peale!).

"Ema on tubli!" - rääkis Viktor. Saadab sulle ja Rajale tervisi ja palub teid, et te alla ei annaks. Kaotad iseenda - kaotad kõik! Elu on alles ees, on vaja rõõmsa kohtumiseni vastu pidada.

Viktor teatas mulle, et ta oli eelmisel päeval käinud läbi selle rongi, kus oli Lolo. Tal õnnestus anda Lolole raha ja tervitused minu ja Gabi poolt.

Olin seda kuuldes meeletult rõõmus.

Rääkisin vennale, kuidas Rajat otsisin, et seisin ta vaguni juures, aga teda ei näinud.

Selle peale vastas Viktor, et ta läheb nüüd Raja vaguni juurde ja tuleb sealt veel minu juurde tagasi. Benno ja Gertrud jäid minuga. Nad rääkisid, et öösel oli viidud ära Benno ema, kaks venda ja õde. Kuna kadunud isa kauplus oli ema nimele kirjutatud,

loeti teda nüüd perekonnapeaks. Ema paigutati "meeste rongi", vennad ja õde - meie, "naiste" omasse.

Bennolt ja Gertrudilt sain teada, et "meeste rong" sõitis juba ära. Selle uudise peale vajusin ma täitsa ära. Nad katsusid mulle lohutuseks rääkida, et võibolla ma kohtan Lolot hiljem.

"Reni, sa ei tohi närveerida! Mõttele oma tulevase lapse peale!"

Lapsuke minus põtkis tugevasti... mind ajas iiveldama... Ma ei uskunud enam millessegi, mõistsin vaid, et Lolot ei ole enam, rong viis ta kuhugi ära - ja see oli õudne... Benno ja Gertrud läksid vendi ja õde otsima, kuid lubasid tagasiteel minu juurest veel läbi tulla.

Jäin üksi ja puhkesin nutma... - ma ei suutnud enam selline tubli olla nagu nad kõik minult ootasid. Vagunikaaslased olid ka mures, kui kuulsid, et "meeste" rong oli juba ammu tundmatus suunas ära sõitnud.

Nende meeste saatus oli kõigil sarnane... "Me ei näe neid enam võibolla ialgi!" - korrutasid naised nuttes.

Viktor tuli varsti tagasi. Ta oli Raja üles leidnud ja temaga rääkinud.

"Raja tunneb end halvasti. Seal on kohutav õhupuudus. Neil on palju väikseid lapsi, kes aina nutavad. Naised vaidlevad omavahel. Vagunis on väga ebasõbralik õhkkond, inimesed suhtuvad üksteisesse pahatahtlikult. Rahu ei ole üldse!" Nii rääkis mulle Viktor.

Siis tuli tagasi Benno oma naisega. Nad olid näinud ainult õde, vendi polnud leidnud.

Benno oli ema pärast väga mures. Ema oli tal juba seitsmekümne kolme aastane. Ta ei olnud kaupluses päevagi töötanud! Töötas hoopis kolmas vendadest, aga teda ei puudutatud, sest pood oli ju ema nimel!

Meie inimeste juurde tulid samuti nende sugulased ja lähedased sõbrad. Liidia juurde tuli ta peigmees - ilus poiss! Nad jätsid nii õrnalt jumalaga, et süda tahtis seda nähes puruneda... Peigmees pani Liidiale kihlasõrmuse sõrme... Lahkudes jättis talle suure roosikimbu...

Meie vagunist möödus palju tuttavaid inimesi. Nad nimetasid oma lähedasi, kes kõik selles rongis viibisid. Ma tundsin neist paljusid.

Ja saabuski aeg lahkuda. Mõistsime, et see on lõplik. Uuesti hüvastijätt... uuesti suudlused... uuesti pisarad... lubadused...

Viktor, Benno ja Gertrud lehvitasid mulle veel kaua...

Veidikese aja pärast meie uks suleti. Kuulsime, kuidas ta kinnitati rauast põikpuuga. Kõik jäi vaikseks...

Jõnksatus... teine... veel üks - me sõitsime. Meie rong asus teele "Suurde Teadmatusse"!! ... Veeklaasis seisis mu sirelioks - see oli närbunud...

Jõudsimme juba tõelisele Venemaale. Meie Baltimaad jäid kaugemale seljataha. Rong sõitis peatumata kõigist suurematest jaamadest läbi. Ilmselt ei tahetud, et vene rahvas näeks, keda neis suletud haisvates vagunites loomade asemel veetakse... Rong peatus aeg-ajalt mõne väiksema jaama lähedal. Siis lubati mehed ämbritega kaevule vett tooma. Veega tuli kokkuhoidlikult ümber käia. Ämbrid olid sageli tühjad.

Kord peatusime metsa servas. Läheduses voolas väike jõgi. Reisijaid lubati kolme vagunitäie kaupa välja. Saime end veidike jões pesta. Kuigi vesi oli sogane ja mitte just puhas, olime me selle rohkusest vaimustatud. Meie Gabiga hingasime värsket õhku ja olime rõõmsad, et saime end inimese moodi liigutada. Hakkasin Rajat ja Irinat otsima, kuid neid selle reisijatehulga sees ei olnud.

Kord peatus meie "Lux" - nii me oma rongi naljatades nimetasime, jälle ja meie vagunisse tuli naisarst koos meditsiiniõega. Nad tahtsid teada, kas kellelgi on kaebusi, on meil haigeid. Marta Roos, mehe ülikonda rietatud, hakkas jälle oma kõhuvalu kaebama. Kuuldes sõna "klistiir", kukkus ta vihaseks kättega vehkima. ..

Kaebasime, et meile ei jätku ühest ämbritäiest veest päevas. Meid on vagunis kolmkümmend inimest ja me ei saa vähemalgi määral hügieeninõuetest kinni pidada, rääkimata joomisest. Aga süüa saame soolast ja haisvat heeringat, mis tekitab janu. Kogu sõidu jooksul pole me ainsatki taldrikutäit suppi saanud.

Isegi vanglas antakse kinnipeetavatele "lurri" (nii nimetatakse vanglas ja laagris suppi).

Kurtsin, et laste jaoks pole tilkagi piima. Keedame putru vees, aga juhtub, et vahel pole vettki!! Rääkisin ka, et olen rase ja kannatan värsket õhu puudumise all, samuti ebanormaalse toidu tõttu. Magama juba palju päevi istudes. On need tõesti inimlikud tingimused? Loomi ka ei piinata nii nagu meid!

Kuulanud ka teiste kaebused ära, lahkusid arst ja õde vagunist.

Natukese aja pärast tuli õde koos ühe sõduriga tagasi. Ta andis meile peavalu ja maokrambi vastu tablette. Sõdur aga pani põrandale kaks uut ämbrit, üks joogi- teine pesuvee tarbeks.

Nad lahkusid sõnadega: "Rohkem pole meil teid millegagi võimalik aidata!"

Sõda.

22.juuni hommikul peatus meie rong K... jaamas, otse perrooni ääres. Meie hea ja armas sõdur avas vaguniuksed pärani ja teatas: "Jõudsime kohale!"

Varsti saabus meie vagunisse kaks ülemust (Ülemusi võis alati suure kõhu järgi ära tunda! Mida kõrgem ülemus, seda suurem kõht!) ja miilits. Nad hakkasid meid nimekirja järgi üle kontrollima. Kohkusime Peetri puudumise pärast. Kõigil oli peas üks mõte: "Mis siis saab, kui nad avastavad, et Peetrit pole?"

Kuid nähtavasti oli nende nimekirjades ebatäpsusi. Nende küsimuse peale, kas Peeter Runge ei olnud meie vagunis, vastasime me kooris: "Ei, me ei tunne Peeter Runge nimelist. Meie vagunis teda pole!"

Siis ütles üks ülemus teisele: "Siin on kõik korras. Vagunis peab olema kolmkümmend inimest ja nad on kõik olemas! Runge on selles nimekirjas ilmselt eksikombel. Me leiame ta arvatavasti mõnest teisest vagunist."

Peeter Runge küsimus oli seega päevakorrast maha võetud.

Siis kõlas ühe ülemuse käskiv hää: "Korjake oma asjad kokku. Teid veetakse siit erinevatesse koolidesse laiali!!" Ta lubas suuremeelselt viiel inimesel minna veel viimast korda kauplusvagunisse meie kõigi jaoks toiduaineid ostma. Läksime Margot, Arnold, Aleks, Rihard ja mina. Mul oli soov veelkord teisest vagunist mööda minna. Vahest õnnestub seekord Rajaga rääkida! Margotil oli sama mõte oma ema suhtes. Astunud mõned sammud vagunist eemale, kuulsime möödakäijate suust sõna "sõda"! Nad rääkisid midagi, vaidlesid ja jälle kõlas see sõna - "sõda"...

Me ei saanud aru, mis toimub, aga see "sõda" tekitas ärevust.

Meil ei tulnud eriti kaua oletusi teha. Kõigist valjuhääldajatest kostis raadiodiktori võimas hää, mis teatas kogu nõukogude rahvale, et täna, 22. juunil 1941, algas sõda fašistliku Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel! Neist sõnadest jäätus meil süda rinnus... Nüüd oli mul ainus mõte - leida ruttu üles õde Raja! Me panime mööda perrooni jooksu. Jõudes teise vaguni juurde, nägin kohe Rajat. Ta seisis vaguniuksel ja sirutas end välja vaatama. Tõenäoliselt lootis mind näha!

Raske on seda rõõmu kirjeldada, mida me kohtudes tundsim.

Raja jutustas mulle endast. Kõigi nende kaheksa reisil oldud päeva jooksul lubati neid vagunist ainult üks kord välja, samuti metsa. Ta pesi oma jalgu mingis räpase veega tiigis ja sellest tekkis lööve. Jalgadel oli nahk kõva ja pragunev ning punetas. Arst andis talle mingit salvi, aga see ei aidanud, pigem suurendas põletikku.

Raja vagunis oli ka kolmkümmend inimest. Vanem põlvkond oli paanikas, kõik olid küllalt pessimistlikult meelestatud. See peegeldus ka mu õe meeleolus.

Ka neil oli veepuudus. Vaguniuksed olid enamasti kinni, vaid harva jäeti üks pisut poikvele. Nad kannatasid haisu ja õhupuuduse käes. Kui inimesed palusid oma vahisõdurit, et see ust kasvõi natuke paotaks, irvitas see ainult nende üle ja jäi nende palvete suhtes kurdiks. Lapsed nutsid palju ja vaguni naised karjusid hüsteerikas.

Ja nüüd veel see teade sõja puhkemisest! Raja oli endast täitsa väljas.

"Reni, mis sa arvad, kas me saame varsti Hermanni ja Lologa kokku?"

Katsusin oma õde igati lohutada ja ütlesin talle seda, mida ma ise enam ei uskunud: "Ma arvan, et meie mehed ootavad meid juba "seal"!"

Sel hetkel möödus meist üks "suurekõhuline" ülemus. Ma pöördusin tema poole ja palusin, kas ta ei saaks nii korraldada, et meid õega paigutataks samasse koolimajja. "Lubage meil kokku jääda, et me teineteist ei kaotaks! Ootame mõlemad last, sünnitame varsti. Aidake meid, palun teid kogu südamest..."

Ta ei kuulunud mind isegi lõpuni...

"Kõik jäävad oma kohtadele! Mingeid vahetusi, muudatusi ega ühinemisi ei toimu!!!" - röögatas ta edasi marssides. Miski ei aidanud. Raja puhkes nutma.

"Ära nuta, kallid, ma olen kindel, et meil ei tule kaua lahus olla! Ja siis ei lahuta meid enam miski!" lohutasin Rajat.

Vagunisse tagasi jõudnud, hakkasin kohe pakkima. Teistel olid asjad juba koos. Mul tuli kiirustada. Lõpuks olid kõik asjad pakitud ja me ootasime suure ärevusega, kuhu meid sellest haisvast loomavagunist edasi viiakse. Saabuski see kauaoodatud tund... Meile tuldi järele ja meid käsutati välja. Meie sõdur seisis sealsamas. Läksin tema juurde ja sosistasin talle vaikselt-vaikselt: "Täna teid, armas inimene, kõige eest!!"

Ta sosistas mulle vastu: "Pole vaja mind tänada! Ma tegin teie aitamiseks niipalju kui suutsin! Ka mul on ema, naine ja kolmeaastane tütar... Mul on teist ja teie tütrest kahju!"

"Soovin teile õnne!" sosistasin lõpuks, siis, kui meid juba ära viidi.

Naised pandi koos lastega veoautosse ja veeti ühte koolimajja. Mehed jäid veel asju maha laadima. Nad jõudsid hiljem kohale.

Koolimajas paigutati meid ühte esimese korruse klassiruumi. Gabi jaoks panime voodi kokku, nii et ta sai nüüd üle pika aja oma voodis magada. Meie seadsime end põrandal sisse. Milline õnn oli pärast kaheksat nariserval veedetud ööpäeva lõpuks jalad välja sirutada...

Pärast käisime Margoti ja Gabiga koolimajas kõik klassid läbi. Ma ei näinud oma õde. Margoti ema ka ei olnud. Me lootsime nii väga, et oleme nendega ühes koolimajas... Sama päeva õhtupoolikul otsustasime Margotiga, et otsime neid teistest koolidest. Ootasime kuni Gabi magama jäi, sest kartsin, et ta võib ilma minuta nutma hakata. Kuna meie klassiruum asus esimesel korrusel, oli meil kerge akna kaudu välja ronida.

Meie mehed kiitsid meid sellise leidlikkuse ja vapruse eest.

Alguses ekslesime Margotiga koolimaja hoovis. Siis leidsime taras prao, piisavalt laia, et sealtkaudu välja pugeda.

Olime tänaval. Pimedas ei olnud meid võimalik märgata ja me rõõmustasime esimese edukalt tehtud sammu üle. Möödujatelt saime teada, kus asuvad linna teised koolid. Läksime "luurele"! Leidsime mitu koolimaja, aga - oh paraku! Need olid lukus ja ühestki aknast ei paistnud valgust. Meie pettumus oli suur. Tuli tagasi minna. Hea veel, et tee üles leidsime. Meie omad ootasid kannatamatult. Nad aitasid meid aknast sisse. Sel ööl uinusime kohe - nagu tapetud...

Koolimajas hoiti meid kaks päeva. Pesime end inimese kombel, ehkki ka seal ei olnud veevärki. Meil õnnestus koolis ka natuke puhata pärast pikka ja väsitavat reisi loomavagunis. Ainult mõtlemisest sellele haisule hakkas paha...

Me jalutasime palju kooli õues. Gabi ja Evi mängisid meie rongi teiste lastega värskes õhus. Nende põsed hakkasid isegi punetama. . Rõõm oli näha meie lapsi tervete ja reibastena. Lapsed unustavad ju nii kiiresti!

Kolmandal päeval viidi meid veoautoga sadamasse ja pandi väikesele laevale. Sõitsime viis päeva mööda jõge. Seegi reis oli väga väsitav. Meile anti kuivprodukte: leiba, heeringat, soola. Laste jaoks oli ette nähtud viisteist grammi suhkrut. See oli päeva norm. Õnneks oli meil priimus. Tänu sellele saime teed ja veega putru keeta.

Gabi sõi kõike ja mul ei olnud tema toitmisega raskusi. Ta oli üldse kuldne laps, sõnakuulelik ja leebe ning ei nutnud peaaegu üldse.

Laeval olid kõik "reisijad" meie rongilt. Meie lähedasi nende hulgas polnud.

Meie vaguni inimesed, "sõbrad õnnetuses", hoidsid kokku. Nagu üks perekond. Otsustasime, et me ei lahku üksteisest mingil tingimusel. "Meile on selge, et ees ootab raske aeg. Sellised katsumused elame ainult siis üle, kui hoiame kokku," kordas meile Arnold, kellele üldse meeldis kõiki kamandada. (Me kuulasime teda meelsasti!).

Gabit armastasid kõik. Teda peeti "meie ühiseks lapseks". Ka Evi meeldis kõigile. Meie vana Marta andis meile ühel päeval tsirkuseetenduse. Ta otsustas üle parda viskuda ja oli juba hüppamiseks valmis. Mitme madruse abiga õnnestus teda vaevuvaevu takistada. Ta hakkas vastu ja oli näha, et inimene on teel olles ära pööranud. Riideid vahetas Marta mitu korda päevas. Loomulikult olid need kõik meeste rõivad! Kord ilmus ta pikas pidžaamas, kord ülikonnas, kuhu oleks kaks temasugust ära mahtunud... Ta riietus vahel ka elegantsesse, valge särki ja lipsuga musta ülikonda. Eriti tähtsa väljanägemise andis talle mehe smoking.

Marta peaaegu ei söönud. ta korrutas aina, et lõpetab kord enesetapuga. Või siis kurtis, et kõht teeb talle häda. Ta sõi ainult seda, mida teised talle pakkusid. Oma toiduaineid hoidis.

Mõned meie hulgas, mehed eriti, armastasid Marta üle nalja visata. Mul oli temast kahju. Katsusin ikka putru nii palju teha, et ka Martale jätkuks.

Nii möödus neli laevasõidupäeva. Viiendal päeval peatus meie laev Lebjažje küla kai ääres. Meid, rongi "Lux" reisijaid, pandi veoautosse ja veeti küla klubisse. Me majutasime end ühte suurde, paljude uste ja akendega saali. Nimekirja järgi oli meid 250 - kõik eestlased. Gabi jaoks seadsin jälle tema voodi üles (Seda tehes mõtlesin iga kord oma hea ja hoolitseva venna peale...!). Meil endil tuli end jälle põrandal sisse seada.

Kohalikud tulid meid vaatama - otsekui mingeid imeloomi! Nad seisisid meie naiste ümber, suud ammuli... Isegi neis rasketes tingimustes ei olnud meie naised lakanud enda eest hoolitsemast. Nad olid puhtalt ja kaunilt riides, moodsate soengutega. Paljud kandsid kodukitleid ja pidžaamasid. Juustes olid lokirullid. Kõik see oli tolle väikese küla elanikele võõrastav. Neil aastatel olid moes patšokid. Nad katsusid meie

õlgu ja ahhetasid ning itsitasid. Sealjuures rääkisid nad midagi kohalikus murrakus, millest me aru ei saanud. Gabi, kes oli rietatud nagu nukk (Ma käisin ekstra talle Helsingist lasteriideid ostmas!), kutsus neis esile erilise vaimustuse. Lapsed uurisid teda igast küljest...

Kuulsin, kuidas üks mees oma naisele ütles: "Vaata, Katja, kuidas need Eesti inimesed välja näevad, kuidas nad riides on! Ja meile siin räägiti kogu aeg, et Eesti Läti ja Leedu on vaesed riigid, kes ei saa iseseisvalt hakkama. Baltimaad palusid Nõukogude Liidult abi ja me osutasime seda. Neist said meie vennalikud vabariigid! Võibolla see ei olnudki nii, vaid jälle vaid propaganda nagu alati?? Mis sa arvad?" Naine vastas talle hirmunud sosinaga: "Tasa, Ivan! Ära räägi nii kõvasti! See oli muidugi propaganda!!!"

Hirmunult kahele poole piiludes lahkusid nad kiirel sammul saalist.

Mõtlesin omaette: "Kui õigesti see mees asjast aru sai! Baltimaad ja -rahvad ei soovinud Nõukogude Liiduga ühineda. Aga neil ei olnud jõudu võimsale Nõukogude riigile vastu hakata. Meie valitsus ei palunud kunagi Venemaalt abi. See oli vale! (Loomulikult oli kõik propaganda!).

Tol ajal rääkisin ma vene keelt võrdlemisi halvasti, kuid sain aru ja olin võimeline suhtlema. Mu isa oskas vene keelt vaevaliselt ja ema ei osanud üldse. Mu ema oli pärit Eesti linnast Wesenbergist. Pere kolis Ameerikasse, kui ema oli veel väike. Nad elasid Dallases, Dexases. Vanaisa ja vanaema kodus räägiti peale inglise keele ka saksa ja eesti keelt. Sellepärast, kui ema läks Eestisse mehele ja isa inglise keelt ei vallanud, räägiti meie kodus saksa, aga ka eesti keeles. Gabi rääkis mõlemat keelt. Meie rongis olid ainult eestlased. Vanem põlvkond, meie naised, rääkisid enam vähem vene keelt. Nooremad ei saanud millestki aru. Kuna me olime nüüd Venemaal, nõuti meilt ka vene keele oskamist. See muutus meie eestlastele probleemiks. Mul tuli oma vene keelega tõlgiks olla.

Meid hakati nimekirja alusel ülemuste ette kutsuma. Kohal olid NKVD ülemus, lähedalasuvate kolhooside esimehed, sovhoosi direktor, naisarst ja meditsiiniõde. Meid vaadati üle nagu tõuhobuseid...

Nad määrasid vanemad inimesed, lastega pered, rasedad ja nõrgema tervisega kolhoosi.

Nooremad ja tugevama tervisega inimesed suunati sovhoosi. Peresid ei lahutatud.

Meie inimesed muretsesid minu pärast. Neid oli kõiki sovhoosi suunatud.

"Reni, ära räägi oma rasedusest! Siis sa saad meiega jääda!"

Oma seitsmendale raseduskuule vaatamata nägin ma veel üsna õbluke välja. Lai mantel varjas mu "Mister X-i".

Kes ei teadnud, ei saanud üldse aru, et ma õige pea sünnitan...

Isegi arst, kes mu läbi vaatas, kopse ja südant kuulas, ei tulnud selle peale.

Kui seisin koos Gabiga NKVD ülemuse ees, palusin end koos teiste oma inimestega sovhoosi saata.

"Ma reisisin koos nendega ja olen nendega nii ära harjunud, et meie üksteisest lahutamine oleks minu ja mu tütre jaoks tragöödia!" ütlesin talle.

Ma näen, et teil on väike laps. Sovhoosi tingimused on teie jaoks liiga rasked! Ma soovitan teid tütreaga koos kolhoosi sõita!"

Tema sõnadest hakkas mul pea ringi käima. Süda läks pahaks... Püüdsin kogu jõuga oksendamist tagasi hoida. Otsaesine oli higist märg...

Ütlesin endale, et ma ei tohi siin mingil juhul oksele hakata.

Seisin tolle Vassiljevi nimelise ülemuse ees nagu hunnik õnnetust ja mõtlesin, kuidas teda ümber veenda. Teadsin vaid, et ma ei suuda ilma nende heade inimesteta, kes olid nüüd minu uus perekond, edasi elada!

Kartsin nii väga jääda sellele võõrale maale... Gabiga kahekesi...

"Mida ma pean tegema?? Jumal, aita mind! Lieber Gott!"- palusin ma vaikselt.

Äkki tuli kusagilt päästev mõte ja ma ütlesin: "Meie noored ei oska vene keelt. Neil läheb raskeks. Ma võin hakata neile eesti keelde tõlkima kõike, mida neil sovhoosis vaja võib minna. Palun, ülem Vassiljev, ärge saatke mind kolhoosi!"

Vassiljev silmitses mind pika, mõtliku pilguga, vaatas Gabi peale... ja vastas: "Ma pole vastu. Saadame teid sovhoosi!"

Olin rõõmus, et mind omadest ei lahutatud. Ma isegi ei teadnud, mis vahe on kolhoosil ja sovhoosil. Me olime ju nii vähe nõukogude võimu all elanud, et ei olnud jõudnud kõike teda saada. Alles hiljem mõistsin, millise vea ma olin teinud. Kolhoosis oli töö kergem ja rohkem kontimööda. Ka Marta Roos, kuulnud, et meid kõiki saadetakse sovhoosi, palus ennast sinna määrata. Tema palve rahuldati, sest ülemused otsustasid, et keegi peab meie tööl olles laste järele vaatama.

Niisiis saadeti kogu meie vaguni rahvas sovhoosi ja me olime rahul. Kaks päeva elasime Lebjažje külas, siis viidi meid meie uude töö- ja elukohta. Oli palju pisaraid, sest mitte kõigil ei õnnestunud kokku jääda... Selles osas oli meil veel vedanud...

Kolmandal päeval viidi viiskümmend inimest, meid sealhulgas, sovhoosi.

Meie unistused sellest, et leiame eest oma mehed, isad, kõik "meeste" vaguni reisijad, ei läinud täide. Lolot ei olnud kusagil! Kõik oli olnud lihtsalt väljamõeldis!!!

Sovhoosis.

Kolmandal päeval toodi meid, 50 inimest Eestist, Okunevo sovhoosi. See asus Lebjažje külast viiekümne kilomeetri kaugusel. Meid viidi ühte barakki. Seal oli koos mitu ruumi: kontor, raamatupidamine, sovhoosi klubi jm. Meid kõiku paigutati ühte suurde, lavaga klubisaali.

Laval ja põrandalauade vahel olid praod. Aknaid oli palju, neist osa katkised. Ühes nurgas seisis kahe auguga pliit. Kui tuld tehti, oli kogu saal suitsu täis. Ei olnud vähimaidki mugavusi. Kuna puudus ka elekter, tuli meil kasutada petrooleumilampi. Kaev ja käimla (laudadest kokku löödud, praguline ehitis) olid õue peal.

Meie, naised, seadsime end saalis sisse. Mehed paigutasid end meist eraldi lavale. Lava kõrval oli väike ruum, nähtavasti artistide jaoks. Sinna me panime osa kohvreid. Seal käisime ka pesemas, et mitte seda kõigi silme all teha. Rohkem abiruume ei olnud.

Puusepatöökojast saime "koikud" (diivanilaiune jalgadel tahvel). Õmblesime linadest suured kotid, täitsime need õlgedega ja saime nii madratsid. Olime rõõmsad, et ei pidanud enam põrandal magama ja igapähe oli oma kindel koht. Mis kõige olulisem - lõpuks oli võimalik jalad välja sirutada... ja end igas suunas pöörata... Õuel asus söökla. Söök oli primitiivne: maitsetu puder, lahja supp, mõnikord ka kartul. Aga see oli siiski midagi sooja. Leiba saime kaartidega, pool kilo täiskasvanu ja 200 grammi lapse kohta.

Toidupoodi ei olnud. Käisime kohalike elanike juures, kellel olid oma väikesed majapidamised. Nad vahetasid meile riiete vastu piima, mune ja liha. Meist paremat kätt mööda koridori oli üks ruum, kus elasid psüühikahäiretega inimesed, kes raviasutusest olid sovhoosi põllutöödele saadetud.

Mehed nägid metsikud välja. Neil olid räpased habemed ja pikad sassis juuksed. Naised olid meestega sarnaselt rietatud mingitesse räbalatesse. Nad magasid põrandal. Kõikjal vedeles riideid, laialipillatud kaltse, vilte. Mustus... hais... täid...

Kui nende uks juhtus lahti olema, ei saanud me seal muidu mööda, kui pidime nina kinni hoidma...

Koridori teises otsas oli veel üks ruum. Seal elas viiskümmend Ukrainast pärit vangi. Ainult mehed! Neid saadeti kõige raskematele töödele, põhiliselt metsa maha võtma.

Selline oli sovhoosis meie "ühiskond"!

Äratus oli kell viis hommikul. Siis tulid tavaliselt kohale politruk (kes lonkas ja käis kepiga), brigadir ja töödejuhataja. Me kutsusime seda troikat "Kolmeks Musketäriks"...!

Nad pöördusid meie poole teraval ja karmil toonil, oskasid ainult käske jagada ja mõnitada. Vihkasime neid. Nad tulid alati nimekirjadega, kus oli täpselt näidatud, kes meist millisele tööle pidi minema.

Päeval pärast kohalejõudmist tuli meil minna metsavarumisele. Töö oli harjumatu ja väga raske. Saagisime käsitsi puud. Naised meestega võrdselt. Meil tuli langetatud puud okstest puhastada. Vähehaaval õppisime selle töö selgeks ja hakkasime taipama, kus varitses oht langeva puu alla jääda. Töötasime koos Ukrainast pärit väljasaadetutega. Mõne päeva pärast saadeti mõned naised, mina nende hulgas, põllule kartuleid noppima. Kuna me töötasime üsna meie baraki läheduses, siis õnnestus mul lõunavaheajal korraks koju joosta. Kaugemal olles seda ei lubatud.

Töö lõppes alles siis, kui oli juba päris pime. Mingit normeeritud tööpäeva ei olnud. Kuna oli sõjaaeg, siis töötasime puhkepäevadeta. Ainult siis, kui oli vihmasadu, ootasime selle möödumist ja saime hinge tõmmata. Mõnikord sadas nagu kiuste terve öö, aga päeval oli kuiv ja palav ilm. See tegi meid tigidaks.

Õhtul lõpetasime töö hilja (juunis loojub päike hilja), väsinud... jõuetud...

Brigadir laskis meid tulema sõnadega: "Hobused on väsinud! Võite koju minna!"

Tihti Gabi juba magas, kui ma koju jõudsin. Mõnikord ei näinud ma teda päevade kaupa rohkem kui vaid magavana. Keegi vanematest naistest andis mu tütrele süüa, keegi pani teda magama... Kui mõni vanematest naistest haiguse tõttu koju jäi, võisin Gabi pärast muretu olla. Kui ta jäi koju ainult Martaga, valutab mu süda alati. Vanake ei pööranud lapsele vähimatki tähelepanu, magas vaid päev läbi.

Evi võttis tema ema tööle kaasa. Aga Gabi oli selleks liiga väike, et päev läbi põllul kuuma päikese käes vastu pidada. Mul ei jäänud muud üle. Pidin ta Marta hoolde jätma. Selle tõttu oli mu rõõm väga suur, kui sain lõunavaheajal koju lipata... See oli "meie" tund!... Mu tütreke kallistas ja suudles mind ja rääkis mulle innukalt midagi kiiresti-kiiresti, hirmul, et ei jõua kõike jutustada... Mõnikord oli see nii naljakas, et ma naersin pisarateni... ja mul oli meeletult kahju, et Lolo ei kuule seda tütreke lapsele lobisemist.

Ma unustasin hetkeks... Ei mõelnud sellele, et kohe tuleb Gabist lahkuda ja asuda rasket tööd tegema! Väga raske oli lahkuda pärast selliseid õnnelikke minuteid... Gabi hoidis nuttes mu seelikust kinni, ei tahtnud kuidagi lahti lasta. Pidin end alati jõuga lahti rebima... Joostes kuulsin veel kaua-kaua oma last nutmas. Ta hüüdis mulle järele: "Ema... ema... emake..."

Olin ise iga kord pisarates.

Meie noortest meestest rääkis ainult Anton vene keelt. Sellepärast saadeti alati mind, kui oli vaja ülemustelt midagi küsida või neile selgitada. Ja kui juhtkond soovis meie inimestele midagi selgeks teha, pöörduti minu poole. Ühel sellisel korral, viibides jälle sovhoosi direktori kabinetis, küsisin talt: "On teile teada meie meeste asukoht?? Kas ka nemad saadetakse siia?? Saan ma oma meest varsti näha?"

Direktor vastas otsekui naljatamisi: "Meil on siin palju mehi. Teiesugune kaunis naine leiab endale väga ruttu uue mehe. Ja unustategi praeguse!!..."

Ma ei soovinud sellist "nalja" kuulda ja vastasin teravalt: "Ei! Ma tahan oma meest!! Oma lapse isa!!" ning jooksin nuttes kabinetist välja.

Sovhoosi juhtkonnas oli üksainus meeldiv inimene. See oli loomaarst. Tema nimi oli Arkadi ja ta oli kolmekümne nelja aastane. Ta erines teistest selle poolest, et oli alati korralikult riides ja hoolitsetud. (Mitte nagu teised ülemused, kelle hambad olid pesematuses kollased ja suud haisesid. Särke kandsid nad võõratult, pükste peal!). Ta tervitas alati sõbralikult, kui sööklas juhuslikult kokku juhtusime. Meie naised nimetasid teda "valguskiireks meie pimedas elus". Tal ei olnud meiega kunagi asja, ta ei käinud meie barakis.

Olime sovhoosis elanud juba terve nädala. Läksin lõunavaheajal Gabi, Margoti ja tema õega sööklasse. Ootamatult ilmus Arkadi ja palus luba meie lauda istuda. Olime muidugi rõõmuga nõus. Ajasime juttu. Ta tundis huvi meie käekäigu vastu. Siis tegi ta meile teatavaks huvitava uudise: "Pühapäeval peab Lebjažje sadamasse jõudma laev Baltimaadest pärit inimestega. Seal on mehi ja naisi. Nad saadetakse tööle meie sovhoosi. Täiesti võimalik, et teie mehed ja omaksed on nende hulgas!?"

See teade erutas meid väga.

Sama päeva õhtul arutas meie "suur perekond" seda asja. Ühiselt otsustati, et Margot ja mina kui kõige aktiivsemad, peame, mis ka ei juhtuks, pühapäeval laeva vastas olema. Selleks tuleb minna viisteist kilomeetrit jalgsi Lebjažje küllasse. Meie plaan õnnestub ainult siis, kui vihma sajab.

Saabuski meie jaoks nii tähtis pühapäev...

Jumal oli meie palveid kuulda võtnud - sadas ja me ei läinud tööle. Asutasime end Margotiga teele... Et mitte jalanõusid läbi leotada, võtsime nad jalast ja läksime paljajalu. Riided said märjaks ja kleepusid ihu külge... See kõik ei seganud meie ettevõtmist. Kolme ja poole tunniga olime sadamas.

Laev oli veel saabumata ja meil tuli oodata.

Margot lootis kohata oma isa, mina Lolot. Olime optimistlikult meelestatud... süda hüppas õnnest ja erutusest... Lõpuks lähenes kauaoodatud laev, jõudis sadamasse ja heitis ankrud...

Kõigepealt hüppas kaldale madrus, siis ilmusid esimesed reisijad.

Jälgisime tähelepanelikult iga maale astujat. Mulle näis, et iga noorem mees sarnaneb Leopoldile.

"Aa... jaa! Näe, tema!!! Ei... ei... jälle ei... Näe, sealt ta tuleb! Sama kasvu... tema tumedad juuksed... Ei, see pole tema... Mu Jumal, kus on siis Lolo!! Lolo, Lolo...tule juba kiiremini... Ma ju ootan sind..."

Siis nägin ma üht noort meest, kohver käe otsas, laevalt maha astumas. Ta seisatas ja vaatas otsekuu kedagi otsides ringi... Olin veendunud, et see on Leopold. Jooksin ta juurde, vaatasin talle näkku - see oli keegi võõras...

Pidime Margotiga endale kurvast tühjast, et kõik reisijad olid laevalt maha tulnud. Laevale oli jäänud vaid kapten ja meeskond.

"Reni, meie mehi ei ole! See kõik oli pettus, kui meile räägiti, et kohtume nendega seal, kuhu meid veetakse! Ma ei usu enam sõnagi sellest, mida nad räägivad!" hüüdis Margot pisaraid pühkides.

Need olid kolmkümmend neli Leedu juuti, mehed ja naised lastega. Nad olid sõja eest tagalasse evakueeritud ja meie sovhoosi tööle määratud. Nad pandi kahele veoautole ja me saime nendega koos sovhoosi tagasi.

Vihma sadas ikka veel.

Omad ootasid meid kannatamatult barakis. Meie õnnetute nägude järgi said nad aru, et kohtumist ei toimunud ja olid samamoodi pettunud nagu me isegi.

Need kolmkümmend neli juuti paigutati meie lähedale ühte tühja barakki. Läksin neile samal õhtul külla.

Nad olid teelolekust väsinud ja vaevatud. Lapsed nutsid. Naised olid abitud - nad ei teadnud, mida lastele sellistes oludes süüa anda või kuidas neid magama panna. Jooksin koju tagasi. Keetsin mannaputru ja teed. Võtsin veel leiba, piima ja mune ja viisin selle kõik lastele. Emad olid selle eest mulle väga tänulikud. Aitasin lapsi toita ja nende eest hoolitseda. Üks neist oli alles tibatilluke - mähkmetes. Kaks naist oli lapseootel.

Kahel mehel olid peas pigimütsid Need olid usklikud juudid. Mõtlesin: "Kuidas nemad, vaesekesed, siin vastu peavad?? Nad söövad ju ainult **mitteroojast? toitu/KOŠERNAJA PISŠA**. Nendes tingimustes pole see võimalik."

Kahjuks ei saanud ma nende juurde rohkem minna. Ilm püsis kõik järgmised päevad kuiv ja meil tuli olla põllul varahommikust kuni öötundideni.

Kuulsin vaid, et neil juutidel olid juhtkonnaga väga suured ebameeldivused. Kui neid laupäeval tööle aeti, keeldusid nad, sest nende usk ei luba neil laupäeval tööd teha. Ülemused olevat nende üle irvitanud ja lubanud neid tööluusi eest kohtusse anda. Sõja ajal kuulus tööluus kõige rangema karistuse alla.

Asi lõppes sellega, et ühel ilusal päeval oli nende barakk tühi... Nad viidi kuhugi ära, aga kuhu - seda ei teadnud keegi!

Muide, mina olin meie eestlaste seas ainuke juut. Minusse suhtuti väga hästi. Ma ei tundnud end teiste hulgas "võõrana"! Ainult üks kord tundsin, et mind on mu rahvuse tõttu solvatud.

Meie hulgas oli üks keskealine eesti naine, endine tsirkuseakrobaat. Ta ei olnud meie vagunist, küll aga sõitnud samas rongis. Kõigist meie inimestest oli ta kõige ebasümpaatsem. Asumisele oli ta sattunud täiesti juhuslikult. Ta oli sel hirmsal 14. juuni ööl ööbinud ühe mehe juures, kellega alles eelmisel õhtul tuttavaks sai. Kui siis julgeolekutöötajad tulid ta "armukest" arreteerima, võeti ka too naine kaasa. Tema pandi "meeste" vagunisse, temake "naiste" omasse... Tal polnud ühtegi asja. Ta tundis, et saatus on teda nõökinud ja oli sageli halvas tujus.

Me andsime talle, mis meil oma asjadest anda oli, aga see ei aidanud. Kuna meid aeti varahommikul tööle ja me alles hilja õhtul koju jõudsime, ei saanudki meie saalis eeskujulikku korda olla. Riidekappe ei olnud. Pidime oma märjakssaanud riideid ja pesu sealsamas nõörile kuivama riputama. Toitu keetsime samuti saalis - oma priimustel. Potte ja muid köögiriistu ei olnud võimalik kuhugi silma alt ära panna. Osa neist panime kõikude alla, osa oli lihtsalt nurgas. No nii - tuli akrobaat kord õhtul saali ja ütles nina kirtsutades jämedal toonil: "Siin näeb välja nagu juudi poes! Jube..."

Sain nagu puuga pähe!!!...

Need sõnad tegid mulle nii haiget, et jooksin saalist välja ega tahtnud kedagi näha...

Siis ma tundsin - kui üks ma nende kõigi hulgas olen!...(Sellist üksindustunnet võib mõista ainult see, kes seda on ise üle elanud, ei keegi teine!).

Läksin õue. Värav ei olnud lukus ja ma siirdusin põllule. Ümberringi olid põllud... põllud... võõras maa... võõrad inimesed. Tõstsin pilgu taeva poole ja mõtlesin: "Võibolla Leopold näeb praegu sedasama kuud... neid tähti... Taevas... kuu... tähed... nii kaugel, sama kaugel kui Lolo, mu mees!"

Ja siis puhkesin kogu südamest nutma...

Puhus vaikne tuuleke ja rukkipead sahisid tasakesi. See rahustas mind, aga koju tagasi polnud tahtmist minna.

Ei tea, kui kaua ma seal rukkipõllul seistes unistasin. Oleksin sinna vist terveks ööks jäänud, kui nad mulle järele poleks tulnud: Arno Aaviksoo, Liidia, Margot ja Aleks.

"Reni, tule koju! Varsti tuleb miilits, aga sind ei ole!" Nad kallistasid mind ja viisid väevõimuga barakki tagasi.

Tsirkuseakrobaat palus vabandust. Ta kinnitas, et ta ei mõelnud midagi halba, kui "juudi pood" ütles. See on lihtsalt niisugune väljend!

Sellest päevast suhtusid mu saatusekaaslased minusse veel tähelepanelikumalt ja leebemalt, otsekui soovides midagi leevendada. Eriti hästi suhtusid minusse Arnold, Aleks ja Paul. Nad nimetasid mind sageli "printsessiks", kuna leidsid, et ma sarnanen tänu oma käitumisele "aristokraadiga"... (arvatavasti sellepärast, et olin neile jutustanud, kuidas mind lapsepõlves Šveitsis aadlineidude pansionaadis kasvatati. Neile meeldisid hirmsasti minu värvikad jutustused oma tüdrukupõlvest!).

Mul oli sovhoosis elades palju ebameeldivaid öid.

Kord äratati mind öösel üles ja käsutati direktori kabinetti. Seal viibisid peale direktori ja politruki veel mingid mulle võõrad mehed. Nad hakkasid mind "töötlemata", et ma jälgiksin eestlasi ja kannaksin ette, mida nad räägivad ja mõtlevad. Neid huvitas, millised on eestlaste meeleolud, mida arvatakse Nõukogude Liidust, sõjast jne. Ühe sõnaga, minust taheti teha "nuhki"!! ("keelt" -nagu nad seda nimetasid!).

(Juhtkond teadis sel ajal juba minu rasedusest. Nad olid mind jälle metsatööle tahtnud saata ja siis ma avasin "oma kaardid"!)

Nüüd nad "rõhusid" minu olukorrale ja tahtsid seda ära kasutada.

Nad seletasid mulle "suure kaastundlikkusega", et mul saab vastsündinuga, üldse kahe lapsega, nendes tingimustes sovhoosis raske olema. Et töö käib mulle üle jõu ja minu olukorda tuleb parandada.

"Kui teie teete seda, mida meie teilt palume, leiame me võimaluse teie edaspidist elu siin kergendada. Füüsilise töö asemel leiame teile midagi kergemat, näiteks kontorist või raamatupidamises!"

Sain õudusega aru, mida nad minult tahavad ja mõtlesin: "Ialgi ei anna ma ära... oma inimesi!!..." - püüdsin leida igasuguseid ettekäändeid, et nad mind rahule jätaksid. Veel õige mitmel ööl kutsuti mind välja ja "masseeriti", aga nähes, et ma ei anna järele, jäeti lõpuks rahule. Iga korraga muutusid nad tigemaks, karjusid mu peale: "Me ennustame teile, Reni Klas, et te kahetsete veel kibedasti oma keeldumist! Edaspidi ei tule me teile milleski vastu. Ärge pöörduge meie poole, kui teil abi vaja läheb! Meilt ei ole seda oodata!" - nii nad ähvardasid. Olin õnnelik, kui sain neist lahti ja võisin puhta südametunnistusega magada... ning, mis peamine - oma inimestele silma vaadata...

Varsti hakkasin ma märkama, et meie uus poiss teisest vagunist, Anton, hakkas öösiti ära kaduma.

Anton oli sovhoosis üksinda, ilma omasteta.

Läks mööda veel veidi aega ja Antonist sai söökla juhataja. Seal ei olnud ta niigi kaua, et oleks tööga rea peale saanud. Juba viidigi ta üle kontoritööle.

Kõik meie omad märkasid muutust poisi käitumises. Ta oli kõigiga äärmiselt viisakas ja tähelepanelik. Püüdis igapäevaga sõber olla, eriti noortega. Kui juhtus, et me enne magamajäämist omavahel lobisesime, viis tema jutu ühte või teise suunda ja - püüdis sealt meie sõnu. Ta kirus sageli Nõukogude korda...

Ta teeskles magamist (tema voodi asus saalis, sest laval ei olnud ruumi!), aga me nägime, et ta tegelikult ei maga... Üks noor miilitsamees käis igal hommikul ja õhtul meid nimekirja alusel kontrollimas. See, kelle nime hüüti, pidi vastama: "Jaa!" Pärast õhtust loendust oli keelatud barakist välja minna. (ainult kaevule ja kempu võis minna!).

Meie baraki vaimuhaiged ei tahtnud tööle minna. Eriti naised hakkasid vastu. Nad heitsid koridoris põrandale pikali. Karjusid, tagusid jalgadega. Meie pidime hommikul tööle minnes üle nende rabelevate kehade astuma...

Nende hulgas oli üks nõdrameelne - kõhetu ja kondine Dunja, kes alati kõige rohkem skandaalitses. Ta heitis igal hommikul end koridoripõrandale ja korraldas jubedaid stseene. Kuni ta ülemused nii ära tüütas, et need lasksid ta käsist ja jalust kinni siduda... Ta tassiti õue ja viidi lauta ning seoti sinna kinni. Naine oli laudas kaks päeva ja ööd järjest. Kõik mehed käisid teda seal vaatamas... Nad naersid ja naljatasid tema üle, sest Dunjal ei olnud pükse jalas... Kolmandal hommikul nad enam ei naernud, sest Dunja oli surnud...

Ja minul oli temast nii kahju!

Mu "Mister X" andis endast sageli märku. Ta põtkis igas suunas. Nüüd oli mu kõht juba nii suur, et raske oli füüsilist tööd teha. Erna soovitas arstiga rääkida ja lasta end läbi vaadata. Sovhoosi medpunktis arsti ei olnud, oli ainult velsker. Ta oli "meister iga asja peale" - ravis haigusi ja hambaid, oli ämmaemand ja apteeker (valmistas ise ravimeid!), raamatukoguhoidja ja pidude bajaanimängija! Ta mängis banaani külas peetavatel noortepidudel. Velsker leidis, et mu rasedus kulgeb normaalselt, kuid andis mulle ülemuste jaoks tõendi, et mind vabastataks raskest füüsilisest tööst, sest olen seitsmendat kuud rase. Selle tõendiga läksin sovhoosi direktori juurde.

Direktor luges seda, vangutas paljutähendavalt pead ja lausus: "Sovhoosis ei ole teie jaoks teist tööd!!" Mulle meenusid tema ähvardused, kui ma olin keeldunud "keeleks" hakkamast...

Kord karistati mind väga karmilt.

Pärast tugevat vihmasadu saadeti meid põllule tööle. Põld oli üsna meie baraki lähedal. Kuna ma ei leidnud sobivaid jalanõusid (ainult kõrgete kontsadega kingad!), said jalad läbimärjaks. Kiirustasin koju, et jalanõud ära vahetada. Gabi hoidis mind seal kinni. Ta kõht valutas ja süda oli paha. Pidin ära minema, aga ta hakkas nutma ja ei lasknud mind lahti. Kui ma lõpuks hingeldades põllule tagasi jõudsin, olin ettenähtust rohkem aega raisanud. Vabandasin brigadiri ees. Ta ei vastanud mulle. Selle eest luges politruk (kepp - nagu me teda hüüdsime) mulle ette käskkirja, mis kõlas järgmiselt: "Omavolilise põllult lahkumise ja päevanormi täitmata jätmise eest karistada Renit. Ta määratakse kolmeks päevaks juurviljahoidlasse mädanenud kartulit sorteerima!"

Juurviljahoidla oli suur, külm ja pime kelder maa all. Külmetasin seal kohutavalt. Mädanenud kartul haies kohutavalt ja kleepus mu käte külge. Mul läks süda pahaks - oksendasin.

Kõige hullem oli, et seal jooksid rotid ringi ... Nad tiirutasid lausa mu jalgade ümber.... Üks neist lamas maas, nähtavasti suremas - krampides. Võibolla oli talle peale astunud? Vahekäigus jooksid igat sorti rotid - suuremad ja väiksemad, väikesed ja päris pisikesed. Need viimased liikusid vaevu, ei näinud veel ja kukkusid aina ümber...

Ma olin seal täitsa üks! Need olid minu jaoks kolm košmaarset päeva!!! Nagu "kartser" vanglas... - ainult tööga ja koduse ööbimisega. Koju lõunale ei lastud. Kaasavõetud leiva sõin kiiresti ära, pärast oli kõht tühi... kannatasin janu... - vett ei olnud. Õhtul jõudsin koju nagu läbipekstud. Hea, et Gabi juba sel ajal magas. Mul ei oleks jätkunud jõudu talle ainsatki sõna öelda... Erna tõi mulle kuuma tee ja võileivad voodisse. Arno küsis: "Oled ikka elus?" ja andis mulle põse peale muski. Kõik ülejäänud olid ka minu pärast mures ja kirusid ülemusi, et need rasedat naist nii piinavad...

Sel ajal nägin ma unes ainult rotte... rotte... Nad ronisid mu voodisse, hammustasid mind...Ärkasin öösiti iseenese karjumise peale, ehmatasin kõiki magajaid... kuid ei kuulnud neilt ainsatki paha sõna... - vastupidi, nad said minust aru... Minu "uues perekonnas" olid head inimesed.

Mul oli Gabiga palju muret. Mu tütreke oli jäänud kahvatuks ja kõhnaks. Erna, kes tema eest hoolitses, ütles mulle: "Su Gabi kannatab väga, kuna ta sind päevade kaupa ei näe. Sina näed teda vähemalt magavana, tema ei näe sind üldse!"

Jah, see oli tõsi! Ma sain oma lapsega koos olla ainult neil päevadel, kui vihma sadas! Aga vihma sadas väga harva. See oli kuum ja kuiv suvi. Olin mures ka eesseisva sünnituse pärast. Läheduses ei olnud haiglat.

"Mis juhtub, kui mu aeg kätte jõuab ja mulle ei kutsuta kiirabi? Mu tulevane laps on ohus??... Ja mis saab Gabist, kui mind viiakse kuhugi kaugemale haiglasse??..."

Need mõtted piinasid mind ega lasknud magada... Siis küsisin ma endalt: "Tegin ma tõesti vea, et ei võtnud "nuhi" kohta vastu?" Kas oleksin pidanud oma laste nimel tõepoolest nõustuma?? - Ei! Sada korda Ei! Mis ka mu laste ja minu endaga ei juhtuks, isegi kui me siin hukka saame! Ma toimisin südametunnistuse järgi!..." Nii oli õige!

Ühel õhtul jagasin oma muret Margotiga. Ta püüdis mind rahustada: "Tuleb aega - näeme! Sünnituseni on veel kaks kuud. Maga rahulikult! Sa pead oma laste jaoks jõudu hoidma!"

Arnold, kes asus meie lähedal ja kes ka armastas mind lohutada, kuulis seda vestlust ning lausus: "Reni, Gabi pärast ära muretse. Kui sina haiglas oled "haigestuvad " meie naised kordamööda ja ei lähe tööle. Kui neil ei õnnestu velskrilt vaba päeva saada, jään ma ise haigeks ja hoolitsen su tütre eest! Mis puutub sünnitusse, siis - kui on vaja kiirabi, siis me võtame sünnituse ise vastu. meie poisid on sinu "Mister X-i" väljatirimiseks piisavalt tugevad... !" Arnold oli hea poiss. Ta püüdis mind alati julgustada. (Arnold Aaviksoo - see oli tema täpne ja täielik nimi. Arno Aaviksoo! Kohutavalt hea poiss!).

Meil oli sovhoosis ka lõbusaid hetki. Inimesed jäävad inimesteks, millistes tingimustes neil ka elada ei tuleks... Suurem osa meist olid noored. Meil oli huumorimeelt, me suutsime vahel kogu selle viletsuse unustada...

Ühel vihapäeval olime kõik koos saalis. Äkki tuli kellelgi mõte korraldada laval isetegevust. Tõmbasime liisku, kes on esimene. Number üks tuli mulle! Ma kujutasin Marlene Dietrichi, tol ajal kuulsat filmitähte. Laulsin laulu filmist "Sinine ingel" - "Ich bin von Kopf bis Fuss auf Liebe eingestellt..." Tõstsin seelikusaba, näitasin jalgu, mis leiti olevat ilusad (minu "kõhtu" arvesse võttes kukkus see väga naljakalt välja!).

Kuna mind saatis suur edu, tuli numbrit korrata (mu "Mister X togis mind sealjuures kõvasti jalaga - arvatavasti meeldis see talle ka??...).

Liidial oli ilus hääl, ta esitas suure kaasaelamisega mõned romansid. Meie tsirkuseakrobaat tegi oma parima etüüdi. Ta keha oli otsekui ilma luudeta.

Rihard osutus suurepäraseks žonglööriks. Taldrikutega žongleerides ei pillanud ta ühtegi neist maha.

Margot mängis kitarr.

Tema õde Marika laulis mõned eesti laulud.

Marta Roos hämmastas kõiki. Ta riietus mehe smokingisse ja demonstreeris meile vanu tantse: vengerkat, kadrilli, valssi, tangot jne. Ta ümises ise melodiat ja meie saatsime teda kooris... Keegi ei oleks seda kergelt ja graatsiliselt tantsivat vanakest pidanud seitsmekümne kaheksa aastaseks! Ta oli suurepärane ja pidi oma numbrit kordama!

Kõigist numbritest saatis suurim edu "Mustade luikede tantsu" balletist "Luikede järv". Selle esitasid meie poisid Aleks, Paul ja Rihard. Naersime nõrkemiseni. Kuna etteaste oli kutsunud esile nii tugeva aplausi, et see ei tahtnud vaibuda, esitasid nad veel ühe numbri. Seal nad ületasid iseenast improviseerides stseeni meie sovhoosi elust: direktor, lonkav kepiga politruk, nina nokkiv brigadir ja kokutav töödejuhataja. See etteaste õnnestus neil nii oivaliselt, et me peaaegu lamasime suure naeru käes põrandal...

Samal ajal vaatasime ärevalt ukse poole... ega keegi juhtkonnast sisse ei astu - see oleks olnud katastroof!!... Õnneks sadas edasi ja kõik õnnestus suurepäraselt.

Pärast meeldivaid elamusi tuli sageli nutta... Varsti ootas meid kurbus. Järgmisel varahommikul saime teada, et meid saadetakse ühte majapidamisse kartuleid võtma. Selleks valiti kõik nooremad - mina nende hulgas - välja. Majapidamise nimi oli "Komsomolsk" ja see asus meist 12 kilomeetrit meie sovhoosist.

"Te jääte sinna järjest 8 - 10 päevaks. Tulete tagasi alles siis, kui kogu töö on tehtud. Võtke kaasa kõik vajalik ja - marss teele!" kamandas brigadir.

Mind tabas õud, sest kartsin Gabit nii kauaks üksi jätta.

"Jumala pärast, palun teid - ärge mind sinna saatke! Ma ei saa tüdart üksi jätta, ta hakkab nutma ja elab seda väga üle! Tema jaoks on 8 - 10 päevane lahusolek liiga pikk!!" anusin ma neid.

Vastuseks oma palvele kuulsin vaid politruki naljatoonil antud vastust: "Kodanik Klas, te kutsute Jumalat appi! Saage aru, et meie, nõukogude inimeste jaoks ei ole Jumalat olemas!!! Teiseks - eesti naiste hulgas on neid, kes teie lapse järele vaatavad! Eks sa näe! Sa tahaksid tütreaga koos nukkudega mängida... ?? Pole siin midagi kapriisitseda ega tõinata! Sõidad koos teistega tööle! Lase käia!" - politruk oli nii vihane, et hakkas mind äkki sinatama.

Polnud midagi parata, pidin sõna kuulama.

Kui ma olin just jõudnud natuke toitu ja riideid teele kaasa pakkida ja asutasin minema, ärkas Gabi üles. Nähes mind ukse juures, hakkas ta nutma. Pidin viivitama, et last maha rahustada. Ta hoidis mul kõvasti kahe käega kaela ümbert kinni ja ei tahtnud kuidagi lahti lasta.

"Ema... ema... ära mine ära! Jää minu juurde!..." anus ta.

Mis ma teha sain?

Mul tuli end temast jõuga lahti rebida... Jätsin ta Erna hoolde ja jooksin valjusti nuttes õue.

Meie inimesi õuel ei olnud. Ma ei näinud neid ka tee peal. Ümberringi ainult põllud... põllud... Ma ei teadnud, mis suunas meie brigaad oli läinud.

"On alles lugu!! Kui ma neid nüüd kätte ei saa, karistatakse mind jälle!" mõtlesin ma hirmunult ja meelde tuli juurviljahoidla... rotid... ja mädanevate kartulite hais ...

Äkki nägin Vassilit, hobune vankri ette rakendatud. Vassili oli üks neist "hulludest", kes meie koridori peal elasid. Tema töö oli vedada kateldega putru neile, kes töötasid kodust kaugel ja ei saanud lõunal käia.

Vassili oli meie "hirmutis". Ta oli jässakas, hiigelsuure pea ja jämeda kaelaga vistrikke täis punapea. Tal olid pesemata rasvased juuksed ja pikk habe. Keel rippus suust välja ja ta ilastas nagu imik... Lõug oli pidevalt märg... Meie eesti naiste poole vahtis ta alati oma hullude punnis silmadega. Vahel üritas ta mõnda meist käega puudutada... Me tõukasime ta eemale, riidlesime temaga - siis ta rahunes ja muutus melanhoolseks.

Nüüd tuli minul temaga silm silma vastas seista!

"Et ta ainult mulle ja "Mister X-le" kurja ei teeks!" mõtlesin ma.

Kuna mul polnud muud võimalust, pöördusin tema poole: "Vassili! Kas sa tead, mis teed mööda meie brigaad ära läks? Kas sa tead, kus asub "Komsomolsk"?"

Ta noogutas pomisedes, et teab, kuhu nad läksid ja viib mind nende juurde.

Istusin Vassili juurde vankrisse. Ilm oli soe ja päike paistis... Õhus hõljus heina lõhna... ümberringi oli vaikne... kuulda võis ainult linnulaulu... Vankris oli mõnus istuda... mitte midagi teha... hakkasin unistama...

Mõtted lendasid kaugele - kaugele...

Ja äkki kõlas otse mu kõrva ääres Vassili idioodinaer. Ta sööstis mulle kallale nagu loom... löi rusikaga näkku... Kohkusin hirmsasti, aga ei kaotanud pead... Teadsin, et pean nüüd tegema midagi sellist, mis mind selle koletise käest päästaks. Mul olid jalas kõrgete kontsadega kingad ja ma lõin kogu jõust talle "ühte teatud kohta".

Vassili väänles valu käes. Ta laskis mu lahti ja kukkus selili...vappus üle keha otseku krampides... sarnanedes rohkem haavatud looma kui inimesega...

Ma hüppasin vankrilt maha, jooksin nii kiiresti kui suutsin teed mööda minema ja nägin varsti "omi"! Nad peatusid mu hüüdmise peale ja kohkusid mind nähes hirmsasti. Ma värisin üle keha ja olin surnukahvatu... ei suutnud kaua rahuneda. Vassili oli mul kogu aeg silme ees.

Hiljem armastasid meie mehed minu "enesekaitsemeetodite" üle nalja heita. Et ma olevat selles väga "andekas"! Kui keegi neist mulle naljapärasest läheneda püüdis, kuulis ta ülejäänutelt: "Pea kinni! Ole ettevaatlik! Renil on oma meetod. Kui virutab sulle "ühte kohta" - oled järeletulijatest ilma!"

"Komsomolskis" töötasime hoolega, sest tahtsime kartuli kiiresti üles saada ja koju tagasi minna. Magasime kõik ühes kuuri moodi hoones põrandale laotatud õlgedel. Meie noorte hulgas kujunesid juba armastajapaarid: Aleks - Margot, Paul - Marika. Oli ka armukadedusstseene. Näiteks meeldis Arnold kahele õekesele. Ta ise eelistas neist nooremat, kes oli ilusam. Ta nimi oli Nora. Rihard sidus end ühe abielus eestlannaga, kelle mees oli viidud ära teise rongiga. Pärast rasket põllupäeva magasid meie inimesed tavaliselt sügavat und. (Tööpäev kestis 14 - 16 tundi, kella kuuest hommikul kuni pimedani). Mina magasin halvasti... igatsesin Gabi järele ja muretsesin: "Kuidas mu maimuke seal ilma minuta elab??..."

Neljandal hommikul ütles Aleks äkki: "Reni, sa tahad ju tütart näha? Ma võin sind aidata, mõtlesin välja, kuidas. Näen, kuidas sa öösiti ei maga, mul on sinust lihtsalt kahju. Muudkui keerad ühe külje pealt teisele ja ei saa und. Meie magame samal ajal nagu tapetud. Nüüd kuula mind tähelepanelikult! Suudad sa tugevat valu välja kannatada? Mul on vaja põhjust sinu parema käe valutamisele!"

Loomulikult lubasin igasuguse valu välja kannatada - et pääseda koju oma tütre juurde! Aleks võttis käterätiku, tegi selle vees märjaks, väänas välja ja asetas mu paremale käele. Siis tõi ta telliskivi ja löi sellega mulle kogu jõust vastu kätt... Ma ei teinud piuksugi, hammustasin ainult keelde. Käsi paistetas kohe üles ja läks punaseks.

Aleks seletas mulle, et tänu märjale käterätikule ei tule sinikat.

Suurest õnnest ma isegi ei tundnud valu... - mõtlesin ainult Gabist... et nüüd ma näen teda...

Kahmanud oma kraami kaasa, panin peaaegu joostes sovhoosi poole minema.

Mu "sõbrad õnnetuses" olid minu üle rõõmsad!

Sovhoosi jõudnud, läksin kõigepealt medpunkti. Velsker andis mulle kolm vaba päeva. Ta soovitas mul teha käele külma vee kompresse. Ainult seda ta ei mõistnud, kuidas ma kartulipõllul oma käe nii paiste sain.

Gabi, nii nagu ta mind nägi, hüppas rõõmu pärast õhku ja ei tahtnud enam lahti lasta. Ta klammerdus mu külge otseku kartes, et ma lähen jälle ära ja jätan ta maha.

Need kolm päeva olid "meie omad"!...

Gabiga seoses ootas mind ees palju muret ja meelehärmi. Kui me sovhoosi tulime ja meid sauna saadeti, libises Gabi seebisel põrandal ja kukkus kõvasti. Pärast sellist ehmatust hakkas ta kogeleva.

Nüüd, pärast lahusolekut märkasin, et kogelevine oli ägenenud. Lisaks kõigele leidsin ta juustest täisid...

Mind tabas õudus!!

Määrisin ta pea kohe petrooleumiga sisse. Õnneks köeti just sel päeval sauna ja ma sain tütre korralikult puhtaks pesta.

Mõtlesin kibedusega emale... lapsehoidjale... - kui nad oleksid näinud, millises olukorras ma nende lemmiku leidsin...!! Selgus, et kõik vanemad naised olid minu äraoleku ajal saadetud kurke korjama. Lapsega jäi koju ainult Marta Roos. Tema rohkem magas, kui mu lapse järele vaatas. Kui Erna õhtul töölt tuli, oli ta pesemata ja räpast Gabit nähes kohkunud. Ühel päeval ootas kõiki suur ehmatust.

Kui rahvas tuli koju lõunale, ei olnud Gabit kusagil!!... Marta magas rahulikult oma koikus. Naised äratasid ta üles ja küsisid, kus Gabi on. Roos ei teadnud. Nad hakkasid tüdrukut igalt poolt otsima - hoovist, väljakäigust, sööklast...Nad läksid väravast välja, jooksid läbi kõik teed ja põllule viivad rajad... käisid jõe ääres... Hüüdsid teda valjusti nimepidi - kõik asjata - last ei olnud kusagil!

Nad pidid juba direktori juurde minema, et talle lapse kadumisest teatada, kui kuulsid äkki naabertoast, sealt, kus "hullud" elasid, lapsehäält... Avanud ukse, leidsid nad Gabi. Ta istus ühe naise süles, see kammis ta juukseid ja laulis talle. Kui naised tahtsid tüdrukut naise sülest ära võtta, protesteeris see ägedalt. Ka Gabi ei tahtnud ära tulla, sest tal polnud tahtmist jälle Marta Roosiga jääda.

Otsustasin, et pean tütrega midagi ette võtma. Nii ei võid teda enam saatuse hooleks jätta! Meenus, et olin just kuulnud algavast öötööst viljapeksumasinal. Mul õnnestus end sinna kirja panna. Meie naised ei kiitnud seda heaks, sest pidasid seda minu jaoks liiga raskeks. Ma ei tahtnud neid isegi kuulda. Mõtlesin, et kui teen öösel tööd, jääb päev vabaks ja ma saan selle oma lapsele pühendada. Kord Gabiga jalutades juhtusin kokku meie loomaarst Arkadiga. Ta osutas mulle ja mu tütrele suurt tähelepanu. Teadis ta ju, kui raskelt ma mehest ja õest lahutamist üle elan. Arkadi rääkis, et oli neil päevil olnud B... külas. Seal oli palju asumisele saadetuid Baltimaadest. Ta soovitas mul B-sse kirjutada ja adressaadiks panna: Eesti inimestele. Et kirjutaksin nende nimed, keda otsime, ja lisaksin oma aadressi. Arkadi andis mulle isegi paberit ja margistatud ümbriku ning lubas kirjale järele tulla ja selle ära saata.

Rääkisin sellest oma saatusekaslastele ja me tegime kohe nimekirja oma lähedastest.

Jälle tekkis väike lootus.

Möödus kolm päeva. Alustasin öövahetuses tööd viljapeksumasinal. Oli väga raske. Aida põrandal oli viljahunnik. Ämber täideti viljaga ja valati see masinasse. Selle kangi tuli käsitsi pöörata, sealjuures pidi seda väga kiiresti tegema! Teiselt poolt tulid välja puhtad terad, mis (jälle) ämbritega suurtesse kottidesse tuli valada. Meie noored jõudsid "Komsomolskist" tagasi ja osa neist hakkas minuga koos tööle. Minu töö oli vilja ringi liigutada. Arnold ja Aleks pidasid seda ämbrite ja kottide tarimisest kergemaks.

Meie brigadir lamas viljahunniku otsas ja magas. Mõnikord jälgis ta siiski ka meie töötegemist. Ta leidis, et ma keeran kangi liiga aeglaselt. "Kiiremini on vaja... kiiremini!!" karjus ta mu peale.

Aga minu käsi oli väsinud ja ma ei suutnud kiiremini...

Siis ta tõusis äkitselt püsti, tuli tähtsalt õpetajalikul ilmel viljapeksumasina juurde ja hakkas kogu jõuga kiiresti - kiiresti seda ringi ajama. "Näed, Klas, kuidas tuleb tööd teha! Mis sa magad, tee tööd! Lase käia - kiiremini ja eluga!"

Pärast seda "õppetundi" heitis ta jälle viljahunniku otsa ja vedeles seal edasi... Meie poisid tahtsid talle selle eest talle "vastu lõugu" anda! (Kuidas nad rääkisid!).

Suutsin nad kuidagi maha rahustada. Iga kord, kui brigadir mind jälle kiiremale tööle kamandas, noogutasin ma kuulekalt, aga samal ajal mõtlesin: "Kui sa ise peaksid öö läbi rasedana seda ratast ringi ajama..."

Töö algas õhtul kell kaheksa ja lõppes hommikul pool viis.

Jõudsime koju just selleks ajaks, kui teised hakkasid tööleminekuks ärkama. Noored magasid pärast öövahetust poole päevani. Mina sain endale ainult kaks-kolm tundi und lubada, sest Gabi oli varajase ärkamisega. Päeval oli hea vaba olla. Andsin Gabile normaalselt süüa. Kuna pliit oli päeval vaba, ei pidanud ma enne kastruli tulele panemist järjekorras olema.

Mu tütreke muutus tundmatuseni. Põsed olid jälle roosad, laps oli rõõmus ja ei nutnud üldse.

Jalutasime temaga. Käisime kohalike juures riiete vastu toiduaineid hankimas. Gabi oli hakanud vähem kogeleva - kõik läks paremuse poole!

Nüüd muretsesin ma "Mister X-i" pärast. Ta ei liigutanud enam. Alguses olin ma nii väsinud, et ei pööranud sellele tähelepanu, aga pikapeale hakkasin märkama, et ta ei ole juba mitmel päeval endast märku andnud... mu sisemuses oli kõik vaikne... ainult suur kõht...

Pöördusin velskri poole. Tema leidis, et kõik on korras. Mul olid sageli tugevad seljavalud. Töö väsitas. Kuid tasus mul vaid oma puhast, säravanäolist tüdart vaadata, kui unustasin kogu väsimuse.

Saime B... küla baltimaalastelt kirja. Tuli välja, et seal olid ainult lätlased ja leedulased. Eestlasi nende hulgas ei olnud! Needki lootused purunesid...

Ühel juulilõpu hommikul jõudsime öövahetusest koju. Barakikaaslased olid juba jalul, valmis tööle minema. Äkki astus saali öövahetuse brigadir. Ta informeeris viljapeksumasinal töötajaid, et kuna laohoidja jäi varastamisega vahele, tuleb sovhoosi juhtkonnal abinõud tarvitusele võtta. Algab inventuur! Kogu vili kaalutakse üle. Võimalik, et komisjon ei jõua õhtuks valmis. Sellepärast peab öine vahetus kohe päevaks tööle minema!!

Brigadir ei soovinud meie vastust kuulda. Ta keeras kiiresti ümber ja lahkus saalist ust pauguga kinni lüües.

Tema järel ilmusid "Kolm Musketäri". Politrukil oli nimekiri pihus ja ta kamandas: "Kõik lähevad tööle, ka need, kes on öises vahetuses!" Me seisime väsimusest vaevalt jalul ja ajasime vastu: "Me pole võimelised tööle minema - meil pole jõudu!" Nähes, et me seisame paigal ja ei liiguta end, sattus politruk raevu ja röökis: "Mitte mingit vastuvaidlemist! Öösel magate!!!"

Siis läksin ma oma suure kõhuga talle väga lähedale ja ütlesin vaikse häälega: ""Halastage meile ometi! Me töötasime öö otsa... me oleme täiesti läbi... ei jõua liigutada!!!"

Ta sattus mu sõnadest raevu, tõstis kepi ja karjus sellega vehkides: "Teile halastada? Ei! Praegu on sõda. Nõukogude Liit sõdib, aga teie ei taha tööd teha! Laske käia - kiiresti tööle! Ma käsin teid! Logardid! Muidusööjad! Nõukogude leiba tahate süüa, aga töötamast keeldute! Kes praegu tööle ei lähe, selle anname kohtu alla!"

Tuli alistuda. Väsinud ja vaevatud, läksime uuesti tööle.

Mind saadeti hernepõllule rohima. Pidin kummargil umbrohtu välja tirima ja tundsin kõhus valu. Päike küpsetas, kuumust oli 38 kraadi. Kui mul õnnestus lõunavaheajal korraks koju joosta, leidsin sealt Gabi nutva ja pettununa. Ta klammerdus mu seelikusabasse ja rääkis: "Ema, sa ju lubasid mulle, et jääd päeval minu juurde!!!"

Tema lapsepähe ei mahtunud, et ma polnud oma lubadust täitnud. Tema arusaamise järgi olin ma teda petnud... (Ta teadis, et öösel olin ma tööl, päeval temaga!)

Kas ma sain siis oma lapsele antud sõna pidada?? Olin ma üldse inimene??... Ma ei teadnud ju sedagi, mille eest mind asumisele oli saadetud. Mingit kohut ega tähtaega ei olnud! Ma ei teadnud, milles mind süüdistati. Miks perekond lahutati? Mille eest?... Mille eest?... Kogu küsimus - mille eest??...

Õhtul jõudsin barakki tagasi, vaevalt elus. Vanemad naised, kes haigusega kodus olid, rääkisid, et Gabi oli terve päeva tujutsenud ja nutnud. Teda ei suudetud kuidagi maha rahustada. Ta ei tahtnud süüa ka. Vaatamata sellele, et olin väga väsinud, tegin endale ja Gabile natuke süüa. Mu tütreke rahunes veidi ja muutus rõõmsamaks. Olime kahekesi just einestada jõudnud, kui saali ilmus ööbrigadir. Ta kuulutas, et aidas on inventuur vaja kiiresti lõpetada ja kogu öövahetusel tuleb kohe tööle minna.

Nüüd ei kannatanud ma enam välja ja kisendasin valju häälega: "Minul pole enam jõudu! Parem laske mind ja mu laps maha! See elu on väljakannatamatu! Ka meie oleme ju inimesed! Teil on isegi loomade vastu rohkem halastust kui meie vastu! Kas teil pole tõesti mingeid inimlikke tundeid raseda naise vastu?... Te olete ju koletised!!"

Kõigil meie omadel olid pisarad silmis... Hoidsin Gabit süles ja nutsin suure häälega...

Olid "nad" siis inimesed??... Oli "neil" süda rinnus?... Südametunnistus...?

Barakki saabusid "Kolm Musketäri" ja direktor. Nad olid ilmselt mu karjumist kuulnud. Seisid ümber minu ja röökisid täiest kõrist: "Lase käia!" ja ähvardasid mind kohtuga.

Politruk ajas mind keppiga ukse poole - pidin äärepealt kukkuma.

Nii olin ma jällegi öövahetuses ja ajasin terve öö viljapeksumasinat ringi. Tundsin end kui sunnitööl. Ööbrigadir pikutas jälle viljamäe otsas, magas sügavalt... peeretas... norskas...

Öösel ilmus äkki kohale Arkadi. Ta tegi näo, et astus juhuslikult sisse. Vaatas meid kurva, kõikemõistva pilguga... silmad otsisid mind... Ta lahkus ainsatki sõna lausumata.

Hommikul tulime töölt otsekui tapetud. Ma kõndisin tuikudes - nagu joobnu. Pea ähvardas valust lõhkeda... Jõudsin barakki, küürus ja tuikudes - nagu saja-aastane eit...Ma ei suutnud end sirgeks ajada. Ristluudes oli kohutav valu...

Meie omad olid veel kodus. Nad andsid meile kuuma teed ja aitasid meid pikali. Nad olid eriti minu pärast mures.

Sain vaevalt lamama, kui algasid suured valud seljas ja kõhus. Märkasin äkki õudusega, et olen üleni verine. Liidia oli medõde. Kutsusin ta enda juurde. Nähes mind sedasi oma veres, kohkus ta ära ja jooksis kohe velskri järele selle koju, kuid tuli üksinda tagasi. Velsker oli Liidiale öelnud, et tema niikuinii millegagi aidata ei saa. Mind tuleb kiiresti Lebjažje küla haigemajja viia. Liidia jooksis direktori juurde ja äratas tolle üles. Direktor hakkas alguses vastu ajama, et ei saa heinateo ajal nii mitmeks tunniks hobust anda. See võib päevaplaani täitmise nurjata.

Selle jutu peale ütles Liidia talle, et ma võin surra, kui kiiresti abi ei saa. Kui minuga midagi juhtub, langeb vastutus direktorile.

Liidia jutt nähtavasti mõjus, kuna ta andis tallimehe jaoks kirja milles käskis Vassilil (sel idioodil!) mind Lebjažje küla haiglasse viia. Liida kohkus väga, kui kuulis, et mul tuleb selle hullu Vassiliga kahekesi sõita. Ta palus luba kaasa tulla, põhjendades oma soovi sellega, et on meditsiiniõde ja teel võib mul tema abi vaja minna.

Direktor oli nõus.

Kui Liidia tuli barakki tagasi ja Arnold sai teada, et me sõidame nõrgamõistusliku Vassiliga, hakkas ka tema muretsema. Kuna tal oli pärast öövahetust vaba päev, otsustas ta meid ise kohale viia.

"Ma ei lase idiotit Vassilil Renit haiglasse viia!"

Meie omad jätsid minuga soojalt ja südamlikult hüvasti. Paljudel olid silmad märjad... ma sain aru, et nad kartsid kõige hullemat...

Evi ema Erna lubas Gabi järele vaadata ja mitte teda Marta hoolde jätta. Andsin Ernale tütre jaoks söögiraha ja ühe uue villase kampsuni, et ta saaks selle toiduainete vastu vahetada.

Otsustasime, et Gabit me ei ärata.

Varsti tuli Arnold vankriga. Ta ei olnud Vassilit kaasagi võtnud.

Pidime kiirustama.

Poisid kantsid mind kätel välja. Nad panid mu ettevaatlikult vankrisse ja katsid tekiga. Liidia istus mu kõrvale. Arnold haaras ohjad ja hobune võttis paigalt...

Autoga on 15 kilomeetrit - ainult hakata! Ehkki meie hobuse nimi oli Vihr (Tuulispass), liikus ta väga aeglasel sammul. Ta oli lahja ja otsa lõppenud, jäi sageli seisma ega tahtnud kuidagi vankrit edasi vedada. Alles Arnoldi häält kuuldes ja oma selja peal piitsa tundes hakkas ta edasi liikuma. Nähtavasti oli direktor käskinud mulle kõige vanema ja jõuetuma hobuse anda! See oli kiirabi sünnitaja jaoks!! ...

Valu kõhus muutus tugevamaks... ehkki õues oli kuum, vappusin mina külmavärinates. Silmad vajusid pärast unetut ööd kinni... Suigatasin korra... ärkasin... jäin uuesti tukastama...

Läbi une kuulsin Arnoldi rahustavat häält: "Varsti, kohe varsti jõuame! Kannata veel natuke, Reni!"

Lõpuks jõudsim kahekorruselise maja ette. See oli puust ja puhta moega. Lugesime silti: "Küla haigla".

Arnold läks uurima, kuhu mind viia. Ta tuli varsti ja teatas: "Teine korrus!", võttis mind ettevaatlikult sülle ja kandis vastuvõtutuppa. Ta püksid olid verised...

Haiglas

Mind läbi vaadanud ämmaemand teatas, et sünnitusosakonnas ei ole günekoloogi. Tema ise töötab arsti kohustes: "Kui sünnitusel on kirurgi abi hädasti vaja, siis kutsutakse kirurg-günekoloog oblasti keskusest Kirovist. Ta lendab helikopteriga kohale. Peale selle on meil esimeses osakonnas arst, noor naine - lõpetas alles ülikooli ja on meie haiglas praktikal. Raskemad juhtumid arutan ma temaga läbi".

Ämmaemand pani mulle kraadiklaasi ja läks seda noort arsti kutsuma.

Arst vaatas kraadiklaasi, võttis mu käe ja sosistas midagi ämmaemandale kõrva - mida, ma ei kuulnud.

Nad palusid Liidia ja Arnoldi enesega kõrvaltuppa. Natukese aja pärast tulid kõik tõsiste nägudega tagasi.

Nooruke arst tuli minu juurde, patsutas mind seljale ja ütles: "Mul on kahju, aga ma olen kohustatud teile teatama, et teie tervis on ohtlikus seisus. Teid tuleb kiiresti opereerida! Meil siin ei ole oma kirurgi. Me peame kirurg-günekoloogi oblastikeskusest kohale kutsuma. Ta lendab siia helikopteriga. Arst võib jõuda siia õigeaks ajaks, aga võib ka hilineda! Me saime teada, et teil on kolmeaastane tütar. Peame teilt saama kirjaliku korralduse selle kohta, kellele te ta jätate, kui ta üksi jääb?!"

Me teeme kõik, et teie elu päästa ja loodame, et teid päästetakse. Me oleme kohustatud teid hoiatama ja teie soovid välja selgitama, eriti - mis puudutab teie väikese tütre saatust. Kas te saite minust aru?"

Ma sain kõigest aru... kõigest...Mõtlesin, et arvatavasti suren ma varsti ära...

Nimetasin Raja ja Irina nimed. Palusin, et nemad üles otsitaks, et me sõitsime ühes rongis. Aga kuni selle ajani, kui neid leitakse, las tütar olla Erna peres. Seal on tal hea.

Arst ja velsker käskisid teistel ära minna, sest mind taheti nüüd palatisse viia.

"Kuni günekoloogi saabumiseni vajab haige nüüd täielikku rahu!" ütles ämmaemand ja lisas: "Jätke nüüd kodanik Klasiga hüvasti!"

Enne lahkumist sosistas Arnold mulle tasa, et nad Liidiaga tulevad veel tagasi.

Nagu ma hiljem kuulsin, olid Liidia ja Arnold haiglast otse NKVD-sse läinud, Sellesama ülemuse Vassiljevi juurde, kes meid Lebjažje küla klubis oli tööle määranud ja mul tütreaga kolhoosi sõita soovitas. Vend ja õde rääkisid talle kogu mu loo. Meie raskest elust sovhoosis jne. Kuidas mind saadeti rasedana metsatööle suuri puid langetama, kuidas ma pidin varahommikust hilisõhtuni põllul küürutama, palavuses ja higisena. Kuidas mina, et lapsega päeval koos olla, pidin töötama öövahetuses viljapeksumasinal ja kuidas kästi teha kolm vahetust järjest - 33 tundi vahetpidamata! Et sellisele noorele ja tugevale mehele nagu Anton Kivi anti võimalus kontorist töötada, aga mind ei abistatud minu seisundit silmas pidades üldse! Mind saadeti kõige raskemat füüsilist tööd tegema! Nüüd jooksen ma haiglas verest tühjaks ja mu elu on ohus! Mind on kiiresti vaja opereerida, aga haiglas pole kirurg-günekoloogi. Ta kutsuti telefoni teel välja - lubas helikopteriga kohale sõita.

"Praegu on iga minut tähtis! Günekoloog võib kohale jõuda alles siis, kui vaene naine on juba surnud!

Kui Reni Klas sureb, jääb tema kolme ja poole aastane tütar orvuks! Ülem Vassiljev, aidake teda päästa!" rääkis Arnold Vassiljevile.

"Ma tahtsin Reni Klasi ju kohe kolhoosi saata, aga ta ei olnud nõus. Ta tahtis tingimata oma vagunikaaslastega kokku jääda ja palus end koos nendega sovhoosi määrata. Ma olin nõus, sest mul polnud tema rasedusest aimugi!"

Vassiljev läks telefoni juurde ja laskis end haiglaga ühendada. Ta sai ämmaemandalt teada, et günekoloog polnud veel kohale jõudnud. Et nad ootavad teda kannatamatult ja et minu olukord on veel halvenenud. Vassiljev käskis minu eest hästi hoolitseda. Ja kohe kui arst saabub, temale sellest ette kanda!

Arnold arvas, et ta oli mures rohkem enese, kui minu pärast. Inimlikud tundmused olid NKVD töötajatele võõrad! Ta vastutas ju kogu piirkonna, sealhulgas meie sovhoosi eest. Ja kõrgemalt poolt võidi tulla kontrollima, millistes tingimustes väljasaadetud elavad ja töötavad. Ta vastutas igasuguste lahkhelide puhul, ehkki kogu meie sovhoosis viibimise jooksul ei olnud seal NKVD-st keegi käinud! Aga see oli just Vassiljevi kohustus!

Enne kui Liidia ja Arnold lahkusid, pidid nad veel sovhoosis toimuvast ja juhtkonna tegemistest rääkima. Vassiljev lubas meie olukorra parandamiseks üht-teist ette võtta. Samuti lubas ta minu haigusel silma peal hoida.

Kui õde - venda haiglasse tagasi jõudsid, oli minu olukord veel kriitilisem: last ei olnud enam võimalik päästa ja mu enda elu rippus juuksekarva otsas... Kõrge palavik ja suured valud... Günekoloogi ei olnud ikka veel...Ämmaemand lubas Arnoldi ja Liidia hetkeks minu tuppä. Olin nii nõrk, et ei suutnud nendega rääkida... Üle mu kuivanud huulte tuli vaid üks sõna : "Gabi!"

Liidia ja Arnold otsustasid mu rahule jätta ja haigla territooriumil günekoloogi saabumist oodata, et temaga rääkida."

Haigla juures oli aed. Nad lubasid seal otse minu palati lahtise akna all istuda. Kui midagi vaja on - hüüdku ma ainult!

Ma ei tea, kui kaua seal niimoodi lamasin. Tukastasin ja ärkasinÄkki tuli mulle meelde, et mu sõbrad istuvad aias - otse minu akna all...

"Mu head ja armsad!..." mõtlesin ma. "Peaksin neile ütleva, et nad lähöksid sööklasse ja ostaksid endale midagi. Nad, vaesekesed, on kindlasti näljased!" Tõusin suure pingutusega voodist... jalad värisesid... Vankusin aegamisi akna poole... Äkki pööras tuba end ümber... ma ei näinud enam midagi... kõrvus vilistas... ma karjatasin ja kukkusin põrandale...

Kui ma silmad lahti tegin, nägin Arnoldit ja Liidiat oma voodi ääres istumas. Nad naeratasid mulle.

Sisenes ämmaemand, ka tema naeratas. Temalt kuulsin, mis minuga vahepeal oli juhtunud. Ta oli kuulnud minu toast kukkumise mürtsu ja karjatust. Kiiresti kohale jooksnud, jõudis ta just mu lapse vastu võtta. Sünnitasin ta ootamatult ja normaalsel moel... See oli poiss!!... Kuid mu vaene kallis "Mister X" oli surnud... Ämmaemanda sõnutsi oli see, et ma ta ise sünnitasin, suur ime. Sellisest õnnelikust lõpplahendusest ei olnud ta unistadagi julgenud (nagu arst mulle hiljem seletas, oli laps mu sees ammu surnud ja ma oleksin võinud veremürgituse saada!).

"Te ei ole siiski veel väljaspool ohtu!" teatas ämmaemand. "Loote roiskumine kahjustas teie organismi. Loodame, et teil ei teki veremürgitust ega muid komplikatsioone, sest niisuguste asjade raviks ei ole meil siin külahaiglas vajalikke ravimeid. Kuna teil on ikka veel kõrge palavik, peate olema väga ettevaatlik ja veel lamama. Me ei kaota lootust, sest kõige hullem on möödas!"

Küsisin irooniliselt, kas kirurg-günekoloog jõudis kohale.

"Ei. Ma helistasin Kirovi oblasti haiglasse ja sealt öeldi, et ta ei ole veel jõudnud välja lennata," vastas küsimusest häiritud ämmaemand.

"Nõnda siis töötab siinmail vältimatu kiirabi, kui küsimuse all on inimese elu" mõtlesin ma. "Mu seisund on kriitiline, olen elu ja surma piiril!! Aga ma võitlen surmaga... mu jõud ei jäta mind maha... Gabi ja Leopoldi pärast - ma pean elama!"... nii ma ennast seal veensin.

"Jah, mu kallis Lolo, ei olnud meile määratud pojakest... - meie "Mister X-i"...!"

Kuid mu tütrele oli selle eest määratud omada ema...

Teistelt haigetelt sain hiljem teada, et mu vaene "Mister X" lamas mitu päeva haigla väljakäigus. Siis visati ta lõpuks sealtsamast väljakäiguaukust alla. .. (Kuna haiglas puudus veevärk, ei olnud seda ka väljakäigus. See oli lihtsalt suur auguga puukasti sarnane moodustis, mille peal tuli "asjal" käies seista...!).

Ma olin veel mitu päeva surmasuus. Kuna olin väga palju verd kaotanud, ei tahtnud jõud kuidagi taastuda. Tehti mitu vereülekannet. Palavik ei alanenud. Suuremalt jaolt suikusin... kuulsin ja nägin kõike otsekui läbi udu... Ühel päeval ärkasin selle peale, et kuulsin kellegi vaikset laulmist... - see oli imeline meloodia...

Avasin tohutu jõupingutusega silmad...

Mu tekil oli tohutu kimp põllulilli... Voodi kõrval aga nägin oma armsaid sõpru Arnoldit, Liidiat, Norat, Margotit ja Aleksit.

Kui nad märkasid, et olen ärkvel, laulsid kõik koos: "Ta elagu.. ta elagu..."

Mulle meenus, et on 31. juuli - minu sünnipäev. Olin nende tähelepanelikkusest nii liigutatud, et neid tänades jooksid mööda mu kahvatuid põski pisarad ...

Tugeva saju tõttu ei tehtud sovhoosis õhtupoolikul tööd. Neil oli mu sünnipäev meeles ja nii otsustasidki nad mind üllatada. Mulle ulatati veel kaks lillekimpu - üks Gabilt, teine Evilt. Tüdrukud olid need ise korjanud.

Mu esimene küsimus oli: "Kuidas elab mu tütar? On ta terve?"

"Gabi on terve ja reibas. Erna jäi koju ja hoolitseb tema eest. Ära tema pärast muretse - kõik on korras! Kõik meie omad, Arkadi ka - saadavad sulle parimad tervitused ja õnnesoovid ning ootavad sind sovhoosi tagasi!"

Ämmaemand kiirustas mu külalisi lahkuma. Ta andis korralduse, et minu juures tohib olla ainult viis minutit ja tuli siis seda meelde tuletama: "Aeg on läbi! Reni on pikemaks suhtlemiseks veel liiga nõrk. Talle on vaja täielikku rahu!"

"Minge pealegi, kullakesed! Täna teid kõige eest!..." ütlesin neile hüvastijätuks.

Väljas algas äike... vihma tuli nagu oavarrest. Nende "viie minuti" pärast olid mu vaesed sõbrad märgadena ja paljajalu kõndinud vihma käes maha kolmkümmend kilomeetrit (viisteist sinna ja viisteist tagasi!).

KUI PALJU ON SIISKI MAAILMAS HÄID INIMESI!

NKVD ülemus Vassiljev helistas iga päev haiglasse. Ta hoidis end mu seisundiga kursis.

Pärast iga helistamist kandis ämmaemand sellest mulle ette: "NKVD ülem seltsimees Vassiljev helistas täna jälle, tundis TEIE TERVISE VASTU huvi!" - ja iga kord kõlas ta hääles suur lugupidamine. ..Haiglas käisid juba jutud Vassiljevi ja minu suhetest. Algas klatš. Personal ja haiged lükkasid kuulujutud "omal kombel" ümber. Nad olid veendunud, et ma olen Vassiljevi armuke...(Vassiljev oli neljakümne viie aastane ja nägi väga hea välja!)

Rohkem kui üks kord kuulsin naisi omavahel arutamas: "Tuleb tema maitset tunnustada - Reni on noor ja ilus..."

Nende fantaasia töötas täiskäigul!

Need fantaasiad aitasid mind päris palju. Haigla personal ümbritses mind erakordse tähelepanuga... Nad olid hakanud iga päev mu pesu vahetama, mulle anti täiesti uus kittel. Kuna mu haiglasussid olid üsna kantud, siis vooderdati need vatiga. Sain paremini süüa. Üks meditsiiniõde ostis mulle koguni hambaharja, ja -pulbri ning seebi.

Kui hakkasin toibuma, toodi mulle raamatuid.

Lamasin haiglas ligi kolm nädalat.

Kui mind siis ühel ilusal päeval välja kirjutati, ei suutnud ma suure nõrkuse tõttu kõndida... Jalad olid peenikesed nagu pilpad ja värisesid...

Mu ainus soov oli kiiresti sovhoosi tagasi pääseda... igatsesin koju - tahtsin kiiremini tütrekest näha, teda kallistada... Oli ju tema nüüd mu ainuke, sest poega enam ei olnud!...

Haiglast anti mulle tõend, mis vabastas mind kolmeks päevaks töölt.

Ämmaemand ütles, et kui ma selleks ajaks töövõimeliseks ei saa, pikendab sovhoosi velsker mu töövõimetuslehte.

Helistasin kohe sovhoosi direktorile. Palusin endale hobuse järele saata. Rääkisin talle, et olen liiga nõrk, et 15 kilomeetrit jalgsi maha kõndida. Ta loomulikult keeldus. Heinaajal ei saa ta ühtegi hobust anda.

"Aitab ühest korrast teid haletseda! Tuled ise!!" - ütles ta ja pani toru hargile.

Hakkasin haigla teiselt korrusele tulema. Minu ees oli pikk trepp esimese korruseni, siis veel trepp, mis viis välisukseni.

Laskusin kahe astme haaval... siis istusin... paar-kolm astet... istusin jälle... ja nii edasi... Ülejõu käivast tööst oli otsaesine märg... Kui olin lõpuks viimasest astmest

alla saanud, istusin puhkama... Äkki silmasin üht tuttavat Tallinna noormeest. Ta suundus esimese korruse ukse poole.

Hüüdsin talle rõõmsalt: "Alik! Kallis Alik! Aita mind - mul ei ole jõudu edasi minna!"

Aga tema vastas mulle: "Ka mul pole jõudu - mul on düsenteeria!'" Seda öeldes haaras ta endal kõhust kinni ja sööstis esimese korruse uksest sisse.

Väljusin tänavale. Vihma valas. Mul ei olnud ei jakki ega vihmavarju... sain kohe läbimärjaks.

Haigla vastas oli turuplats. Seal oli koht kolhoosnike hobuste jaoks. Läksin talumehi paluma, et nad mind sovhoosi ära viiksid. Keegi neist ei olnud nõus. Igaüks leidis mingi põhjuse, miks ta sõita ei saa. Mu pettumus oli suur ... ei olnud jõudu edasi minna... Ma ei teadnudki ju, kuhu minna...

Pea hakkas ringi käima, silme ees läks mustaks... kartsin, et minestan...

Kuidagimoodi komberdasin haiglani tagasi ja istusin trepi peale. Trepi alumisel astmel istus hambutu kortsus eideke aastat kolmese poisiga. Poiss hakkas nutma ja küsis midagi. Selle peale tegi eit oma määrdunud pluusi eest lahti, võttis sealt kuivatatud rinna välja ja andis poisikesele imeda...

Küsisin imestades: "Vanaema, kas see on sinu laps??"

"Kus sa sellega - see on mu lapselapselaps Vanjake, mu tütre Maša pojapoeg!!"

"Miks sa talle siis rinda annad? Sul ei ole ju seal piima!"

"Las lapsuke lõbutseb - siis ta ei nuta!"

Ja selle peale ma kuulsin: "Ai, milline üleannetu! Hammustasid oma teravate hammastega vanavanaema!"

Nii nõrk ja kurb kui ma ka ei olnud, tegi see mulle hirmsasti nalja ja ma hakkasin suure häälega naerma.

Selle aja peale oli vihm üle läinud. Tundes endas värsket jõudu, hakkasin uuesti liikuma. Otsustasin minna Vassiljevi juurde lootes, et tema mind aitab. Küsisin ühelt möödakäijalt, kus asub NKVD hoone. Too näitas mulle teeotsa kätte. Kohapeal selgus, et teda ei ole. "Ülem Vassiljev läks koju. Kui soovite teda näha, leiate ta kodust. Tema maja asub paremal nurga taga" ütles mulle korrapidaja NKVD uksele.

Pöörasin ümber nurga paremale ja leidsin end ilusa aiaga ümbritsetud maja ukse eest.

Tähendab, siin elas L... küla kõige tähtsam mees... NKVD ülem Vassiljev...!

Süda tagus valjusti... Minna... või mitte...? Olin erutatud. Hakkasin oma kleidinööpe lugema: Ja... ei... ja... ei... ja... Jaa! Reni, ära ole argpüks! Plaanid tuleb alati ellu viia! Koputasin, ise vaprustest värisedes.

Ukse avas üsna noor, armsa olemisega naine. Küsisin ebakindla häälega: "Vabandage, kas siin elab NKVD ülem Vassiljev?" Äkki nägin Vassiljevit ennast! Ta astus esikusse ja vaatas mulle küsivalt otsa. Sealsamas rääkisin talle, millises väljapääsmatus olukorras olen. Et ma ei teadnud teist võimalust tema jutule pääsemiseks.

"Sovhoosi direktor ei lubanud mulle hobust järele saata ja ma ei saa kuidagi koju. Seisan vaevalt jalul. Aidake mind, palun, Ülem Vassiljev!" olid mu viimased sõnad tema poole pöördudes.

Ta kuulas mind üsna tähelepanelikult. Siis käskis ta mul esikus oodata. Tõi mulle istumiseks koguni tooli. Kuulsin, kui ta helistas oma kutsarile ja andis sellele käsu mind paari - kolme tunni pärast sovhoosi ära viia. Hingasin palju kergemini ja mõtlesin: "Tähendab, toimisin õigesti! Suured ülemused suhtuvad teiste vajadustesse

nähtavasti paremini kui väikesed ametnikud, kes arvavad endas hästi, armastavad vaid valitseda ja kamandada."

Uks teise tuppa oli irvakil ja ma nägin, kuidas Vassiljev ja ta naine istusid rikkalikult kaetud laua ääres... (mulle tundus, et seal olid väga maitsvad road... milliseid ma ammu ei olnud näinud. Aga näljasel on "suured silmad"...) Laual oli samovar, sealt tuli rõõmsalt auru...Nad jõid teed vana vene kombe kohaselt suhkrut juurde hammustades. Sõid midagi hea isuga...

Tuli meelde, et mul on kõht tühi...polnud varahommikust saadik midagi süüdnud... tundsin, kuidas sees korises...Sel hetkel tundusin end nii armetuna... vaesena... - peaaegu kerjusena...! Mu suu jooksis vett jälgides, kuidas abikaasad Vassiljevid seda maitsvat toitu hävitasid.

"Millised täissöödnud, rahulolevad näod neil on, pakuksid vaesele Renile tassikese teed või vettki!!..." mõtlesin ma.

Suu kuivas,, Aga ma olin liiga uhke selleks, et neilt klaasi vett paluda. Ma oleksin siis end tõepoolest kerjusena tundnud... Võibolla Gabi jaoks oleksin palunud, aga enda jaoks - ei!!...

Kui kutsar mulle järele tuli, oli juba päris pime. Vassiljev saatis mu uksest välja. Täna sin teda ja palusin tülitamise pärast vabandust. Ta ulatas mulle isegi hüvastijätuks käe, naeratas veidi ja soovis kiiret paranemist. (Ma olin väga üllatunud!). Istusin elegantsesse kaarikusse. Hobune oli ilus, sihvakas, läikiva karvaga loom. Oli kohe näha, et ta on hoolitsetud ja hästi toidetud.

Sadu oli möödas, õhk puhas ja mahe. Puhus vaikne tuuleke. Taevas oli pilvitu. Kaarik kandis meid ühtlase kiire tempoga. Hobune oli noor. Teda oli hea vaadata.

Kuu ja tähed saatsid meid... Tähed särasid nagu väikesed elektrilambid...

Tundus, nagu oleksin muinasjutus...

" Olen see tõesti mina, Reni - asumisele saadetud - istun selles NKVD ülema luksuslikus töllass?? See peab küll uni olema... mitte tegelikkus" Need mõtted panid mind kogu tee naeratama.

Mul oli kahju, et meie omad olid kõik barakis ja ei saa mind näha! Mis nad ütlesid? Eriti Arnold? Tal oleks olnud jälle põhjus naermiseks ja naljatamiseks!... Arnold. Seda episoodi pean ma talle hiljem kindlasti kirjeldama...

Kutsar laulis üht vana vene meloodiat... see sobis nii hästi loodusega kokku. Pärast laulsin mina eesti laulu.

Sulgesin silmad ja mõtlesin edasi...

Kõik meie inimesed olid kodus. Ka öövahetuse omad, sest töö viljapeksumasinal oli lõppenud. Kui kaarik baraki ees peatus, vaatasid nad aknast välja. Mõned jooksid uudishimust õue. "Kes nii hilisel tunnil ilusas töllass, kutsari ja toreda hobusega meile tuli?? Arvatavasti mingi kõrge ametnik. Võibolla Vassiljev ise??" Nähes lõpuks selle uhke töllass "salapäraselt reisijat" , hüüdsid nad rõõmsalt: "See on ju Reni! Meie Reni jõudis kohale!! Ja veel missuguses töllass... kutsariga... hobusega... - nagu printsess!"

"Ega me sind ilmaasjata printsessiks ei kutsunud...!!!" - need sõnad olid Aleksi ja Arnoldi poolt vaimustusega lausunud.

Ja kui õnnelik see "printsess" oma "Nõiutud lossi" jõudes oli!

Jälle sovhoosis.

Mu "suur perekond" võttis mind väga soojalt ja suure armastusega vastu. Nad ei olnud uskunud minu paranemisse ja et me veel üldse kohtume. Ma ei jõudnud ära oodata, millal näen oma tütrekest. Ta magas magusasti ja hoidis oma kallist nukku Dezit kaisus. Jalutsis "valvas" suur Miška-karu.

Ma ei hakanud teda äratama. Puudutasin ainult tasakesi sooja käekest... paitasin pead...

Ta ei tundnud midagi. Ometi näis mulle, et ta naeratas läbi une...

"Homme oleme koos, mu kallid väikseke!" sosistasin talle.

Mul oli kolm vaba päeva - milline õnn!!!

Sain teada hea uudise. Margot ja Marika leidsid oma ema üles! Nad said ootamatult kirja, kus ta teatab, et asub ühes sovhoosis kuuskümmend kilomeetrit Kirovi linnast. Ema kutsus tütreid enda juurde. Lubas kohe, kui on neilt vastuse saanud, kutse välja saata.

Mul oli tüdrukutest väga hea meel.

Ema aitas neil leida see, et olime tookord oma nimekirja B... külla saatnud. Seal olid kirjas meie nimed ja nende omad, keda otsisime. Kuigi B... külas ei olnud eestlasi, toimetasid need inimesed meie nimekirjad teistesse rajoonidesse, sovhoosidesse, kolhoosidesse jne. Need nimekirjad käisid terve oblasti läbi. (Eriti tegeles asumiselesaadetute otsimisega Meželaitise nimeline mees Leedust. Kõik nimekirjad jõudsid tema kätte. Tänu tema tegevusele leidsid paljud oma lähedased üles. Selle "aktiivse tegevuse" eest anti ta hiljem kohtu alla ja mõisteti paljudeks aastateks vangi). Meile, eestlastele, hakkasid tulema nimekirjad järelepärimistega kadunud omaste kohta.

Kuid kunagi ei toimu üksnes rõõmsad sündmused. Pidin ka selle teada saama, et meie armsat Rihardit ei ole enam elavate kirjas. Ta oli maetud kaks päeva tagasi.

Rihard töötas metsas. Hajameelsusest ei näinud ta langetatavat puud ja sai sellelt hoobi pähe. See tappis ta samas paigas! Velsker tegi kindlaks koljuluu murru. See oli silmapilkne surm...

Koju Rihardit ei toodudki. Ta lamas kaks päeva kuuris. Kolmandal päeval pandi kirst Vassili juhitud vankrile... Ta maeti väikesele külakalmistule sovhoosi lähedal.

Rihardi ema, õed ja kõik meie inimesed saatsid teda viimsele teekonnale. Sovhoosi juhtkonnast tuli ainsana matusele Arkadi.

See uudis oli mulle masendav.

Mind ootas veel üks hoop. Järgmisel hommikul pärast kojujõudmist hakkasin oma kohvrites tuhnima. Tegin kindlaks, et minult oli palju asju varastatud: Lolo mantel ja ülikond, mõned minu kleidid, pesu jms. Kõige hirmsam oli, et kaduma oli läinud mu käekott koos rahaga (see, mis Viktor oli mulle andnud!). Peale selle olid seal veel kuldkellad, kõrvarõngad, pross ja briljantsõrmus. Samuti olid seal mu tualett-tarbed: puuder, huulepulgad jne.

Teatasin vargusest miilitsale ja juhtkonnale. Nad lubasid abinõud tarvitusele võtta. (Ma olin kindel, et nad ei võtnud midagi ette. Nägin hiljem meie pottsepa naist. Tema, kes ta alati oli olnud kahvatu ja ilmetu, oli äkki värvitud, huuled olid punased, põsed punetasid mingist, nägu oli puuderdatud. Pottsepp ja ta naine hakkasid korraga hästi riides käima. Muidugi mitte minu riietes! Selleks jätkus neil aru ja kavalust! Rääkisin miilitsale oma kahtlustest. Aga sinnapaika see asi jäi! Ei olnud ju tegemist riigi heaoluga, need olid ainult ühe väljasaadetu asjad! Kui nälgunud inimene oleks varastanud ühe kartulimugula või kurgi, oleks tema üle karmilt kohut mõistetud. Minu kaotused ei huvitanud kedagi!).

Vargus toimus arvatavasti Rihardi matuste ajal. Kõik meie inimesed, Marta Roos ja Gabi kaasa arvatud, läksid teda ära saatma. Samal ajal ladusid pottsepp ja ta naine meie suitsevat pliiti ümber. Ka päev enne seda oli võimalik meie kohvrite ligi

pääseda. Kõigile oli antud käsk terveks päevaks barakist lahkuda. Õeldi, et kuna meil on tekkinud palju lutikaid, kärbeid ja ämblikke, korraldatakse sanitaarpäev. Raputatakse mingit pulbrit ja sellepärast ei tohi keegi hoonesse jääda.

Sanitaarpuhastust viisid läbi mõned ukraina vangid. Samal ajal hakkas pottsepp juba pliidi kallal askeldama. Naine aitas teda. Mürgisele õhule vaatamata töötasid mõlemad. Veel mõnelt meie inimeselt oli asju varastatud. Arutada, kes võis varas olla, võisime me muidugi lõputult. Fakt oli see, et asjad jäid varastatuks!

Evi ema Erna andis mulle tagasi selle raha, mis ma talle Gabi toidu jaoks olin jätnud. Ta ütles, et söötis mu tüdruku koos enda omaga ja ei võta selle eest mingil tingimusel raha. Pealegi andsid ka teised naised Gabile õhtuti süüa. Nad kõik armastasid teda ja ta oli "nende ühine laps"!!

Olin Erna ja kõigi meie inimeste headusest südame põhjani liigutatud...

Kõige tähtsam oli, et me sellisel raskel ajal nii sõbralikult elasime. See oli suur õnn!!

Sama päeva õhtul - lamasin juba oma koikul - tulid Arnold ja Aleks minu juurde ja rääkisid huvitava loo Antonist. Kontoris töötades olid tal pühapäevad vabad. Need kasutas ta alati naaberkolhoosis elavate ema ja õe külastamiseks.

Meie noored, kes Antonit sugugi ei usaldanud, otsustasid tema äraolekul natuke ta kohvrites tuhnida. Kõigepealt leidsid nad meie kirjad, mis me olime Eestisse omastele kirjutanud ja mis ta oli meie palvel pidanud ära saatma... Seal olid veel tema enda kirjutatud kirjad Tallinna - Eesti KGB aadressil. Neis kirjades veenis ta julgeolekuorganeid, et on valmis täitma mistahes ülesannet Nõukogude Kodumaa heaks.

Ta nimetas kõigi eestlaste nimed, kes sovhoosis temaga koos töötavad, teatas, kes neist on endale lubanud nõukogude võimu pihta käivaid kriitilisi märkusi teha.

Ta kandis ette, missugused meeleolud eestlastel seoses sõjaga on, mida nad sõjast mõtlevad jne.

Lõpus andis ta lubaduse tulevikus eestlasi kui "ebakindlat elementi" - nii ta meid nimetas! - silmas pidada.

Peale kirjade, poliitiliste raamatute, õpikute ja muu sellise oli kohvrites täis varustus: tööriided, vatijope, tugevad saapad, kindad, soe pesu jne.

"Meie kahtlused leidsid veelkord kinnitust! Anton Kivi ei ole väljasaadetu nagu meie, vaid KGB poolt saadetud nuhk..."

Arvatavasti tegelevad ta ema ja täiskasvanud õde sellesamaga, millega Anton!?? Juba see on imelik, et neid kõiki ühte sovhoosi või kolhoosi ei saadetud! Vassiljev ei lahutanud ju perekondi!!" arutasid Aleks ja Arnold.

"Antoni eest peab end hoidma! Ta võib palju halba korda saata! Kuid kord tuleb ka tema tund ja see lurjus maksab oma reetlikkuse eest" ütles Arnold meile oma arvamuse.

Marika rääkis, et teda oli minu haiglasoleku ajal karmilt karistatud. Tüdrukul oli nohu ja ta pöördus töölt vabastuse saamiseks velskri poole (Ta tahtis need vabad päevad Gabile pühendada!). Velsker torkas talle kraadiklaasi kaenla alla ja võttis järgmise haige ette. Kasutades momenti, kui velsker tollega tegeles, hakkas Marika kraadiklaasi nühkima... Tal ei olnud ainult võimalik kontrollida, kui kõrgele näit oli tõusnud... velsker tuli juba tema juurde ja tõmbas kraadiklaasi ta kaenla alt ära... vaatas seda, vangutas pead ja torkas talle neid nüüd juba kaks tükki kaenla alla... ja jäi ise vaese tüdruku kõrvale kümneks minutiks passima... Kui aeg sai täis, näitasid mõlemad vaid 36,5°... Velsker sattus raevu ja hakkas hüsteeriliselt kisendama (tuli välja, et esimesel kraadiklaasil oli näit olnud 40,5°...).

"Teie viimane petis! Ma kannan teie käitumisest juhtkonnale ette! Selle eest te alles saate!"

Velsker lausa märatses ja lükkas Marika kabinetist välja.

Loomulikult pidas ta sõna. Direktor kutsus Marika välja ja tegi talle noomituse.

Siis saadeti ta juurviljahoidlasse haisvat mädanenud kartulit sorteerima... Seal oli ta kolm päeva. Kui rotid mööda ta jalgu jooksid, tulin mina vaesele tüdrukule meelde...

Saatust oli ta vastu siiski armuline ja, otsekui autasuks nende piinapäevade eest, said nad õega esimese teate oma emalt...

Need kolm vaba päeva aitasid mul natuke tugevamaks saada. Jalutasin palju Gabi ja Eviga. Istusime vahel rohu peale maha sööma. Jutustasin tüdrukutele muinasjutte, mis olid pärit mu lapsepõlvest või kohapeal välja mõeldud.

"Räägi veel!" palusid nad vaimustunult. Ja ma mõtlesin järjest uusi lugusid välja...

Istusime murul ja jõime piima ning sõime kurgileiba... olime õnnelikud...

Ühel sellisel päeval läks Arkadi sealt juhuslikult mööda. Mind nähes lõi ta nägu särama. Ta ulatas mulle tervituseks mõlemad käed ja lausus: "Reni! Ma muretsesin väga, kui te haiglas olite! Tahtsin teile külla tulla, aga ei julgenud. Meil on ju väikseimadki kontaktid väljasaadetutega, nendega, kes siin sunniviisil tööd teevad, rangelt keelatud. Arnoldi kaudu olin teie haiguse käiguga siiski pidevalt kursis. Olen tõesti väga rõõmus, et te paraneste ja meie juurde tagasi tulite!!"

Ta silitas õrnalt Gabi põske ning pakkus tüdrukutele präänikuid. Ühe pistis ta mulle otse suhu (Arkadi oli abielus, kuid ma ei olnud ta naist kunagi näinud. Kaheksa-aastasele abielule vaatamata ei olnud neil lapsi. Kohalikest kuulsin, et naine oli haiglane ja ei saanud sünnitada. Arkadi oli alati korralikult riides. Ta silmavaade oli südamlilik ja alati, kui ma teda nägin, hakkas mu südamele hea ja kerge... Tundsin, et ta on hea inimene).

Kolme päeva pärast läksin velskri jutule. Ta ei pikendanud mu töölt vabastust. Käskis minna haiglasse, kus olin lamanud, kuna nemad seal teavad, mis minuga toimus. Temal pole sellest aimugi! Mu seisund ei lubanud mul muidugi seda kolmekümne kilomeetrist jalgsirännakut ette võtta.

Ei jäänud muud üle, kui järgmisel päeval tööle minna.

Kõige rohkem tegi muret see, et pidin Gabi jälle maha jätma. Kolm haiglaajärgset päeva möödus nii kiiresti. See oli ema ja tütre jaoks suur kingitus.

Heinategu sai läbi. Eesti brigaad töötas tuulamismasinal. Minu töö oli viljavihud hobusega masina juurde vedada. Vihke tuli vankrisse laduda terve "mäetäis"! Kui see "mägi" oli juba piisavalt suur, istusin selle otsa ja sõitsin tuulamismasina juurde.

Mul ei olnud elus enne tulnud hobustega tegelda ja sellepärast oli töö alguses harjumatu. Muidugi tahtsin meie meestele tõestada, kui tubli ma võin olla, ja võtsin kogu asja väga tõsiselt.

Hobune oli jõuetu ja nälginud. Ta jõudis vaevalt liikuda - sedagi vaid siis, kui talle peale käratati ja ohjadega peksti. Loomulikult ei suutnud ma teda peksta, lihtsalt puudutasin ta selga. Selle eest lasksin ma käiku kõik vägisõnad, mida vaid meestel oli tavaks kasutada.

"Noh, Laiskvorst! Lase käia! ...su ema!" - ja minu ülimalt vaimustuseks ta liikus edasi... tundis tuttava sõimu ära...

Mina aga olin uhke oma "saavutustele" ja istusin rahuloleva ja tähtsana koorma otsas.

Kuid - mida kaugemale jõudsin, seda väiksemaks kahanes mu uhkus ja tähtsus... - ma kaotasin rukist. Seda oli kogu tee täis, vilja pudenes vankrilt igas suunas... Kohale

jõudes oli mu vanker tühi... Mingit "mäge" polnud ollagi ja mina istusin samahästi kui paljal vankripõhjal...

Teised said minu "suure meistritöö" üle palju naerda... Eriti hästi lõbustasid end "kolhoosniku" kulul meie noormehed Arnold, Aleks ja Paul.

Muidugi sain ma ka selle töö selgeks. "Andeka õpilasena" sai koguni kiita, kui oma "mäe" otsas kohale sõitsin.

"Sinust, Reni, saab veel asja! Saad korralikuks kolhoosnikuks..." naljatasid meie inimesed. "Su vanemad peaksid sind nägema!"

Päevad jäid aina lühemaks... Algasid külmad... viimasajud... Igal hommikul saadeti meid juba enne koitu tööle. Meil tuli astuda üksteise järel mööda kitsast rada - "inimketina"... Selles "ketis" olid ukraina vangid, hullud "sellest toast" ja meie, eestlased...

Kui nägin end selles vaevatud inimeste reas - kõik vaevu oma märjakssaanud jalgu järel vedamas ja külma käes värisemas - ütlesin Arnoldile, kes alati minu järel astus: "Tead, Arno! Mul on vahel niisugune tunne, nagu mina ei olekski mina, vaid hoopis tegelane mingist romaanist... Kui ma kunagi vabaks saan, kirjutan meie sovhoosielust raamatu...!"

"Tee seda kindlasti, Reni! Ja anna seda raamatut mulle lugeda! Mina teen sellest võibolla filmi - tuleb veel huvitavam! Aga sina pead seal oma osa ise mängima, Reni! Sa sobid sinna kõige paremini!"

"Kulla Arnold! Mis siis saab, kui ma selle raamatu alles neljakümne aasta pärast kirjutan?? ..."

Saime mõlemad naerda...

Rääkisin sellest barakis ka teistele. Nad leidsid, et mu romantiline meel pole mind veel maha jätnud...

Neile meeldis, kui ma jutustasin raamatuid ja filme ümber ning omaenese elust lugusid rääkisin.

Kirjeldasin elu oma jõukas vanematekodus Tallinnas. Rääkisin, kuidas mind lapsena Šveitsi viidi ja noorte neidude pansionaadis kasvatati. Sealsamas lõpetasin prantsusekeelse gümnaasiumi. Siis kolisime koos vanematega Berliini. 1936. aastal tuli meil natside eest Eestisse põgeneda.

Rääkisin oma noorusaegsetest Euroopa reisidest. Kuidas peatusime kõige kallimates hotellides... mitmesugustest seiklustest, muljetest ja lemmikharrastustest. Mu sõbrad-saatusekaaslased palusid mind veel ja veel jutustada ja kuulasid mu vestmist suure huviga. Ma juhtisin nende mõtted mujale... Need kandusid kaugele-kaugele, eemale hallist tegelikkusest...Nad palusid sageli: "Reni, jutusta veel! Nii nagu sina seda teed, ei suuda igäüks!! Sa oled tõeline näitleja, sul on annet kujutluspilte luua!"

Loomulikult tundsin neist kiidusõnadest rõõmu, ehkki arvan, et ma ei olnud neid igakord ära teeninud.

Muide, ka Lolole meeldis, kui ma talle midagi jutustasin. Vahel läksin ilma temata kinno. Talle meeldis pühapäeviti sõpradega bridži mängida. Mehed mängisid kaarte, naised läksid kinno. Öhtul, juba voodis, pidin Lolole nähtud filmi ümber jutustama. Ma kirjeldasin talle kõike põhjalikult ja suure kaasaelamisega. Lisasin vahel üht-teist omalt poolt, jätsin midagi vahele. Vahel töötas fantaasia ...

Film muutus nii kaasakiskuvaks ja huvitavaks, et Lolo tahtis seda näha. Järgmisel päeval läks ta üksinda kinno. Pärast seanssi koju jõudnud, naljatas ta: "Film oli hea - aga sinu oma oli parem...!"

Noore neiuna Berliinis elades oli mu unistus saada näitlejannaks (paljud leidsid, et välimust mul on, aga annet - võibolla oli ka seda??...). Mu vanemad olid

kategoriliselt selle vastu. Nad ei soovinud, et minust saaks näitleja. Nende silmis ei olnud näitlejakutse soliidne. Nad kordasid mulle üha, et "teatrielu on kergemeelne". See ei sobi heast perekonnast neiu! Selles asjas olid nende vaated vanamoodsad!

Juhtus, et mõne romaani kangelanna vaimustas mind nii, et mul tekkis vajadus teda ise mängida... Eriti unistasin ma Anna Karenina osatäitmisest... Veensin naljatades Lolot ja oma lapsi, et ma olin eelmises elus prantsuse traagiline näitlejanna Sarah Bernhardt. Kui lapsed olid juba suuremad, armastasid Lolo, mu tütar ja poeg mind naljatades Sarah Bernhardtiks kutsuda.

Sigalas.

Mõne aja pärast otsustas sovhoosi juhtkond hakata sigalat ümber ehitama. See töö usaldati meie kolmele noormehele Arnoldile, Aleksile ja Paulile, kuna nemad olid ehitajad-insenerid. Kõigepealt kästi neil teha eelarve, pärast tegelda ümberehitusega.

Töötasin nendega koos eelarve kallal. Mul tuli see eesti keelest vene keelde tõlkida. Kui kirjalik töö lõppes ja eelarve oli vastu võetud, määras juhtkond mind poistega koos edasi töötama - abitöödele.

Algas remont ja ümberehitus.

Minu esimene tööpäev seisnes selles, et mul tuli laia noaga sigala põrandalt kleepuvat ja haisvat seasõnnikut lahti kraapida... See oli räpane ja väga ebameeldiv töö. Sõnnik oli paksu kihina põrandal laiali ja ma pidin selle massi eemaldamiseks kogu jõust pingutama. Kraapisin elu eest sain sellest paremale käele valutavad vesivillid. Ma ei kaevelnud ja pidasin vastu, sest olin rõõmus võimaluse üle olla kuivas ruumis ja töötada koos oma armsate sõpradega. Poistele tegi see nalja, kui agaralt ma sõnnikut vedasin.

"Reni, sa saad rikkaks! Sitt tähendab raha!" ennustas Arnold naerdes.

Sama päeva õhtul istusime pärast sööki kõik koos ja ajasime juttu. Igaüks rääkis oma tööst: kus ta oli ja mida tegi. Kes oli olnud metsavarumisel, kes kaevanud siloauku, kes võtnud kartulit või korjanud kurke ... Siis soovitas meie suurim naljamees Arnold: "Küsi meie "printsess" Renilt, mis tööd tema täna tegi. Millega ta tegeles?!"

Vastasin uhkelt: "Kraapisin päev otsa sea sitta!!!"

Kõik naersid suure häälega - Arnold kõige valjemini, ise kätega kõhust kinni hoides...

/Kui ma 30 aastat pärast asumist Arnoldit jälle nägin, tuletas ta seda lugu meelde ja lagistas jälle naerda, ise kõhust kinni hoides. Vahe oli vaid selles, et see ei olnud enam see Arno - iludus ja naljatilk - vaid soliidne hallipäine meesterahvas.../

Need olid meie elu naljakad, tragikoomilised hetked...

Pikk sõda... teadmatus kaugema tuleviku suhtes, rasked olud sovhoosis - see kõik kokku pani meid väga muretsema. Kuna olime enamalt jaolt noored inimesed, siis püüdsime üksteist julgustada ja pinnal hoida. Me sosistasime üheskoos... fantaseerisime... ja ei kaotanud huumorimeelt...

Kuid aegamisi saabus karm, külm sügis oma tugevate tuulte ja sadudega ja meil ei olnud enam naerutuju... Muretsesime, kuidas talvele vastu paneme, selle üle elame. Meie klubisaal barakis ei olnud köetav, sest rauast pliit ei andnud sooja.

Kuna päevad olid nüüd lühemad, hakkasime töölt varem koju saama.

Häda oli selles, et me ei mahtunud kõik korraga pisikese pliidi äärde süüa tegema. Nendest, kes oma kannu või kastruli tahtsid sooja panna, tekkis järgekord. Kõik olid näljased ja tahtsid kohe süüa saada...

Priimuse jaoks ei olnud petrooli. Seda anti meile ainult natukene lambi jaoks - et saalis oleks valgust. Olukord tuli kuidagi lahendada. Vahetasime endale kohalike käest riiete vastu rauast rõngaga kolmjala, mille alla sai tuld teha. Kogusime õuele pilpaid ja kasetohtu, ladusime selle kõik kolmjala alla ja pistime tule otsa. Oma potid - pannid panime rõnga peale ja nii me oma sööki keetsime...

Vahel valas vihma, siis hoidis Gabi vihmavarju meie peade kohal ja me ootasime, kuni roog sai valmis.

Rohkem kui üks kord keetsin nõgesesuppi, sest kohalikud ei olnud alati nõus meile toitu vahetama. Nad kogusid oma talvevarusid ja andsid üsna kitsilt ära piima, mune ja kartulit.

Meil oli barakis külm... Aknad olid ikka veel parandamata ja klaase polnud ette pandud. Põrandast ja seintest puhus kõvasti läbi. Käisime kõik haigetena tööl. Külmetus ei läinud mööda, sest vihmast läbi ligunenud riideid ei olnud kusagil kuivatada... Velsker ei andnud väikese palaviku, nohu ega kõhaga töölt vabastust, sest siis ei oleks kellegagi olnud tööd teha...

Meie saalis oli õhtuti peaaegu pime... Väike tahiga petrooleumipudel ei suutnud kogu seda suurt ruumi valgustada. Niiskus, külm ja pimedus tekitasid meis ebamugavust ja tegid süngeks.

Gabi ja Evi ärkasid öösel sageli üles. Nad köhisid ja külmetasid. Panime neile tekke ja palituid peale - neil oli ikka külm ja nad nutsid...

Käisin korduvalt direktori juures, palusin tal midagi ette võtta, kuna meie elamistingimused olid ebainimlikud. Ta lubas kõiki minu poolt esitatud kaebusi kontrollida, aga ei pidanud oma sõna!

Septembrikuu jõudis lõpule. Me korjasime kartuleid ka vihmaga. Juhtkond kartis, et me ei jõua saaki õigeaks ajaks koristada ja kartul mädaneb ära.

Maa oli märg... külm... Töötasime kinnasteta. Käed muutusid kangeks. Sõrmed punetasid, olid paistes ja valutasiid.

Meil ei olnud õigeid jalanõusid. Jalad külmetasid kohutavalt! Panime selga kõik mis panna andis. Meie naisi võis näha elegantsetes karusnahkadest kasukates, moodsates mantlites... Aga milleks need ilusad, kallid asjad muutusid??... Nad nägid viletsad ja trööbatud välja!

Ühel päeval tulin lõunaks koju. Gabi jooksis mulle vastu sõnadega: "Ema, ema! Sulle on kiri!"

"Kellelt, tütreke?"

"Ei tea, ema!"

Küsisin Marta Roosilt, kus see kiri on. Ta andis mulle sinise, margiga ja pitsoriga ümbriku. Vaatasin käekirja sellel ja - tundsin ära...

"Mu Jumal! See on ju Raja! Minu õde Raja kirjutab mulle!!..." karjatasin.

Tegin ümbriku värisevate kätega lahti. Lugesin kirja läbi pisarate. Ta kirjutas, et on kõik need kuud mind otsinud. Mingi ime läbi luges ta ühest Lätist pärit inimeste käes olevast nimekirjast minu nime ja aadressi ja otsustas mulle kohe kirjutada.

Raja elab Darovskoje nimelises külas kuuskümmend kilomeetrit Kirovist. See on sama linn, kus meid sõja alguspäeval koolidesse laiali paigutati. Ta üürib tuba ühe kolhoosnikust perenaise juures. Tööd Raja ei tee, sest ootab lähiajal last. Ta teatas mulle, et hiljuti leidis ta samal kombel ka Irina üles. Too elab teises rajoonis. Meie meestest ei teadnud ka Raja midagi.

Raja palus, et ma saadaksin talle kohe, kui olen kirja kätte saanud, telegrammi.

Kui ma sellega nõus olen, pöördub ta kohe kohaliku NKVD poole. et meile Gabiga kutse saadetaks ja me tema juurde saaksime sõita.

Seda kirja lugedes nutsin ma kibedasti...

Valasin välja oma igatsust... muret kõigi oma lähedaste pärast...

See oli hirmus reaktsioon. Arnoldi hääl tõi mind tegelikkusse tagasi.

"Kulla Reni! Mis sa nüüd enam nutad?? Sa leidsid ju oma õe üles! Mõttele parem, kuidas telegramm teele saata!"

Sellele ma ei olnud veel jõudnud mõelda. Meie sovhoosi territooriumil ei olnud postkontorit!

Arnold soovitas meie loomaarst Arkadi poole pöörduda: "Ta on siinmail ainus inimene, kes sind selles asjas aidata saab!"

Teadsin, et Arkadi lõunatab sel ajal alati sovhoosi sööklas. Haaranud Gabi kaasa, tormasime Arnoldiga sinna. Me ei eksinud. Arkadi oli seal ja lõpetas just oma lõunasööki. Tema laua ääres ei istunud rohkem kedagi. Istusime ja ma rääkisin oma ustavale sõbrale Raja kirjast.

Arkadi oli minu pärast väga rõõmus ja lubas kohe telegrammi ära saata. Tegime üheskoos teksti valmis. See kõlas: "Sain kirja kätte... nõus sõitma... saada kutse...tervisi... suudlen Reni!"

Meiega hüvasti jättes soovis Arkadi mulle peatset kohtumist õega ja lisas: " Kui teil tekib ärasõiduga mingeid raskusi või probleeme, pöörduge minu poole! Ma aitan teid, Reni, niipalju kui see minu võimuses on!!"

Pärast neid südamlikke sõnu ta lahkus. Teiste inimeste tõttu ta arvatavasti kartis meiega rohkem rääkida.

Kõik järgmised päevad töötasin ma hoolega sigalas. Põrandad olid puhtaks kraabitud, sõnnikuhaisu ei olnud enam tunda. "Uued ülemused" - mu kolm poissi, kiitsid mind esmaklassilise kohusetundliku töö eest.

Ühel hommikul tuli kõvasti vihma. Sigalasse joostes sain läbimärjaks. Võtsin kingad kohe ära ja panin nad küdeva pliidi äärde kuivama. Kuna nad lõunaks veel kuivaks ei olnud saanud, otsustasin koju lõunale mitte minna. Gabi pärast ma ei muretsenud, sest vihma tõttu oli Erna tüdrukutega koju jäänud. Ta lubas mõlemale süüa anda. Aleks ja Paul läksid tugevale vihmale vaatamata sööklasse lõunatama. Arno ei tahtnud minna ja jäi minuga koos sigalasse.

Kui me üksi jäime, tõmbas ta ühest nurgakesest välja alustatud viinapudeli, tõi leiba ja heeringa. Mul olid kaasas mõned keedetud kartulid, leiba ja kurki. Sakuska oli suurepärane...

Arno tassis kohale ühe puhta puutahvli, kus sai mõnusalt istuda.

"Ütle, Reni, kuidas sind kodus hüüti?" küsis ta ja vaatas mind kummalise pilguga...

"Mu lähedased kutsusid mind Reniks, mõnikord lihtsalt Runnaks!" vastasin talle.

"Tänasest päevast kutsun mina sind samuti Reniks! Mulle meeldib see nimi. Reni, räägi mulle oma emast! Ma ei tea temast midagi!"

"Ma räägin temast hea meelega, sest armastan teda väga! Ta oli suurepärane naine ja väga hea inimene!! Mu ema on pärit Eestist Vesenbergi linnast. Kui ta oli kolme aastane, kolisid ta vanemad koos oma kahe tütre ja kahe pojaga Ameerikasse. Nad asusid elama Dallase linnas Texas. Mu vanaisa suri, kui ema oli 22-aastane. Vanaema sõitis koos mõlema tütrega Eestisse Revelisse külla. Mõlemad õed olid Dallases juba kihlatud, kuid kui ema tutvus isaga, armus ta temasse sealsamas. Tädi Roza armus samuti ühte kenasse noormehesse. Ameerika peigmehed olid unustatud! Peeti uhked pulmad ja vanaema jäi koos tütardega Revelisse elama. Nad ei kahetsenud oma sammu, sest mõlemad elasid õnnelikus abielus."

Jutustasin Arnoldile oma perekonnast, vanematest, vend Viktorist. Arno tahtis teada ka mu tutvumisest Leopoldiga ja meie abielust. Mul oli nii meeldiv oma armsatest rääkida...

"Reni, sul on väga ilus suu ja kaunid hambad! Kui sa naeratad, on mul tunne nagu tuleks päike välja..." katkestas Arnold mind äkki.

"Kulla sõber, ära tee mulle selliseid komplimente! Hakkan endale veel Jumal teab mida ette kujutama... Eriti kui selliseid räägib sinusugune ilus poiss... Kõigele lisaks veel sigalas... see on juba liiga romantiline! Kas sa ei leia..."

Puhkesime kogu südamest naerma...

Äkki märkas, et Arnoldi nägu muutus mõtlikuks ja tõsiseks.

"Reni, ma luban sulle, et ei räägi sellest enam kunagi. Aga praegu ei saa ma vait olla. Ma armastan sind, Reni, ammu juba armastan..." ütles ta kogeldes.

Ta vaatas mu pead kahe käega kinni hoides mulle kaua silma... ja jätkas ebakindlalt: "Kallis, ma sain aru, et armastan sind siis, kui sind süles haiglasse tassisin... kui olin verine sinu verest... Kui su haiguse ajal teadsin, et su elu ripub juuksekarva otsas... Sina olid elu ja surma piiril, mina ei leidnud kusagil asu! Siis sain ma aru, kui kalliks sa mulle oled saanud..."

Tahtsin teda katkestada, aga ta ei andnud mulle selleks võimalust.

"Mu kallis Reni! Ma tean, et sa armastad oma meest ja ootad teda. Selle eest ma austan sind. Aga kui sa oleksid vaba, ei jääks ma sinust sammugi maha. Ma abielluksin sinuga... Gabike oleks meie mõlema tütar. Armastan su last, sest tema on osa sinust! Kõik, mis on sinuga seotud, on mulle kallis..."

Need olid siirad, kogu südamest tulnud sõnad. Arno silmad niiskusid ja ma märkas pisarat...

Sellist Arnoldit ma ei tundnud. Olin ikka arvanud, et ta on natuke kergemeelne, alati lõbus ja naljatav - paras südametemurdja ja noorte tüdrukute ebajumal! Ja äkki hoopis teine Arno, kes avab kogu oma hinge...

"Mu kallis Arno" ütlesin talle leebelt, "Sa oled minusse alati erakordselt tähelepanelikult ja südamliselt suhtunud! Ka mina armastan sind väga, aga teisiti - nagu kõige paremat sõpra! Sul on õigus - ma armastan oma meest. Sul on ju Nora! Ta armastab sind. Kas sa tõesti ei vasta ta tunnetele?"

"Jah, muidugi! Nora on imetore, hea tüdruk, suurepärase inimene! Kõigele lisaks veel ilus tüdruk ka. Ainult et tema ei ole sina, Reni! Sina oled minu ideaal! Sinu on kõik see olemas, mis mulle meeldib. Sellist naist nagu sina ma rohkem ei leia..."

Arno surus mu enda vastu ja hakkas mind suudlema...

"Meie teed lähevad varsti lahku... Sina sõidad õe juurde... mina jään siia...! Elu jääb siin ilma sinuta minu jaoks tühjaks..." ütles ta suudluste vahele.

"Arno, sa pead mõistlik olema! Elu on tõsine asi - täis muret ja "okkaid"... Sellest murest saad sa üle ja Nora aitab sind!!!"

"Su mõistus ja süda on õige koha peal, Reni" vastas Arno, aga ei lasknud mind lahti...

Sel hetkel kuulsime hääli ja samme ning vennad ilmusid uksele.

"Ja jõudsimegi tagasi! Te ei ole midagi kaotanud - sööklas anti järjekordselt seda seedimatut hirsiputru. Meil on kõhud jälle punnis! Siin aitab ainult lonks vett! Kas te jätsite meile piisakese??"

Meie omaetteolemine oli möödas. "Ja Jumal tänatud!" mõtlesin ma kergendusega. Ei puudunud palju, et oleksin end unustanud...Arno oli sedavõrd võluv ja kaunis oma nooruslikult tulises kires, et sellisel hetkel oleks olnud raske külma verd säilitada...

Samal õhtul, olin juba pikali, tuli Arnold mu voodi juurde. Ta istus voodi kõrvale ja sosistas mulle nii tasa, et keegi ei kuulnud, kõrva: "

"Reni, kallid, unusta kõik, mis ma sulle ütlesin! Luban sulle, et rohkem ma oma tunnetest ei räägi! Mõtlesin kõik hoolega läbi -sul on õigus - oota oma meest ja lapse isa! Ma soovin ainult, et me jääksime eluks ajaks sõpradeks! Mis sinuga ka edaspidises elus ei juhtuks, tea, et sul on minu näol ustav sõber!"

"Arnold, sa oled hea ja arukas poiss! Saa Noraga õnnelikuks!!!"

Ta suudles mind laubale ja läks ära magama.

(Hiljem märkasin, et Arno suhtumine Norasse muutus õrnemaks. Kuid niikaua, kui ma veel sovhoosis olin, tundsin alati Arnoldi hoolitsevat kätt).

Ootel...

Nüüd algas minu jaoks uus elu - erutav, täis ootust ja lootusi. Ootasin kannatamatult Rajalt kirja väljakutsega. Öösiti magasin halvasti. Nägin unes mingeid košmaare ja ärkasin üleni higisena. Ärasõidumõtted ei andnud hetkekski rahu... Meie politruk oli rohkem kui ühel korral naljatades lausunud, et väljasaadetud eestlased on samasugused arestandid kui kriminaalidest ukrainlased. Mind rõhus kahtlus - kas kutse, mida ma õelt ootan, aitab mind sovhoosist minema saada?? Vahest päästab see üldse vangistusest?

Pärast paljaksvarastamist ei olnud teekonna jaoks ka piisavalt raha. Pakkusin kohalikele oma asjadest üht-teist müüa, aga ka neil polnud raha ostmiseks.

Kogu see murekoorem muutis mind kohutavalt närviliseks. Söögiisu kadus ja ma kõhnusin ning mind tabasid nõrkusehood. Mu "sõbrad õnnetuses" püüdsid mind julgustada ja rääkisid: "Küll sa näed, kõik läheb veel hästi! Ainult kannatust peab olema."

Just sel ajal said Margit ja Marika oma emalt kutse. Õekesed otsustasid niikaua oodata, kuni minulgi samasugune ametlik dokument käes, et siis koos sovhoosi juhatusele avaldus teha.

Iga päev tundus aastapikkusena!!

Koju lõunale tulles oli mu tavaline küsimus: "Kas mulle kirja on?"

Lõpuks, pärast kümnepäevast närveldamist sain Rajalt kirja. Selles oli oodatud kutse.

Raja kirjutas, et ma pean ärasõiduga kiirustama, sest jõgi külmub varsti kinni ja aurikud lõpetavad kuni kevadeni liiklemise. Hobusega oleks teekond liiga pikk. Pealegi algab teedelagunemise aeg ja ükski kolhoosnik ei võta sellist sõitu siis ette. "Kiirusta ärasõiduga, Reni! Kui sellega hiljaks jääd, ei kohtu me niipea!" - nende sõnadega lõpetas ta kirja. Väljakutsel seisis, et mind ja mu tüdrit Gabit on lubatud ümber asuda uude elukohta Darovskoje külla, kus me veedame asumiseloleku ülejäänud aja.

Läksime õekestega üheskoos direktori juurde palvega lubada meil L... külas ära käia, et seal NKVD ülemuse Vassiljevi juures vajalikud dokumendid vormistada. Oma suureks üllatuseks saime loa. Sättisime end kohe teele. Suurveest hoolimata jõudsimme õnnelikult Lebjažje külla.

NKVD-s oldi veel tööl. Ka ülem Vassiljev oli kohal ja võttis meid küllaltki viisakalt vastu. Kuulanud meid ära, palus ta kirjutada avaldused ja elulookirjeldused.

"Vastus saadetakse sovhoosi," ütles ta. Margot, Marika ja mina - me kõik kolmekesi olime Vassiljevi kabinetist väljudes ülevas meeleolus...

Oli tõesti õnn, et Vassiljev meie avaldused vastu võttis ja ärasõiduks takistusi ei hakanud tegema.

Esimene samm on astunud! Mis edasi saab??...

"Hullude toast" kanti iga päev laipu välja. Inimesi suri nagu kärbsed!!!!... Lahkunute hulgas oli ka kurnatusest surnud nõdrameelne naine, kes kord Gabit süles hoidis ja kammis. Suri palju Ukrainast pärit väljasaadetuid, kes olid olnud igasuguse ilmaga ülirasketes tingimustes metsatööl. Eriti kahju oli mul sellest noorest ukrainlasest, kellega ma olin koos metsatööl olnud ja kes mind õpetas saagi õigesti käes hoidma. Ta nõrkas ja suri öösel. Tema surnukeha viidi välja koidikul, just siis, kui me tööle läksime.

Meie barakist oleks nagu surnukuur saanud. Seal oli iga päev laipu. Neid hoiti paar-kolm päeva, siis viis Vassili nad ära.

Elu sovhoosis läks järjest raskemaks. Õues oli külm - barakis oli külm!! Kusagil ei olnud ennast soojendada! Iga päev tõi uued piinad!!...

Meie Marta Roos heitis pikali ja ei tõusnudki enam. Ei söönud. Nägu, käed ja jalad paistetasid üles. Kõht pundus...

Vaene vanainimene! - ta kaotas ka kuulmise! Lamas päevade kaupa voodis, kellegagi ei rääkinud, ainult magas või siis nuttis. Marta viidi L... küla haigemajja, hing vaevalt sees... Seal ta varsti suri.

Meile teatati ta surmast alles siis, kui ta oli juba maha maetud. Kõigil oli temast kahju... Meenutasime, kuidas ta käis mehe riietes ja kuidas ükskord nii võluvalt meile vanaaegseid tantse demonstreeris... Ilma temata oli tühi tunne...

Minu jaoks päevad lausa venisid. NKVDst ei olnud ikka veel vastust tulnud. Olime kõik haiged. Pliit ei andnud üldse sooja. Akendest, seintest ja põrandast õhkus külma. Barakis oli pidevalt külm ja niiske. Tulime töölt läbimärgade riietega, hommikul panime need sama märjalt selga tagasi. Kusagil ei olnud võimalik kuivatada. Meil polnud nii pikka nõõri, kuhu kõik riided oleksid mahtunud! Ühel öösel jäi meie väike Evi haigeks. Ta viidi raskes seisundis haiglasse. (Jälle L... külla!). Seal tegi arst kindlaks, et Evil on kahepoolne kopsupõletik. Ernat ei lubatud lapsega koos haiglasse jääda. Vaene ema nuttis kõik need päevad...

Gabi kõhis kohutavalt. Kurk oli kogu aeg haige. Ta jäi kõhnaks ja muutus tujukaks. Pealegi oli tal ilma Evita igav. Mu vaene tüdruk pidi päevade kaupa barakis istuma, sest kalossid olid katki ja jalga polnud midagi panna. Mina käisin tööl õhukeste kingadega. Läksin bronhiidiga tööle. Rääkisin käriseva häälega. Vahepeal kadus hääل täitsa ära, sai ainult sosistada... Marikal olid kopsud haiged. Ta kustus lausa silmnähtavalt... Paul ümbritses teda suure hoole ja armastusega. Ma käisin pidevalt sovhoosi juhtkonnale kurtmas barakis valitseva olukorra üle. Palusin katkised ruudud asendada ja topeltaknad panna. Nad lubasid abinõud tarvitusele võtta, aga tulemusi polnud kusagil näha!

Meile ilmusid rotid. Nemadki vist külmetasid ja pugesis oma põrandaalustest urgudest välja. Juhtus, et keegi astus kogemata mõnele neist peale. Siis oli ruum roti kisa täis.

Ühel õhtul märkasin, et Gabi hoiab midagi käes. "Vaata, ema, mis mul on!" Hakkasin suurest ehmatuses karjuma. Gabil oli käes siplev rott! Palusin tal loom kohe aknast välja visata. (Seekord oli päris hea, et klaasi ees ei olnud!...) Lutikaid oli ka igal pool. Nendega me harjusime pikapeale kuidagi ära, aga rotid panid meid ahastama...

Ühel hommikul sadas kõvasti rahet ja me ei saanud tööd teha. Kasutasin vaba hetke ja läksin seal lähedal elavate vanakeste, eide-taadi juurde nende tarre. Nad olid kolhoosnikud ja neil oli lehm. Mul õnnestus neilt meeste pesu vastu Gabile piima saada.

Köök oli mõnusalt soe. Soojendasin end vene ahju ääres ja me ajasime veidi juttu. Vanamees päris minu elu-olu kohta ja tundis huvi teiste väljasaadetute vastu. Rääkisin talle meie raskest olukorrast, sellest, kuidas piinleme külma ja niiskuse käes ja võitleme rottidega. Juhtkond teab, kuidas me elame, aga ei võta midagi ette.

Ütlesin talle: "Praegu on alles sügis. Ma ei kujuta ette, kuidas me talvel elama hakkame. Siis on õues pakane...."

"Elada?? Te olete ometi haritud inimesed, linnast. Kas te tõesti ei ole taibanud, et teid toodi siia surema, mitte selleks, et te siin ellu jääksite!... Te kõngete siin samamoodi nagu paljud väljasaadetud enne teid!!"

Õhtuse kontrollreidi ajal palusime oma noort militsionääri, et ta sovhoosi juhtkonnas meie eest seisaks. Et ta räägiks, kuidas me oleme pidevast külmetamisest ja märgades riides käimisest haiged; kuidas pole võimalik riideid kuivatada. Et lapsed kannatavad. Üks neist lamab juba kopsupõletikuga haiglas. Pole teada, kas ta üldse saabki terveks. Et Marta Roos on juba surnud jne.

"Kui miski ei muutu, saame siin kõik hukka." Rääkisin talle vene keeles seda, mis teised mulle eesti keeles ette ütlesid. Miilits vastas selle peale: "Ma võin teile soovitada, kuidas te saate oma elu parandada. Ärge ühel päeval tööle minge. Pange juhtkond fakti ette! Nõudke olukorra parandamist! Võibolla saavutate sellega midagi, kui nende päevaplaani täitmise ohtu seate. Hakkavad vahest end liigutama! Aga kui selline olukord jätkub, maetakse teid kõiki varsti maha. Ainult lubage mulle - te ei räägi kunagi kellelegi, et mina teile sellist nõu olen andnud. Ma pole teile midagi rääkinud! Tehtud?!" Loomulikult lubasime kõik vaikida.

Sabotaaž

Järgmisel hommikul tegime nii, nagu militsionäär meid oli õpetanud. Kui "Kolm Musketäri" koidikul barakki sisenesid, pävakäsud käes, lamasime meie naridel ega liigutanud ennast. Ainult Anton oli riides ja valmis kontorisse tööle minema. "Musketärid" sattusid raevu. Nad togisid meid ja karjusid. Meie ei teinud väljagi...

"Reni, seletage, mida see speaktaakel tähendab!?" Nad küsisid seda väga vihasealt!

"Me ei hakka enne tööle, kui selles barakis on normaalsed elutingimused!" - ma tõlkisin jälle, mida meie mehed mulle ette ütlesid.

"Me ei soovi veel surra!" - selle lisasin omalt poolt.

"Musketärid" lahkusid raevunutena. Meie lamasime edasi.

Kui kontoris töö juba käis, tuli Anton barakki. Ta ütles, et mind kutsutakse direktori juurde.

Direktori kabinetis istus koos kogu sovhoosi juhtkond: kaadrite ülem, "Kolm Musketäri", pearaamatupidaja, sekretär ja mõned erariides ja vormis võõrad. Üks neist oli miilits, kuid kõrgemas auastmes, kui meie militsionäär. Nende meeste hulgas märkasin ka meie loomaarsti Arkadit, kohmetu pilk põrandale suunatud. Tal oli selles seltskonnas, kes mind siin karmilt hukka mõistis, ilmselt väga ebameeldiv viibida. Minult nõuti kohe selgitust, miks eestlased töötamast keelduvad. Seda nimetatakse sabotaažiks ja sellele võib järgneda kriminaalkaristus! Püüdsin neile meie olukorda kirjeldada ja seletada, et meil ei olnud muud väljapääsu. Rääkisin neile, et meie barakis on elamiseks täiesti ebainimlikud tingimused: rotid ja lutikad ja klaasideta

aknad, kust tuul sisse puhub. Kui peame ka talvel sellises ruumis elama, saame kõik hukka!...

Rääkisin neile haigest Evist ja Marta Roosi surmast ja veel ja veel...

Ma õigustasin meie tegu ja palusin neil olukorra traagilisust mõista.

"Me oleme ometi ka inimesed!"

Kõik kuulaskid mind, endal tige pilk silmis. Sekretär pani kogu mu jutu kirja ja kui ma lõpetasin, anti see paber mulle allakirjutamiseks. Ma ei olnud sellega nõus ja protesteerisin. Ülemused nõudsid, et ma alla kirjutaksin.

"Me oleme siin kõik teie jutu tunnistajateks. Kinnitage seda oma allkirjaga!"

Mul polnud teist võimalust. Kirjutasin alla. Lõpuks esitasin nad veel ühe küsimuse, mis mulle valusalt südamesse läks. "Õelge meile, aga ainult ausalt, kes teile streikimist soovitas. Me teame, kes see inimene on, meil on tarvis, et teie seda kinnitate."

"Keegi ei soovitanud, mitte keegi!" - pöördusin minekule.

Lõunavaheajal ilmus jälle Anton. Ta oli kuidagi imelik, või tundus see mulle ainult nii?

Anton teatas, et kõigi eestlaste kohta on koostatud akt, milles meid süüdistatakse sovhoosis streigi korraldamises. Asi läheb kohtusse. Sõjaolukorras karistatakse streikijaid eriti karmilt. Tuleb kanda pikk karistusaeg. "Aga sind, Reni, karistatakse streigi õhutamise eest kõige karmimalt!"

"Miks just mind!?"

"Juhtkond leidis, et just sina kaebasid kõige rohkem ja esitasid alalõpmata mingeid pretensioone. Just sina ässidasid teisi! Tead ju, et Baltikumist pärit inimesi peetakse sotsiaalselt ohtlikuks elemendiks. Teie teguviisi kaitstes ja õigustades levitad sa nõukogudevastaseid vaateid. Just täna veensid sa juhtkonda oma arvamustega sabotaaži kohta selles, et oled nõukogudevastane aktivist!"

Antoni kõne peale hakkas mul pea ringi käima, oleksin äärepealt minestanud...

Kuidas siis mina äkki see peamine ässitaja olen?

Milles nad mind õieti süüdistavad? Et mul tuli ikka ja jälle tõlkida nende inimeste juttu, kes ise vene keelt ei valda? Et pidin edasi andma nende kaebused, palved ja pretensioonid? Miks olen ma nüüd suurem süüdlane kui kõik ülejäänud?

Olin meelegeitel ja endast täitsa väljas... Tähendab - selle asemel, et Raja juurde sõita, võin mitmeks pikaks aastaks vanglasse sattuda! Mis võiks veel hirmsam olla!?... Ja mu väike tütar? Mis saab Gabist? Kas tõesti kaotan ma nüüd ka tema? Ma ei ela temast lahusolekut üle! Jääb ta nüüd emata ja isata vaeslapseks??.... Nõukogude võim on minult juba niigi kõik võtnud! Nüüd tahab ta veel minu ja mu lapse elu...

Nii ta siis igal sammul tõestabki, et on "kõige humaansem võim kogu maailmas"!

"Sellist maad maailmas teist ei leidu,

kus nii vabalt hingata võib rind"...lauldakse ühes nõukogude laulus...

Anton seisis mu ees, nägu kohmetu. End otsekui õigustades pobises ta: Reni, saa aru, ma ju annan sulle ainult ülemuste sõnad edasi. Mina isiklikult nende seisukohta ei jaga. Usu mind, ma mõistan, et tehakse ülekohut! Olen ju ka ise eestlane ja tunnen oma kaasmaalastele kaasa! Eriti sulle, Reni!"

Pöördusin tast ära. See võlts reeturilõust ajas mind iiveldama.

Arno, Aleks ja Paul olid nõrkinud, et mind peetakse tööliste ässitajaks ainuüksi sellepärast, et meie inimesed vene keelt ei oska. Poisid viisid mu vägisi direktori juurde. Kogu juhatus istus direktori kabinetis koos. Nad arutasid omavahel midagi ja dikteerisid sekretärile mingit teksti, mida too masinasse toksis.

Nähes meid ukseks seismas, röögatas direktor ja virutas rusikaga vastu lauda. "Välja siit! Me ei soovi mässajate ja streikijatega rääkida! Täna paev läheb teile kalliks maksuma! Palju aastaid vanglat!!"

Selle kurja päeva õhtul teatas Anton mulle, et tal kästi täna kiri prokuratuuri ära saata. Kui ma seda meie poistele ütlesin, tahtsid need Antoni läbi peksta. Suutsin neid vaevu tagasi hoida. Aitas meile nendestki ebameeldivustest, mis juba käes!

Kui ma pärastpoole Gabit magama panin, tulid Margot ja Marika voodi juurde, näod ära nutetud. Nad olid nii lootnud varsti oma ema näha... - nüüd varises kõik kokku. Istusime sõnagi vahetamata kolmekesi lapse voodi ääres, kuni Gabi uinus. Õnn oli juba nii lähedal... nii lähedal olnud...

Järgmisel hommikul tuli uuesti tööle minna. Streik oli lõppenud. Lõunavaheajal nägin sööklas Arkadit. Sõime Gabiga laua ääres. Ta istus meie juurde ja nii õnnestus meil söömise ajal rääkida.

Ma palusin tal L... külla helistada ja Vassiljevilt uurida, kas õdede Gustavsonide ja minu avaldustele on vastused saabunud. (Vastuse pidi saatma NKVD ülemus oblastikeskusest Kirovist. Tema oli kõikvõimas. Vassiljev ei saanud iseseisvalt midagi otsustada.) Arkadi lubas mu palve täita. Ta rääkis mulle ka kurva uudise: meie noor militsionäär oli kohalt maha võetud. Tema üle hakatakse kohut mõistma ja ta võib saada väga ränga karistuse. Sovhoosi juhtkond oli kusagilt teada saanud, et just tema oli see, kes soovitas meil mitte tööle minna.

Uus militsionäär olevat juba kohale pandud. Mul oli südamest kahju ausast miilitsast, kes meiega alati nii kenasti käitus. Pealekaebaja oli muidugi Anton. Ülemuste "silmad-kõrvad" oli oma töö teinud!

Leppisime Arkadiga kokku, et saame õhtul kaevu juures kokku.

Õhtul hilja - päris pimedas - läksin õue kaevu juurde. Arkadi oli juba kohal ja ootas mind. Teesklesime juhuslikku kohtumist. Arkadi ütles, et oli NKVDsse helistanud. Ta sai sekretäriilt nii minu kui õdede kohta nii palju teada, et mingit vastust meie avaldustele saabunud ei ole ja meil tuleb veel oodata.

Pärast seda tõmbas Arkadi mind hoovisügavusse varju, pani käe mu õlgade ümber ja sosistas: "Reni, mu nõrdimus on piiritu! Mul oli piinlik sellel häbiväärsel ülekuulamisel olla! Kõik oli nii ebainimlik ja õiglusetu! Mina leian küll, et te, eestlased tegutsesite õigesti. Teil polnud muud võimalust. Vaesed eestlased! Pole teie süü, et Eesti muutus Nõukogude omaks ja teist said väljasaadetud. Eriti kahju on mul teist, Reni. Nad hakkavad teie üle kohut mõistma ja võivad määrata kümme kuni viisteist aastat. Teil tuleb siit tütreaga ilmtingimata ära sõita. Peate päästma tema ja iseenda. Mina aitan teid niipalju kui saan."

Ta soovitas, et me läheksime Margotiga koos Vassiljevi juurde ja paluksime temalt ärasõiduluba. Lebjazje külast oli ta teada saanud, et lähipäevadel läheb teele viimane laev enne kevadet.

"Siin ootab teid kohus.. vangla... lahutamine lapsest... Pole midagi kaotada, tuleb ainult kiiresti tegutseda" veenis ta mind.

Pärast õhtusööki rääkisin meie omadele sellest jutuajamisest ja Arkadi soovitustest. Leidsin selleks sobiva aja, kui Antonit ei olnud. Ta oli üsna sageli tundide kaupa kusagil ära.

Ühiselt otsustati, et meil tuleb Margotiga järgmisel hommikul salaja L... külla minna. Peame Vassiljevit kasvõi põlvili paluma, et ta meil ära lubaks sõita.

"Sa oled ju näitleja, Reni. Mängi oma osa nüüd täie hiilgusega ja veenvalt!!" julgustas mind Arno Aaviksoo.

"Aga teie "põgenemine" tuleb nii korraldada, et juhtkond seda ei märkaks."

Töötasime nüüd kartulipõllul. Korjasime kartuleid. Töö käis paarikaupa. Kartulid tuli loopida suurtesse puust kastidesse, millel olid paariliste nimed peal. Täis kastid viidi minema, kaaluti ja toodi jälle tagasi. Mina töötasin Liidiaga paaris, Margot Noraga. Meie omad otsustasid, et nad ei puhka vahepeal (iga kolme - nelja tunni järel lubati teha 15 - minutine paus) ja täidavad selle asemel meie kaste. Olime veendunud, et jõuame õhtuks koju tagasi ja kõik kulgeb edasi normaalset rada pidi. Kui ainult homme päev õnnestuks!

Leppisime kokku, et kui meid miski kinni peab, helistame kell 19 Arkadile tema koju. Marika, Arnold ja Aleks on seal ja ootavad meie kõnet. Kogu meie "suur pere" elas meile kaasa, igauks püüdis nõu anda, sealjuures teisi üle trumbates. Kõik oli läbi mõeldud ja kokku lepitud. Nüüd jäi üle vaid plaan ellu viia. See oli võimalik ainult meie ühtekuuluvusele toetudes. Teadsime, et Anton on ainuke, kes meid reeta võib - ja läksime riski peale välja.

Sel öösel ei õnnestunud meil magama jääda. Unetult ei lamanud ainult meie Margoti ja Marikaga. Ka Arnold, Nora, Liidia, Aleks ja Paul ei saanud sõba silmale. Nad istusid meie juures ja närveerisid meiega koos. Tuletasime meelde Peetrit, seda toredat noorukit meie vagunist, kuidas see vapper 16-aastane poiss julges riskida - ja pääses.

Meie Margotiga panime kõik ühele kaardile. Meil oli valida vangistuse ja vabaduse vahel. Me valisime vabaduse kaardi...

Vangla või vabadus...??

Tõusime Margotiga järgmisel hommikul enne teisi. Tegime voodid korda ja äratasime oma ustavad sõbrad Arnoldi ja Aleksi. Nad peitsid meid "grimeerimistuppa" kohvrite ja igasugu koli taha. "Kolm Musketäri" ei oleks meid sealt küll otsida teadnud. Õige pea kuulsime, kuidas meie omad tõusid ja "musketärid" saali tulid. Nad lugesid töökäsud ette ja kui meie nimesid nimetati, müksasime Margotiga teineteist ja oleks äärepealt suure häälega naerma hakanud... Uus miilits, kes, Jumal tänatud, meid nägupidi ei tundnud, tuli loendust tegema. Kui ta nimekirjast meie nimed ette luges, vastas Liidia minu ja Nora Margoti eest.

Muigasime rahulolevalt...

Ka see "komöödia" läks korda ja miilits ei märganud pettust.

Siis jäi klubisaal vaikseks. Kõik läksid tööle. Oli aeg tegutseda. Arno ema, kes oli haige ja lubanud Gabi järele vaadata, päästis meid meie peidupaigast välja.

Läksin tütre voodi juurde, suudlesin teda otsaesisele... ta ei ärganud. Jätsime Arno emaga hüvasti.

"Jumalaga, mu kallid tüdrukud!" sosistas ta meid kallistades.

Koridor oli tühi, ka õues ei olnud kedagi.

Oli veel pime. Nüüd - sammumars!!!

Sovhoosi töölised läksid juba tööle, aga kontori omad magas alles magusasti. Kell oli kuus hommikul. Peitsime end Margotiga värava lähedal väljakäiku. Selle ukse vahelt ja seinapragudest olid värav ja õu hästi näha. Äkki torkas pähe mõte, et väravad võivad ju lukus olla... Mis siis saab?

Siis oleks meie plaanid luhta läinud ja risk asjatu...

Kumbki "oma jumalat" paludes tulime peldikust välja ja astusime aralt värava poole. Äkki haugatas kusagil koer... Tardusime paigale... Haukumine kostis kaugelt...

Seisime nüüd väravate kõrval ja püüdsime mõlemat - nii väikest jalgväravat, kui suurt - avada. Mõlemad olid lukus. Tundsime, et kõik on läbi! Olime lõksus...

Minna barakki tagasi? Mis sealgi teha?? Seisime seal otsekui vettekastetud ja ei julgenud teineteisele otsa vaadata, sest kartsimet nutma hakata.

Järsku kuulsime samme. Need lähenesid väravale. Kuulsime, kuidas võtit lukuaugus pöörati. Jõudsime vaevalt väljakäiku tagasi joosta ja ukse kinni tõmmata, kui nägime seinapraost väraval ebakindlalt seisatanud mehekaju. Ta seisis meie poole seljaga ja me ei tundnud teda ära. Hoidsime hirmu pärast hinge kinni ja jälgisime iga ta liigutust. Siis pööras ta end äkki meie poole ja tundsin selles tundmatus figuuris ära Arkadi... Hüüdsime teda tasakesi. Meid ära tundes oli ta tohutult rõõmus. Ta oli tulnud kontrollima, kas meil ikka õnnestus salaja minema hiilida. Eks ta oli sedagi kartnud, et väravad võivad lukus olla ja meie ei pääse tee peale. Kuna tal olid võtmed olemas, otsustas ta uurida, kas me vahest tema abi ei vaja.

Kallistasime suurest rõõmusest ja tänulikkusest oma päästjat. Miks küll selline hea ja armas inimene oli sattunud sellisesse põrgusse, kus inimest inimeseks ei peetud ja tema elu midagi ei maksnud...!!!

Vaadanud hoolega kahele poole, avas Arkadi väravad ja sosistas: "Minge nüüd, tüdrukud! Õnn kaasa!"

Suudelnud meid põsele, andis ta meile teele kaasa mõned präänikud.

Jõudsime õnnelikult suurele teele. Kedagi ei olnud näha - ei autosid, hobuseid ega inimesi. Õnneks oli veel pime ja me astusime jõudsalt. Tasapisi hakkas valgenema. Kogu tee oli nähtav. Selle ühes servas kulges kraav ja teisel pool kraavi kasvasid kõrged puud.

Peitsime end möödasõitvate autode ja hobuseid ajavate kolhoosnike eest nende puude taha. Nii tuli meil end palju kordi peita ja iga kord jäi süda hirmu pärast peaaegu seisma. Kord kohkusime hirmsasti, kui üks auto meist nii kiiresti mööda kihutas, et me end isegi varjata ei jõudnud.

Õnneks möödus see oht kiiresti.

Õnneks oli Jumal meie palveid kuulda võtnud ja kolme tunni pärast jõudsime Lebjažje külla.

Südame värisedes sisenesime NKVD hoonesse. Esimeses toas istuv sekretär teatas vastuseks meie soovile kohtuda Vassiljeviga, et ülemus on komandeeringus ja tuleb tagasi reede pärastlõunaks.

Me oleksime Margotiga peaaegu nutma hakanud. See tähendas kahte päeva ootamist, sest oli alles kolmapäev! Pärast esimest šokki kogusime end veidi ja küsisime sekretärit, ega meie avaldusele vastust ei ole tulnud. Ta vaatas papist kaante vahele, raputas pead ja ütles, et vastust ei ole ja me võime jääda reedeni ootama, et ise ülemaga rääkida.

Tänasime teda nõuande eest ja astusime tänavale. Seal haaras meid ahastus.

Mis siis nüüd teha või kuidas olla? Sovhoosi tagasi minna oleks rumalus! Otsustasime, et viime alustatud asja lõpuni. Tulgu mis tuleb... Ühelt möödujalt saime teada, kus on võimalik ööbida. Võõrastemaja külas ei leidunud, oli ainult "Kolhoosnike maja". Läksime siis sinna. Seal ootasid uued takistused, sest meil ei olnud dokumente. Olime "pooleldi vabakäigu vangid", nagu me end ise kutsusime, ja NKVD valvsa silma all.

Läksime sekretäri juurde tagasi. Ta kirjutas meile tõendi, mille NKVD ülem asetäitja oma allkirjaga kinnitas. Tõendil seisis, et see on antud väljasaadetute Reeli

Klasi ja Margot Gustavsoni nimele selleks, et neid lubada kaks ööpäeva "Kolhoosnike majas peatuda".

Saime "Kolhoosnike majas" kahe voodiga toa. Oleksime otsekui põrgust paradiisi sattunud. Tuba oli valge, puhas, mugav ja elektriga. Raadio mängis. Parajasti kanti üle Ferenc Liszti "Liebestraumi" - teost, mida ma jumaldas! Esitus oli suurepärane. Meenutasin valuga Lolot, kuidas ta head muusikat kuulata armastas ja kuidas me nii sageli kontsertidel käisime.

Pärast meie armetut barakki oli lausa uskumatu, et asume normaalses toas ja magame puhastes voodites... kuulame muusikat .. seda kõike elektrivalguses...

Homme ja ülehomme ei tule meil kuulata "Kolme Musketäri" vastikult kärkivat käsutamist: "Lase käia! Tööle, tööle!"

Sama päeva õhtul läksime postkontorisse, et sovhoosi helistada. Sõbrad ootasid juba Arkadi korteris meie kõnet. Seletasime Margotiga neile, et Vassiljev on komanderingus ja tuleb alles kahe päeva pärast. Poisid käskisid teda kindlasti ootama jääda. Nad rahustasid meid, et ühiste jõududega sai meie osa tööst tehtud ja juhtkond ei tea meie puudumisest midagi. Ka Gabiga oli kõik korras. Leppisime kokku, et helistame järgmisel päeval uuesti. Tagasiteel põikasime haiglasse Evit külastama. Öde juhtis meid palatisse, kus Gabi sõbratar lamas. Ma ei tundnud tüdrukut ära. Ta oli kohutavalt kõhnaks jäänud, nägu pisike ja põsed aukus. Tüdruk oli meid nähes rõõmus, alguses naeratas, siis hakkas nutma... palus, et ema tuleks teda vaatama. Püüdsime teda lohutada, lubasime, et ema on varsti tema juures. Mulle meenus noor arst naaberosakonnast, kus ma ise olin olnud. Otsustasin temaga rääkida. Arst oli minuga nõus, et Evi ema peaks tütreaga koos haiglas olema, sest tüdruku seisund on väga tõsine ja tema päästmine kahtlane. Tol ajal ei tundud veel penitsiliini ja vaevalt sõja ajal ühes külahaiglas vajalikke ravimeid leidus! Arst lubas sovhoosi direktorile helistada, et see laseks Erna sureva tütre juurde.

Olime haiglast lahkudes kohutavalt lõõdud ja ma mõtlesin kibedusega sellest, et sovhoosi elutingimused olid need, mis hävitasid selle armsa tüdruku. Ta oli kaheksa aastane ja polnud veel ilmas elada saanudki...

Jõudnud tagasi "Kolhoosnike majja", saime administraatorilt mõned raamatud. Me ei olnud kaua saanud raamatut käes hoida. Heitsime oma puhastele vooditele ja hakkasime lugema. Muusika mängis... See kõik oli meie jaoks erakordne.

Margot ütles: "See on nagu uni, millest ei tahakski ärgata!" Me ei kustutanud tuld isegi magama jäädes - nii kahju oli jälle pimedusse jääda.

Reede pärastlõunal seisime Margotiga jälle NKVD sünge hoone ees. Käes oli otsustav hetk! Mis siis, kui Vassiljevit jälle ei ole? Mis me siis teeme? "Olla või mitte olla..." tulid mulle Hamleti sõnad meelde.

Võtsime julguse kokku ja astusime sisse. Sekretär ütles meile, et Vassiljev on tagasi ja oma kabinetis.

Läksin esimesena sisse. Kohe, kui Vassiljev mind nägi teatas ta, et minu avaldusele ei ole vastust tulnud. Mu närvid ei pidanud vastu ja ma hakkasin nutma. Läbi pisarate rääkisin talle ebainimlikest tingimustest, milles me sovhoosis elama pidime, kõigest üleelastust. Lõpuks ütlesin talle, et kui ta ei anna mulle luba järgmise laevaga ära sõita, tapan end. Ja suren koos tütreaga!! Parem surra, kui sunnitöölisena selles sovhoosis elada!

Vassiljev laskis mul rääkida. Siis läks telefoni juurde ja helistas. Tema jutust sain aru, et ta räägib Kirovi oblasti NKVD ülemaga. Vassiljev kandis talle minu raskest olukorrast ette. Rääkis, et olin hiljaaegu külahaiglas surnud lapse sünnitanud ja kaua aega võidelnud surmaga ning ainult ime läbi ellu jäänud. Mu tervis ei ole siiani päris

korras. Nüüd leidsin ma oma õe, kes elab väljasaadetuna sama oblasti D... külas, aga ei ole siiani saanud luba tema juurde elama minna. Vassiljev tuletas talle meelde, et lähipäevil väljub viimane laev. Sain aru, et Vassiljev räägib minu huvides, see rõõmustas mind ja andis natuke lootust.

Loomulikult polnud mul võimalik kuulda, mida vastas "kõikvõimas" ametnik, aga Vassiljevi vastus talle oli: "Mina isiklikult ei ole vastu. D... külas on ta ju ikkagi asumisel ja hakkab seal tööle!"

Kui kõne oli lõppenud, pöördus Vassiljev minu poole ja ütles heatahtlikul toonil: "Las teie tütar elab pealegi - ja teie ka. Annan teile oma nõusoleku. Sõitke õe juurde!"

Ta käskis mind vastuvõtutoas oodata, kuni sekretär tarvilikud paberid vormistab. Suurest rõõmust olin valmis teda suudlema! Kui teda tänasin, näis mulle, et ta isegi naeratas...

Kabinetist väljudes mõtlesin, et isegi kalestunud NKVD-lastel on tunded!!!

Vastuvõtutoas istus närveerimisest kahvatu Margot. Läksin ta juurde ja ütlesin julgustavalt: "Margot, mina sain loa! Ära muretse, küll teie Marikaga ka saate! Vassiljev ei olegi nii karm inimene, kui meie arvasime. Õnn kaasa!" -ja Margot astus Vassiljevi kabinetti.

Ma ei uskunud oma silmi, kui ta sealt paari-kolme minuti pärast üleni pisarais välja tuli. Ise meelega, kandis ta mulle ette: "Marikale ja mulle keelduti luba andmast! Vassiljev ütles, et kuna meil pole väikseid lapsi, ei luba ta meil ema juurde sõita! Ema näeme alles siis, väljasaatmise aeg lõpeb."

Margoti küsimusele, kui kaua see aeg kestab, oli Vassiljev vastanud, et ta ei tea täpselt, aga umbes kakskümmend aastat. Rohkem polnud Vassiljevil Margotile midagi öelda ja ta osutas külmalt uksele.

Sellist pettumust ei olnud ma oodanud. Mul oli Margotist kohutavalt kahju. Koputasin kähku uuesti ülemuse uksele. Ma ei olnud oma juttu veel lõpetadagi saanud, kui Vassiljev vihaselt käratas: "Kodanik Klas! Ma keeldusin selges ja arusaadavas vene keeles! Õed Gustavsonid ei sõida kuhugi! Olen kategooriliselt nende ärasõidu vastu! Nad jäävad kogu oma väljasaatmise ajaks sellesse sovhoosi. Teiega on kõik!"

Vassiljev oli nüüd hoopis teist nägu kui kümne minuti eest. Temas ei olnud enam midagi inimlikku... Silmad olid külmad ja kurjad.

Läksin Margoti juurde tagasi... ja ei suutnud enam oma ärasõiduloa üle rõõmu tunda.

Sekretärilt sain trükitud paberi. Lugesin: "Õiend. Käesolev õiend on välja antud Reni Klasile seoses loaga kolida koos 3-aastase tütre Gabi Klasiga K... rajooni O... sovhoosi D... külla.

Alus: seoses tervisliku seisundiga.

Sihtkohta jõudes peab väljasaadetu R. Klas kohe ilmuma arvelevõtmiseks rajooni NKVD-sse.

L... rajooni NKVD ülem

Vassiljev.

22. oktoobril 1941.

Hing oli küll raske, aga otsustasime siiski tagasiteel haiglast läbi põigata. Tahtsime teada, kas Ernat lubati haige tütre juurde. Eelmisel päeval teda veel ei olnud ja Evi ootas kannatamatult .

Rahunesime, kui nägime Ernat tütre voodi kõrval.

Evi oli rahulikum, hoidis kõvasti ema käest kinni ja ei lasknud teda endast sammugi eemale.

Otsustasime, et ei räägi Ernale oma pettumusest - tal oli endalgi muresid küllalt.

Kui hilja õhtul sovhoosi tagasi jõudsime, piirasid teised meid kohe sisse ja hakkasid küsima.

"Kuidas läks? Saite load kätte? Võib teile õnne soovida??"

Kui küsijad siis meie kahvatuid nägusid ja nutetud silmi nägid, said nad aru, et kõik ei olnud meil sugugi hästi läinud.

Margot ütles õde nähes murelikult: "Keeldusid, lurjused!! Ei näe meie enam oma ema... võibolla alles kahekümne aasta pärast!!..." ja puhkes õde kallistades nutma.

Õiend mu käes "põles", olin peaagu valmis seda puruks rebima - nii kahju oli tüdrukutest...

Kui inimesed said teada mulle antud loast, mõistsid nad mu lõhestunud tundeid. "Reni, sa pead ära sõitma! Mõtle oma lapse peale! Tead ju küll, mis sind siin ees ootab - kohus, vangla... Sa pead siit minema pääsema, muidu saate mõlemad hukka. Sa ei aita sellega neid, kui siia jääd. Me saame suurepäraselt aru, mida sa praegu tunned, aga antud juhul pead sa iseenda ja oma tütre peale mõtlema!"

Sedasama kordasid mulle Margot ja Marika, kui nad end natuke koguda olid suutnud. "Reni, ära praegu meie peale mõtle! Igaühel on oma saatus! Tunne parem rõõmu, et varsti oled sellest põrgust pääsenud!"

Hiljem, kui Gabi juba magas, hakkasin meie asju kokku pakkima. Liidia ja Nora aitasid mind.

Pärast läksin ämbritega kaevule. Seal kohtasin Arkadit, kes nähtavasti just mind ootas. Ta nägu lõi mu nägemisest särama ja kohe tahtis ta ka teada, kuidas NKVD-s läks.

Hakkasin talle ette kandma kõigest, mis meiega juhtunud oli... äraütlemisest õdedele...pettumusest... pisaratest...

Ta embas mind ja ütles õrnalt: "Kallis Reni, sul on kohustus oma lapse ees! Mõtle Gabi ja enda saatus peale ja sõida rahulikult ära! Olge vähemalt teiegi õnnelikud! Kirjuta mulle kohe, kui oled õe juurde kohale jõudnud. Ootan kannatamatult! Vahest on sul minu abi vaja? Ära häbene küsida, aitan sind kuidas vähegi saan! Ma hakkasin sind armastama, Renike... ja armastan su last... Ma ei unusta teid kunagi...! (Oma kirglikus kõnes hakkas Arkadi mind äkki sinatama!). "Aga see väike pakk on Gabile teele kaasa!" - ta surus mulle pihku ajalehte keeratud nutsaku.

Tõmbasin Arkadi õue sügavusse... väljakäigu taha, et keegi meid nägema ei juhtuks... Embasin seal teda ja suudlesin tugevasti... Tänasin teda kõige eest, ise pisaraid pühkides. Siis tõmbusime teineteisest eemale. Kartsin, et äkki keegi istus kempus ja vaatas läbi seinaprao, kuidas ma loomaarstiga suudlesin. Inimeste mõtted on sageli räpased - nad ei usu millegi puhta võimalusse!

Koikul istudes avasin Arkadi toodud paki - seal olid täiesti uued lastevildid, mõni tükk suhkrut ja küpsiseid...

Kui teised järgmisel hommikul üles tõusid, jäin mina voodisse. Ilmusid "Kolm Musketäri". Märganud, et ma polegi veel tõusnud, küsisid nad naljatades: "Sa ei tõusegi? Kas mõtled jälle...??" - "Ma ei streigi, aga tööle ka ei hakka! Mul on luba ja ma sõidan ära!"

Kui nad seda dokumenti näha soovisid, vastasin neile, et näitan seda ainult direktorile.

Nad vihastasid mu nende meelest ülbe vastuse peale ja ei teadnud, kas seda uskuda või mitte. Kohe, kui kontoris tööpäev algas, läksin direktori juurde tema kabinetis. Direktor laiutas oma tugitoolis. Ta vaatas mulle küsivalt otsa ja lausus: "Tulid jälle kaebama? Jah?"

"Ei tulnud kaebama, seltsimees direktor! Ja ma loodan, et ei pea seda enam kunagi tegema! Ei enda ega teiste pärast! Teil tuleb minusugusest stahhaanovlasest loobuda! Sõidan ära õe juurde! Siin on mu luba!"

Ulatasin talle oma õiendi, mille ta mitu korda läbi luges. Samal ajal tulid kabinetti kaadrite ülem ja politruk.

Direktor heitis neile paljuütleva pilgu ja küsis: "Kas õed Gustavsonid said ka loa? Sõidavad ka nemad ära?"

Ma ei teadnud kohe, kuidas vastata. Ta üllatas mind oma küsimusega...(Mõtlesin, kust ta õdedest Gustavsonidest teadis? Antonilt?). Imestusest veidi toibunud, vastasin ettevaatlikult - et Margotit ja Marikat mitte sisse vedada: "Jah, ka nemad olid NKVD ülema Vassiljevi juures!"

Direktor pöördus äkki kaadrite ülema ja politruki poole ja ma kuulsin: "Nii siis Reni Klas ja õed Gustavsonid meid maha jätavadki!"

Edasi ma ei kuulnud. Kõrvus kumises... pea käis ringi... Väljunud direktori kabinetist, jooksin kohe mööda koridori meie saali. Sadas nagu oavarrest ja meie omad olid kõik kodus. Ainult mehed olid ära - sealauda ehitusel. Rääkisin kohe Margotile ja Marikale, mis direktor nende kohta öelnud oli. Margot hüüdis rõõmsalt: "See on saatus! See on saatus! Meie sõidame ka minema! Riskime - hullemaks minna ei saa! Imed ei juhtu, kui ise käes süles istud!" Arutanud asja läbi, otsustasid õekesed minu ja Gabiga koos ära sõita. Isegi kui see ebaõnnestub, pole neil midagi kaotada, sest siin ootab neid niikuinii vangla!!

Nüüd tuli kiiresti tegutseda.

Liidia jooksis lauta meeste juurde, sest kõigepealt tuli lahendada küüdi probleem. Aleks ja Arnold suutsid alati midagi välja mõelda. Nad leidsid igast olukorrast väljapääsu.

Margot ja Marika hakkasid oma asju kokku panema. Mul olid nad juba ammu pakitud. Liidia jõudis tagasi, kiirest jooksust hingeldades. Ta teatas, et poisid olid Arkadit otsima läinud, sest too tundis kõiki ümbruskonna kolhoosnikke. Ainult tema võis kokku leppida, et keegi meid Lebjažje külla sõidutaks.

Me olime sõiduks peagi valmis ja istusime kohvrite otsas. Meile maksti kätte palk - väga väike summa, aga ikka rohkem kui mitte midagi! Sööklast saime teele kaasa mõne pätsi leiba ja soola. Ja siis nägime oma suureks rõõmuks, kuidas meie poisid koos Arkadiga kohale sõitsid - kahel vankril!

Arno kiitis õdesid nende vaprusel eest. Margot vastas selle peale: "Elus ei tohi lasta end voolul kaasa viia. Oma saatust on vaja ise "tagant tõugata", muidu ei saavuta midagi!"

Jõudis kätte lahkumise tund oma "suurest perekonnast"... Kui raske see oli... Kui palju olime koos üle elanud, kui palju silmavett valanud...

Kõik seisid meie ümber, rääkisid, õpetasid ja nutsid... Gabi, "oma tütreaga", jätsid kõik eriti õrnalt jumalaga, suudlesid ja kallistasid teda lõputult. Meie hulgas ei olnud ainult Gabikese sõpra Evit ja Ernat! Erna oli aga minu lapsele teiseks emaks olnud!...

Teadsime, et paljusid saatusekaaslaste seast ei näe me enam kunagi - võibolla mitte kedagi neist??

Arnold astus minu juurde. Võtnud mul käe alt kinni, tõmbas ta mu kõrvale, embas, surus enda vastu... ja sosistas: "Armastan Gabit, armastan väga! Reni ole sama mehine edasi! Soovin sulle õnne!!!"

Meid pandi vankritele. Margotil ja Marikal oli üks vanker, meil Gabiga teine.

Hobused läksid liikvele... Värava kõrval seisis meie armas sõber Arkadi. Ta hoidis mütsi pihus... Kui temast mööda sõitsime, kummardas ta meile sügavalt ja pühkis põselt pisara...

Meie omad saatsid meid üheskoos kuni suure teeni. Seal lehvitasid nad meile veel kaua... kaua...

Hobused astusid aeglaselt juba tuttava sõimu saatel.

Võtsin oma tütre sülle, hoidsin teda kõvasti ja tundsin esimest korda üle pika aja, et ta on minu, ainult minu oma. Ja nii me sõitsime - ema ja ta tütar - uude ellu... uuele asumisele... "Suure Tundmatu" poole...

Väikesed ja suured takistused.

Nelja tunni pärast jõudsimme L... külla. Sõitsime kohe sadamasse. Seal panime oma kohvrid, Gabi voodi ja lapsevankri hoiuruumi. Kassast saime teada, et laev väljub 26. oktoobril kell 12 päeval. Tähendab - kolme päeva pärast. Ja see on viimane reis enne järgmise aasta märtsikuud. Ostsime kolm piletit. "Kolhoosnike maja" administraator rõõmustas, kui meid ära oli tundnud. Näitasin talle siis oma NKVD õiendit ja seletasin, et õed Gustavsonid tulid meid tütreaga saatma. Saime hea kolme voodiga toa. Et Marikat rõõmustada, lülitasime kohe raadio sisse ja panime tule põlema.

"Seda ma nimetan juba "dekoratsioonide vahetuseks"! Hurraa! Elame jälle - ja jääme ellu!" teatas Marika vaimustunult.

Õhtul helistasime sovhoosi Arkadile. Seal olid kõik meie sõbrad koos ja ootasid meilt uudiseid. Kõige rohkem rääkis Arno. Ta pani meile südamele, et tüdrukud nende kolme päeva jooksul tänavale ei läheks, sest mõni NKVD töötaja või Vassiljev ise võivad neid seal juhuslikult näha.

"Kui hakkab sadama, tuleme teiega veel hüvasti jätma. Peatse kohtumiseni!" olid Arnold Aaviksoo viimased sõnad.

Võtsime ta nõu kuulda. Margot ja Marika istusid kolm päeva toas ja mina tõin neile sööklast süüa.

Rajale saatsin telegrammi, et oleme Gabiga tema juurde teel. Jalutasin Gabiga palju. Tahtsin, et ta saaks värsket õhku. Tänaval nägime palju miilitsaid. Nad kandsid siniseid mütse ma kutsusin neid "Sinimütsikesteks". Iga kord, kui jalutuskäigult tulime, närveerisin, kas õekestega on kõik korras. Siiani oli, Jumal tänatud, kõik hästi läinud

Jätsin Gabi tüdrukute hoolde ja läksin haiglasse Evi juurde. Erna oli seal ja ei lahkunud hetkekski lapse voodi juurest. Evi oli nii nõrk, et ei rääkinud enam. Minu tundis ta ära ja naeratas mulle. Lahkusin raske südamega, jättes nad kahekesi ja lubades järgmisel päeval tagasi tulla.

Järgmisel päeval ei tundnud Evi enam kedagi ära. Ta oli rahutu ja sonis. Hea, et sain neil rasketel päevadel Erna kõrval olla. Erna silmad olid unetutest öödest ja pisaratest paistes ja punased. Veensin teda natukeseks pikali heitma ja lubada mul seni lapse voodi juures istuda. Ta kuuletus ja heitis valvetuppa pikali. Istusin Evi kõrval ja hoidsin ta kuumi käsi... Laps lamas rahulikult, ainult hingas raskelt. Talle tundus vist, et olen ta ema, sest ta sosistas kuivanud huultega: "Ema...ema..."

Ta nägi välja kui ingel. Kahvatut näokest raamisid kuldsed kiharad. Silmad olid suletud ja ma imetlesin ta pikki tumedaid ripsmeid. Ta oli nii ilus sel lumivalgel padjal... Mu süda valutab, kui mõtlesin, et seda last ei ole võimalik päästa. Oma kaheksa aastaga tuleks tal elada... aina elada...

Erna magas ainult natuke, sest ta süda ei andnud tütre pärast rahu. Tuligi jumalaga jätta, sest meie laev väljus järgmisel päeval.

Ernast oli mul eriti raske lahkuda, sest oli hirmus jätta maha õnnetu ema koos sureva tütreaga... Haiglast lahkudes tuli mul tahtmatult üle huulte: "Miks küll? Mille eest selline karistus??"

Olin vaevalt jõudnud meie tuppa "Kolhoosnike majas", kui kõlas koputus. Me Margoti ja Marikaga loomulikult kokkusime, kuid meid ootas meeldiv üllatus. Sisenesid Arno, Nora, Liidia ja vennad Aleks ning Paul. Armas Jumal oli ilmselt nende sooviga arvestanud. Ilm oli halb ja meie sõbrad said tulla meiega hüvasti jätma.

Aleks ja Paul olid haiglas käinud. Arst ütles neile, et Evit pole võimalik päästa ja vaevalt et ta selle öö üle elab. Mõlemad vennad olid masenduses.

Toas jäi väga vaikseks... mõtlesime vaesele Evile... Ernale... ja meil ei olnud tuju rääkida. ..

Vaikuse katkestas Arnold:

"Lapsed, meil tuleb veel palju asju läbi arutada ja aega on meil vähe. Asume asja juurde!"

Arnold soovitas, et kui Margot ja Marika sattuvad enne laeva väljumist NKVD kätte, siis öelgu, et nad tulid meid Gabiga saatma. Et nad tahtsid aidata meie pagasit hoiuruumist laevale tassida. Sellisel juhul jäävad tüdrukud oma asjadest ilma, sest nad viiakse sovhoosi tagasi. Kuid nad räägivad end välja ja pahandused tulevad ainult sellepärast, et nad kolm päeva sovhoosist ära olid. Neid ei kahtlustata põgenemiskatses. Arnoldi pea jagas igas olukorras ja ta soovitusid olid õiged.

Margot ja Marika istusid Aleksi ja Pauli embuses. Mul oli neid valus vaadata. Veel mõni hetk ja algab lahusolek, võimalik, et kogu eluks??... Mõlemad vennad ütlesid tüdrukutele lahkudes: "Kui te meid vangistuse lõpuni oodata tahate - siis me näeme veel!!!"

Arno ütles Norat suudeldes, et nemad lähevad kahekesi koos vanglasse ja tulevad sealt ka üheskoos välja. Kuigi seda lausuti poolnaljatades, oli neis sõnades palju kurbust ja kibedust...

Vaesed noored inimesed... - vaesed noored elud...

Järgmisel hommikul tõusime väga vara üles. Otsustasime minna sadamasse, kui õues on veel pime. Minna tuli läbi kogu küla ja see oli Margoti ja Marika jaoks ohtlik. Tüdrukud sidusid rätikud niimoodi pähe, et ainult pool nägu paistis. Nad tulid meie järel ja tegid näo, et nad ei tunne meid. Aga Gabi, kes ei mõistnud, miks me tädisid praegu tunda ei tohi ja alles laeval nendega jälle sõbrad võime olla, pöördus korduvalt nende poole. Suutsin teda vaevu takistada nende juurde jooksmast. Tänaval oli palju miilitsaid ja ma tundsin nende ees hirmu. Tibas peenikest vihma. Gabil olid kalossideta vildid jalas. Et need päris märjaks ei saaks, tuli mul laps sülle võtta. Ta oli raske. Margot ja Marika oleksid mind aidata tahtnud, aga ei julgenud - nemad pidid ju "võõrad" olema!

Lõpuks jõudsime sadamasse.

Aeg oli varajane ja pealeminek ei olnud veel alanud. Oodata tuli rohkem kui kaks tundi. Sillal oli palju rahvast ja terve hulk "sinimütsikesi." Leppisime kokku, et Marika läheb Gabiga esimesena peale, meie Margotiga tassime pagasi üle. Leidsin ühe vanamehe, kes meid aidata lubas. Saime kogu oma kraami õnnelikult laevalaele tassitud. Leidsime vaba nurgakese ja sättisime kõik sinna. Seisime asjade juures ja ootasime, mis tüdrukutest edasi saab. Laeva väljumiseni oli veel kolm ja pool tundi. Kogu selle aja tundsin hirmu, et midagi juhtub... Olime kõigeiks valmis!... Aeg venis, kolm tundi oli kui igavik! (Meenus Einsteini teooria!). Istusime oma kohvrite otsas otsekui nõeltel...

Veel kolmkümmend minutit...

Siis viisteist minutit...

Veel kümme...

Viis minutit!!

Ja siis oli kell kaksteist...

Palvetasime... Isegi Gabi pani meid jäljendades oma väikesed käed kokku...

Kell pool üks seisis laev ikka veel sadamas...

Tüdrukud vappusid otsekui palavikus, hambad plagisesid...

Lõpuks, kell 12.45 kuulsime laevavilet !!!

Madrused eemaldasid trapi, tõmbasid ankru üles ja mootor pandi käima.

Sõitsime jõel...

Laeval oli ainult üks ruum, kus olid koid. Need olid peaaegu kõik hõivatud. Suure vaevaga leidsime kolm eraldiasuvat kohta. Sellest piisas, sest keegi meist pidi niikuinii pagasit valvama. Minu lähedal seadis end sisse üks Leedust pärit juudi perekond - mees naine ja viis last. Isa nimi oli Haim, ema Has ja lapsed Berke, Šmelke, Rivale, Itsik ning Šorele, vanuses kaks kuni kaksteist aastat. Gabi hakkas lastega mängima, mina ajasin vanematega juttu. Nad olid sümpaatsed inimesed, elanud Leedus ühes väikeses juudi asunduses. Praegu evakueerusid nad lõunasse.

Sõit oli juba mitu tundi kestnud ja me hakkasime vähehaaval rahunema. Kujutasime endale ette, et oht on möödas! Reisisjate hulgas oli päris palju "sinimütsikesi" ja see tegi meid siiski ärevaks.

Õhtul saime äkki teada, et laeval algab dokumentide kontroll. Seda viis läbi grupp "sinimütsikesi" koos mõne erariides isikuga. Kohkusime muidugi väga ja murdsime päid, mida ette võtta. Margot ja Marika olid nii paanikas, et ei näinud muud väljapääsu, kui üle parda hüpata. Parem surra, kui lasta end sovhoosi tagasi viia!

Mina närveerin samamoodi nagu nemad ja mõtlesin palavikuliselt, kuidas neid küll päästa. Mitte midagi ei tulnud pähe! Mõtlesin kahetsusega Arnole ja Aleksile, kes oleks kindlasti midagi suutnud välja mõelda. Äkki tuli pähe, et räägin õige Haimiga. Vahest ta aitab või soovitab midagi!

Istusin Haimi ja Haja juurde ning rääkisin neile kõik ära. Eestist väljasaatmisest... ebainimlikust olukorrast sovhoosis, õdede põgenemisest ema juurde jne. "Tüdrukud on enne valmis surema, kui sinna põrgusse tagasi minema. Kui kontrollijad nendeni jõuavad, hüppavad nad jõkke!" võtsin oma jutu kokku. Haim jäi mõtlema. Natukese aja pärast teatas ta kukalt sügades: "Ma saaksin tüdrukuid aidata! Meie perel on suunamine Taškenti, aga dokumentides pole öeldud, kui palju meid on. Olgu meil siis viie lapse asemel neid seitse!!"

Kutsusin Margoti ja Marika selle juudi perekonna juurde. Haim ütles, et on valmis neid aitama ja seletas, mis neil teha tuleb.

Kui passikontroll jõudis Haimi perekonnani, avane neile pilt emast, isast ja seitsmest lapsest... Berne, Šmelke, Rivale, Itsiku ja Šoreli vahel istusid Margot ja Marika... Viis last olid tõelised juudid - suurte tumedate silmade ja mustade lokkis juustega. Kaks ülejäänut aga olid nõbininad, üks heledate juustega, teine brünett - tüüpilised rootslannad! (Tüdrukute isa oli rootslane).

Pere lõunatas parajasti üheskoos. Söödi kana, lobiseti ja naerdi...

Kontrollijad vaatasid seda "lastekuhilat" ja küsisid pereisalt, kas need on kõik tema lapsed.

Uhke isa vastas, et tema omad ikka.

"Aga need kaks?" näitas kontrollija näpuga Margoti ja Marika peale.

"Jah, need on mu tütredest esimesest abielust!" noogutas Haim oma sõnade kinnituseks pead.

Ja jätsidki "sinimütsikesed" selle sõbraliku perekonna sinnapaika!

Minu dokumente kontrollides ei lausunud nad sõnagi.

Vaatasime üksteisele otsa ja hingasime kergendatult. Haim teatas rõõmsalt: "Noh, mu tütrekesed, olete pääsenud!!!"

Purskasime kõik naerma ja tüdrukud kallistasid ning tänasid Haimi. Too näitas tähendusrikkalt oma laubale ja teatas: "Juudi pea! Olen usklik juut, pole kunagi valetanud! Arvan, et see vale pole patt ja Jumal annab selle mulle andeks!"

Edasi kulges meie reis suuremate seiklusteta. Sõitsime neli päeva mööda jõge. Laev kõikus tugevasti. Sadas lörtsi. Nii laevalael kui kajutis oli külm. Mul valutab hammas ja kogu põsk paistetas üles. Isegi see ei seganud mu ülevat meeleolu. Meiega koos sõitis üks sõjaväelane. Ta oli jalast haavata saanud ja pärast seda kaua haiglas lamanud. Nüüd sõitis kuuks ajaks koju naise ja kolmeaastase tütre juurde. Gabi tuletas talle ta tüdrit meelde. Ta kinkis tüdrukule kaltsunuku, mõned klaaskommid ja suhkrut.

Kõik oli korras. Meie head tuju rikkus ainult mõte peatsest lahkumisest. Margot ja Marika ei suutnud endale ette kujutada, et me hakkame eri paigus elama.

Raja oli mulle kirjutanud, et meil tuleb sõita Kirovini, seal leida turult küüdimees ja lasta end kuuskümmend kilomeetrit D... küalani küütida. Seal on Renžata kolhoos, kus peame leidma Vera Ivanovna Lihhatšova maja.

Tüdrukud pidid sõitma laevaga edasi oblastikeskuseni ja sealt veel kuuskümmend kilomeetrit hobusega - oma ema juurde.

Neljandal päeval jõudsim K... linna sadamasse ja meil Gabiga tuli õekesetele hüvasti öelda. Sain kaptenilt teada, et laev väljub tunni aja pärast. Otsustasin Gabi laevale Margoti ja Marika hoolde jätta ning oma pagasi hoiuruumi tassida. Kuna turg pidi sealsamas sadama lähedal olema, mõtlesin, et jõuan ka küüdimehe tellida. Haim koos oma suuremate poegadega aitas mul asjad hoiuruumi viia. Jätsin Gabi jaoks laevale ainult lasteteki ja mähkmetesse keeratud pissipoti.

Hoiuruumist jooksin turule ja rääkisin seal kõigu talumeestega, kel olid hobused. Palusin, et keegi neist mind D... külla ära viiks. Mitte ükski ei olnud nõus seda kuuekümmend kilomeetrit teed ette võtma! Nad seletasid, et on teede lagunemise aeg ja vanker jääb märjas pehmes mullas kinni ning hobused ei suuda vedada. Sellisel ajal ei saavat vankrile loota. Kaotas nendega kaubeldes asjatult aega ja märkas ehmatusega, et tuleb laevale kiirustada. Teel olles kuulsin esimest vilet - mind haaras õudus!!...

Jõuan ma Gabi võtta?

Juba teine vile, aga mina alles jooksin...

Koos kolmanda vilega tormasin laeva juurde. Haim jõudis Gabi mulle vaevalt sülle anda, kui madrused juba trapi eemaldasid ja ankru tõstsid. Keegi viskas kaldale teki ja poti... ning laev sõitiski minema.

Margot ja Marika karjusid mulle midagi, aga mina ei kuulnud muud kui "Reni! Reni!"

Saatust lahutas meid nii järsku, et polnud võimalik isegi jumalaga jätta.

Tüdrukud seisid laevalael koos Haimi, Haja ja lastega... kõik lehvitasid meile - Haim, Haja ja lapsed!...

Seisin, Gabi süles, sillal ja saatsin pilguga laeva...

"Õekesed sõitsid minema!" ütlesin Gabile ja puhkesin nutma.

Leidsin siitsamast sadamast kiiresti ühe kolhoosniku, kes meid "Kolhoosnike majja" viis. Seal ootas meid halb üllatus, sest maja oli remondiks suletud. Meie küütija ladus asjad kiiresti maha ja kadus. Sadas lund. Kõnniteed ei olnud. Selle asemel olid pikad kitsad lauad. Ümber selle pori... Et Gabi vildid märjaks ei saaks, tuli laps sülle võtta. Peale selle veel tekk, Gabi pott ja minu kott - ma ei saanud kuhugi minna!

Hakkasin möödujatelt küsima, kus veel linnas ööbida saaks. Kõik vastasid, et peale "Kolhoosnike maja" pole midagi - ja läksid mööda.

Nii ma seal siis seisin, Gabi süles, teki, poti ja kotiga võõras linnas... ja ei teadnud, kuhu minna...

Vaatasin mööduvatele inimestele järele... kõik ruttasid... neid ootas kodusoojus... selle poole näisid nad kiirustavatki...

Hakkas pimenema. Mu hammas valutab kõvasti. Sukatripp läks lahti... mu käed olid kinni ja ma ei saanud seda kinni panna...

Hakkasin uuesti inimeste poole pöörduma, palusin, kas keegi ei saaks meile üheks ööks ulualust pakkuda??...

Mõned ütlesid EI, teised ei öelnud üldse midagi ja läksid lihtsalt mööda...

Ja siis küsis äkki üks naine, kas me oleme evakueeritud. Vastasin jaatavalt, sest ei tahtnud öelda, et olen väljasaadetu.

"Miks te siis kultuurimajas ei ole? Kõik evakueeritud on seal, kui soovite, juhatan teid kohale!" Ta võttis mu koti ja teki oma kätte ning mul hakkas kohe kergem. Kultuurimajas oli palju rahvast, enamasti emad lastega. Kõik sagisid edasi-tagasi, käes teekannud, kastrulid, lapsepotid jne.

Lapsed olid ühes suures saalis naridel. Märkasin vaba voodit ühe naise kõrval, kes oli koos poisiga. Panin Gabikese sinna. Siis palusin poisi ema oma tütre järele vaadata - kuni ära käin.

Käisin turu uuesti läbi, kuid seegi kord asjata! Kuidas ma ka maamehi ei palunud - keegi ei tahtnud minuga kuuekümnelt kilomeetrisest teekonnast isegi rääkida. Otsin turult piima, leiba ja praetud kala ning läksin Gabi juurde tagasi. Laps oli rahulik ega olnud mind taga igatsenud. Ta oli kõrvalkoiku poisiga sõbraks saanud ja mängis nüüd temaga. Poisi ema pakkus meile teed ja me sõime natuke.

Mõtlesin, mida edasi teha. Ja siis tekkis idee minna NKVD-sse. Mul oli ju nende seaduslik nõusolek D...külla sõitmiseks! Meenutasin, kuidas NKVD ülem Vassiljev oli mulle sovhoosi sõiduks oma kutsari ja kaariku andnud. Jõudsin järeldusele, et ka sinne ülemus võib mind sihtkohta aidata. Läksin uuesti välja. NKVD maja asus küllalt kaugel. Minu suureks pettumuseks ei olnud seal kedagi peale valvuri. Kui olin tolele oma asja ette kandnud, teatas ta, et ei saa mind millegagi aidata. Aga andis mulle siiski kahe hobuseomaniku aadressid. Ühte neist polnud kodus, teine ei olnud nõus sõitma.

Tagasiteel käisin uuesti turu läbi. Hobusemehi seal enam ei olnud. Jälle kõik asjata!

Seekord olin päris kaua ära olnud ja süda valutab juba Gabi pärast. Mõtlesin, kuidas ta seal üksi võõraste inimeste hulgas on. Pöördusin jooksuga ja südame kloppides kultuurimajja tagasi. Majja sisenenud, tabas mind õudus. Saalis ei olnud ühtegi inimest... Ka voodeid ei olnud! Emad ei sebinud enam teekannude, kastrulita ja ööpottidega... Lapsed ei käratsenud... Kultuurimaja oli tühi! "Kultuurist" ei olnud midagi järel! Põrandal vedelesid üksnes määrdunud paberid, tühjad pudelid ja kleepuv prügi. Üks naine pesi põrandat.

Seelik kõrgele üles kääritud, laulis ta ülirahulikult: "Süda, ma ihkan vaid rahu... Täna sind, süda, et oskad nii armastada..."

Katkestasin ta laulmise ja küsisin, kuhu kõik kadusid. Mis juhtus? Koristaja ütles, et tema ei tea midagi, ja lasi laulu edasi. "Süda, ma ihkan vaid rahu..."

Jooksin tänavale. Seal mängis kaks poissi palli. Nad vastasid mulle hea meelega ja kui küsisin, millisesse koolimajja evakueeritud viidi, olid nad valmis mind sinna juhutama.

Kohale jõudnud, taipasin kohe, et olen õiges paigas, sest seal sekeldasid emad teekannudega... kastrulitega... pissipottidega... Nad jooksid kempu ja sealt välja. Oli kuulda laste häält, nende kilkeid ja nuttu... Lapsed olid vooditel. Hakkasin oma tüdarta otsima.

Äkitselt kuulsin Gabikese häält, tema nuttu. Nägin oma lapse koiku ees mingit võõrast naisterahvast. Ta karjus: "Kelle laps see on? Kus on ema? Niimoodi võib igäiks oma lapse maha jätta. Võimalik, et ta ei olegi evakueeritav?!..." - kogu see sõim käis minu aadressil!

Lähenesin vihasele naisele ja ütlesin, et olen selle lapse ema.

"Hea küll, esitage oma dokumendid!" oli tema vastus.

Pidin tunnistama, et ma ei ole evakueeritav, vaid hoopis väljasaadetu. Näitasin talle oma NKVD õiendit.

"Väljasaadetute jaoks ei ole siin kohta! See on ainult evakueeritud lastega naistele. Tehke kohe voodi vabaks ja koristage end siit koos tüdrukuga!" Ta seisis sirgelt nagu sandarm Gabi ja minu ees ning ootas, kuni me ruumist lahkusime.

Olime jälle tänaval. Nüüd oli juba täiesti pime. Ühe käega hoidsin Gabit, teisega tekki, potti ja oma kotti... See koorem ei lasknud mul sammugi astuda ja nii ma siis seisingi paigal... Kuulsin imelist muusikat... See tuli vastasmaja avatud aknast... Mängiti Tšaikovski triot... See kontsert ei olnud mulle tuttav kontserdisaalist... seda oli tihti mängitud Lolo kodus. Irina oli klaveri taga, või mängis Eduard tšellot ja nende sõbratar Raja viiulit. (Minu mehe perekond oli erakordselt musikaalne. Ema oli lauljanna, lõpetanud Varssavi konservatooriumi. Lolo ja tema vanem vend mängisid hästi viiulit, Eduard ja isa - tšellot. Mõlemad tütreid mängisid klaverit. Nii oli neil oma perekonnaorkester. Sünnipäevalapsi äratati tavaliselt serenaadiga!) See hingestatud muusika äratas minus äkki nii palju mälestusi... - ja ma ei suutnud pisaraid tagasi hoida...

Kõik lähedased olid mu silme ees.....

"Mis teie siin seisate ja külmetate?" - kuulsin äkki mehehäält. Ärkasin nagu unest...pead hääle poole pöörates karjatasin rõõmust. Meie ees seisis sõjaväelane laevalt. Ta ilmus meile otsekui hea ingel...

Rääkisin sealsamas talle kõik hinge pealt ära - läbielatust ja hetkemuredest. Mees oli kuuldust vapustatud.

"Tahan teid ja teie tüdarta aidata. Lähme otsime teile koos öömaja!" Ta võttis Gabi sülle. Käisime mööda mitut tänavat ja astusime paljudesse majadesse palvega saada kasvõi üheks ööks peavarju. Meile öeldi ära. Lõpuks, kui lootus oli juba peaaegu kadunud, leidis linna servas ometi üks abielupaar, kes oli nõus meid selleks üheks ööks oma katuse alla võtma. Tares oli soe ja mõnus. Perenaine pani samovari üles ja me jõime kuuma teed. Saime sooja ja puhkasime end välja. Isegi hammas, mis mind kõik need päevad piinanud oli, ei valutanud enam. Mu lahke tuttav rääkis pererahvale meie edasisõidu probleemist. Ta suutis hobuseomanikust peremeest veenda meid ära viima. See lubas meid siiski vaid kolmekümne kilomeetri kaugusel asuvasse M... külasse viia kinnitades, et seegi maa on hobusele liig mis liig. Raha eest ta ei sõida, andku ma talle hinnaline meesteülikond. Ta on nõus seda vaeva ainult sellepärast nägema, et tunneb mulle ja mu tütrele kaasa.

Loomulikult lubasin talle Lolo ülikonna.

Järgmisel varahommikul võtsin oma asjad hoiuruumist välja ja andsin lubatud Lolo ülikonna kohe peremehele kätte, sest ta soovis oma töötasu ette saada (Ta oli kaval!).

Tee oli õudne - ainult pori! Meestel oli olnud õigus, kui nad teede lagunemise ajal sõitmast keeldusid. Vankri rattad jäid pidevalt porisse kinni ja siis tuli seda tagant tõugata. Et koorem oleks kergem, kõndisime meie peremehega kõrval. Ainult Gabi istus vankris meie kohvrite otsas. Hobune oli nii vaevatud, et liikus ainult mehe piitsalöökidest ja sõimu survega: "Hei, nurjatu elukas! Nõõ! Nõõ! Liiguta ennast!"

M... külasse jõudsimel alles õhtu eel. Peremees viis meid "Kolhoosnike majja". Meid paigutati ühte suurde tuppa, kus koikudel magasid mehed ja naised, peamiselt selle piirkonna kolhoosnikud. Need maainimesed ei võtnud ööseks riidest lahti ja magasid oma kasukates. Määrduvad vildid ja haisvad jalarätid vedelesid nurkades laiali.

Ja ikkagi olin ma selle tagasihoidliku ulualusega rahul, sest meil oli katus pea kohal!

Selles külas tuli meil kaks päeva veeta, sest taas ei leidnud ma edasisõitmiseks veokit.

Olin valmis kõik oma asjad ära andma, et ainult Raja juurde jõuda.

Olime juba nii lähedal, aga ikka veel kaugel... Anusin mehi pisarsilmil emale ja tütrele halastama, kuid asjata! Keegi ei tahtnud sellise teega sõitu ette võtta. Teisel õhtul, kui olin juba maha matnud igasuguse lootuse sellest külast minema pääseda, leidsin ühe naise, kes oli kahe kleidi ja kahe paari kingade eest (oma tütardele) nõus meid need kolmkümmend kilomeetrit Darovskoje küalani viima. (Tähendab, selleks, et sõita kuuskümmend kilomeetrit, tuli mul ära anda üks meeste ülikond, kaks kleiti ja kaks paari kingi...!). Too naiskolhoosnik lubas meiega teele asuda järgmisel varahommikul. Olin õnnelik, sest järgmine päev oli 2. november - Gabi sünnipäev. Ta sai nelja aastaseks. Nõnda valmistas saatus ise meile "sünnipäevakingituse".

Ta tuli meile järgmisel hommikul kell kuus järele, mõlemad tütrede kaasas. Need otse põlesid uudishimust näha kleite ja kingi. Nad lausa rebisid asjad mu käest ja hõiskasid vaimustusest.

Neid viimaseid kolmekümmet kilomeetrit sõitsime jälle terve päeva.

Hobu oli sama nõrk ja kõhnuke kui eelminegi. Jälle tuli sageli peatusi teha, sest rattad jäid pehmesse märga mulda kinni. See kolhoosnik osutus lahkeks naiseks. Kuna mul ei olnud vilte nagu temal, vaid ainult kingad, siis ütles ta mulle: "Sa istu tütreaga vankris, küll mina hakkama saan!" ja kõndis hobuse kõrval. Jõudu oli tal tõesti mehemoodi! Kui ta vankrit ikka kogu jõust lükkas, liikusime edasi!

Nalja sai temaga ka!

Ta oli pikk, paks punaste põskedega naine, kes rääkis palju ja ikka intiimsetel teemadel: kuidas ta mehega magab, kuidas nad armastavad jne. Kõige naljakam oli see, mis juhtus siis, kui hobune pissimiseks peatus. Siis ajas temagi oma jalad harki ja pissis ka! Külmale vaatamata ei kandnud ta seeliku ja kasuka all pükse!

Selline pilt avanes mulle lugematuid kordi!

Pingutusega naeru tagasi hoides mõtlesin: "Seda stseeni pean kindlasti Lolole kirjeldama! Lolole oli alati meeldinud kuulata lugusid minu naljakatest juhtumitest. Ta võis siis pisarateni naerda..."

Hoidsin Gabikest süles ja rääkisin talle, et täna mõtleb isa kindlasti meie peale, sest ta tütrele on ju sünnipäev!...

"Kus mu isa on? Kas seal, kuhu me sõidame?"

"Seda ma ei tea! Aga võimalik, et isa sõidab varsti meie juurde" püüdsin teda julgustada. Ta rääkis isast sageli ja igatses teda väga.

Mõtlesin valuga südames, et kui vaid Lolo oleks "seal", kuhu me sõidame! Selle pikaldase sõidu ajal oli mul unistamiseks palju aega... Meenutasin lähedasi - neid, kellest ma enam midagi ei teadnud... Mõtlesin Lolole ja oma vaese ema ning tema murtud jala peale... isast seal kusagil vanglas... Lolo vanematest...

Mõtted läksid järjest kurvemaks ja süngemaks. Gabi jäi mu süles magama.

Niimoodi veetsime me minu tütre neljanda sünnipäeva!

Renžata kolhoosi jõudsimel hilja õhtul. Raja kirjast teadsin, et maja, kus ta elab on paremat kätt neljas - sama tee ääres, mida mööda me sõitsime. Lugesin maju: "Esimene...teine... kolmas... neljas..."

Peatusime väikese ühekorruselise maja juures. Mõne minuti pärast tuli väravast välja lahkelt naeratav noor naine.

"Te olete Reni?! See väike tüdruk on Gabi?? Mina olen Raja perenaine Vera Ivanovna Lihhatšova!"

Neist sõnadest jäi mul hing kinni. Klimp oli kurgus... ma ei osanud talle midagi vastata... sirutasin lihtsalt käe... Tema aga teatas mulle naeratades, et mu õde on haiglas, et ta sünnitas tütre, kes saab nimeks Marina.

"Arvate teie ka, et see on ilus nimi? Raja ootas teid nii väga, aga te ei tulnud ega tulnud ja siis algas tal sünnitus ja tuli ta haiglasse viia. Ema ja tütar tunnevad ennast hästi ja saavad lähapäevil koju. Tulge sisse, Raja tupp ja seadke end sisse! Meie pojaga toome asjad ära!"

Nii ma siis astusingi Raja tupp... See oli väike, aga mugav. Kõikjal tuttavad asjad... Seinal rippus suur foto Raja mehest Hermannist.

Tundsime, et olen lõpuks kodus...

Istusin Raja voodi peale, panin pea ta padjale ja hakkasin nutma...

Seekord olid need õnnepisarad!!!...

Järellugu.

Sovhoosist tuli Liidialt kiri. Sain teada väikese Evi surmast. Tüdruk suri öösel enne meie ärasõitu L... külast. Ernat on raske ära tunda. Ta on lohutamatu. Saali akendele pandi klaasid ette ja raamid parandati ära, aga kõik külmetavad endiselt ja on haiged, sest kütet ju ei ole. Velsker töölt kedagi ei vabasta, sest juhtkond oli keelanud haiguslehti välja anda. Nad kardavad, et ei täida oma aastaplaani ära ja on sellepärast eestlastesse ja teistesse vangidesse veel karmimalt suhtuma hakanud.

Üks meie eestlannadest, Linda Epold, oli end hiljuti unerohuga ära mürgitanud. Ta närvid ei pidanud sovhoosielule vastu! (Mulle meenus see vaikse olemisega noor naine, kellele olin alati kaasa tundnud. Tal lihtsalt ei olnud õnne! Päev enne küüditamist oli hambaarst tal peaaegu kõiki hambaid lihvinud, et need hiljem portselankroonidega katta. Teised hambad tõmmati välja - sinna pidid tulema proteesid. Lindal olid rongis hammaste asemel vaid tüükad. Ta ei saanud õieti süüa. Lihvitud hambad murdusid, põhjustasid põletikke ja valutasiid.) Kuulnud ees ootavast kohtuprotsessist, langes ta depressiooni.

"Ta otsustas oma elu pigem lõpetada, kui et pikkadeks aastateks vangi minna! Kolm päeva tagasi matsime ta Rihardi kõrvale." - nii lõpetas Liidia oma kirja.

Ta palus mul kiiresti vastu kirjutada, sest pärast kohtuotsust, mis lähemal ajal kõiki eestlasi ootab, meie side katkeb.

Arnold Aaviksoolt sain kurva kirja. Ta teatas mulle vapustava uudise - tema pruuti Norat ei olnud enam elavate kirjas. Ta oli haigestunud düsenteeriasse ja surnud kiiresti suurtes valudes.

Nora töötas koos poistega sealauda remontimisel. Kord sõid nad lõunaks heeringat ja leiba. Panges ei olnud joogivett. Kuna kaevule oli kaugem maa, kui jõe äärde, jõi Nora musta jõevett. Ta sai sellest verise kõhulahtisuse ja viidi kohe Lebjazje küla haiglasse. Arnold, kes oli ka jõest joonud, haigestus samuti ja viidi veidi hiljem samasse haiglasse, kus Nora juba lamas.

"Olin õnnelik, et haiglasse sattusin! Nii sain kogu aeg Nora kõrval olla ja teda toetada. Hoidsin teda oma käte vahel kuni ta viimase hingetõmbeni... Nora suri minu kätel... Armastatud tütarlapse surm purustas mu elu..." kirjutas Arnold. (Mulle meenusid Arnoldi sõnad meie lahkumisel, kui ta poolnaljatades ütles: "Aga meie Noraga läheme koos vangi ja koos tuleme ka välja...!!" Vaene optimist Arnold! Ja vaene armas Nora! Saatus oli teie mõlema vastu liiga karm!...).

Arnoldi kiri jätkus: "Matsime Nora väikese Evi kõrvale. Mulle on see lohutuseks, et nad seal kõrvuti lamavad. Reni! Nüüd on mul täiesti ükskõik, mis minust edasi saab. Sind ei ole enam siin! Nora läks minu juurest ära... Margot ja Marika jätsid meid maha. Ei ole enam seda kokkukuuluvat "suurt peret", kes me kord olime. Kõik on masenduses. Mul on oma emast kohutavalt kahju, sest ta jääb üksi. Pärast kohut oleme meie Liidiaga vangis, hiljem saadetakse meid laagrisse - Jumal ise teab, kuhu! Soovin kogu südamest, et vähemalt Sinagi oleksid õnnelik. Olen rõõmus, et sa sunnitööst pääsesid. Ära unusta mind - armastan sind... sinu Arnold."

Jõuluks sain kirja Ernalt. Kohus oli nädal tagasi ära olnud. Kõik meie eestlased, välja arvatud Arnold, Erna ja Arnoldi ema, mõisteti kümneks aastaks vangi pluss viieks aastaks asumisele. Arnold sai veel raskema karistuse - viisteist pluss viis. Tema pattuderegistrisse lisati streigile veel rida "üleastumisi" - näiteks vaenulikke sõnavõtte sõja vastu, nõukogudevastaseid vestlusi ja anekdoote jms. Näiteks, kui sealauda katus oli ära parandatud, ronis Arnold katusele ja hüüdis sealt naljatades: "Halloo! Nüüd saan ma siit kogu Nõukogude Liidu peale pissida!"

Õhtul rääkis ta saalis sellest meile kõigile. Arvatavasti kuulis ka Anton seda ja kandis kõik sovhoosi juhtkonnale ette. Igal juhul oli too Arnoldi ütlemine kohtus teada, seda arutati täie tõsidusega ning pandi väga pahaks.

Üldse olid kõik meie õhtused vestlused (mõtted ja arvamused) kohtuaktides fikseeritud. Kui otsus oli välja kuulutatud, võeti kõik vahi alla ja saadeti vanglasse. Siiani ei olnud neist mingeid teateid.

"Tähendab, ka mind oleks viieteistkümneks aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele saadetud!!" mõtlesin seda kirja lugedes.

Ühe kurva uudise lugesin Erna kirjast veel. Meie loomaarsti süüdistati selles, et ta oli Eestist väljasaadetutega sõbralikes suhetes, kohtus nendega ka eraelus, aitas ja haletses neid.

Õnnetuseks haigestus ja kõnges ümbruskonnas vanu põduraid hobuseid. See aitas sovhoosi juhtkonnal Arkadit töölt lahti lasta. Teda ootas kohus süüdistusega tööalases lohakuses ja kodumaa reetmises!!

"Kardan, et ta mõistetakse süüdi ja teda ootab pikk vanglakaristus," kirjutas Erna. "Kohtasin ühel päeval Arkadit. Sa ei tunneks teda ära, ta on väga kõhnaks jäänud. Käitub ta väärikalt, ütleb, et ei kahetse midagi, sest käitus oma südametunnistuse järgi. Arkadi küsis sinu kohta, Reni - et kas sa oled end sisse seadnud ja on sul õe juures hea olla? Palus sind ja Gabit kogu südamest tervitada. Sina ära talle kirjuta, sest see võib ta olukorra veel hullemaks teha. Meie, väljasaadetud, oleme nagu "katk" - kõik kohalikud hoiavad meist eemale!!

Mina käin nii tihti kui võimalik surnuaial. Hoolitsen nüüd kahe haua eest... Evi ja Nora... Lilli praegu ei ole. Kevadel istutan lilled!

Sinust, Reni, tunnen ma väga suurt puudust! Mõtlen palju sinu peale. Andku Jumal sulle õnne, sest sa oled selle ära teeninud. Suudlen Erna."

Ka Margotilt ja Marikalt tuli kiri. Nad kirjutasid, kuidas ema juurde jõudsid. Kui laev oblastlinna Kirovisse jõudis, jäi Marika asjadega sadamasse. Margot läks

NKVD-sse kõige kõrgema ülemuse jutule. Ta põhjendas sovhoosist põgenemist, lõpetas oma "ettekande" aga sõnadega: "Meie põgenemise põhjustas ainult suur armastus ema vastu ja igatsus tema järele. Me ei saanud teistmoodi käituda! Meie edasine käekäik sõltub nüüd teist! Te kas panete meid vangi, või lubate ema juurde. Ka teil on ju ema? Vahest on teil lapsedki? Halastage siis meile! Me ei ole mingid kurjategijad. Luban teile, et hakkame seal sovhoosis ausalt tööle!!..."

Ülemus jäi mõttesse ja ütles siis: "Kui te lubate, et enam kuhugi ära ei jookse, võite ema juurde sõita!"

Selle lubaduse andis Margot rõõmuga.

Ja nii nägidki tüdrukud jälle oma ema...

Margotil oli olnud õigus, kui ta põgenemise päeval ütles: Ei tohi vooluga kaasa minna, oma saatust on endal vaja "tagant lükata" - muidu ei jõua kuhugi!..."

Margot ja Marika pääsesid vangistusest. Mul oli nende üle hea meel ja mõtlesin rõõmuga, et nende saatuse kujunemisel on ka minul pisike osa...!

Tallinn, 1971.

Elasin pärast neljateist asumisel oldud aastat jälle Tallinnas. Siinsamas Tallinnas kohtasin uuesti ka Arnoldit - täiesti juhuslikult, tänaval - pärast kolmekümnet lahusoldud aastat! Kiirustasin ühel ilusal päeval kinno. Läksin parajasti üle rahvast täis väljaku, kui mind äkki peatas üks keskealine mees, kel oli kaks last kaasas. Ta pöördus naeratades minu poole ja ütles: "Tere! Tunned sa mind ära?"

Jäin seisma. Vaatasin teda imestusega ja arvasin, et ta on mind kellegagi segamini ajanud. Tahtsin juba edasi minna... Äkki tundusid ta hääl ja naeratus kuidagi tuttavad... Siis taipasin, et mu ees seisab Arnold!

"Reni, ma tundsin su kohe ära... ma ei ole su kõnnakut unustanud... ja sa ise ei ole ka palju muutunud... oled sama ilus, kui kunagi!!"

"Arnold! Nüüd ma tundsin sinu ka ära!"

Ta suudles ja kallistas mind otse tänaval. Mu süda tõmbus kokku... uskumatu, et see mees on sama Arnold, keda ma nii palju aastaid tagasi tundsin...

Vaatasin teda hoolega ja nägin, kui palju ta nägu oli muutunud. Oimukohad olid hallid, näojooned teravamad, silmade ilme teine. Ainult naeratus oli jäänud sama kavalaks ning lõualohuke, mis mulle kunagi meeldis, oli alles.

Ta oli elegantselt riides, endiselt sirge ja sihvakas ning näis veel pikem, kui mina teda mäletasin...

Mu Jumal! Kuidas me selle juhusliku kohtumise üle rõõmustasime...

Kinno ma loomulikult ei läinud.

Sealsamas lähedal oli üks väike mõnus kohvik. Läksime ja istusime sinna. Palusin, et ta räägiks oma elust ja meie ühiste sõprade saatusest.

Arno oli viisteist aasta vangi. Ta vaevles mitmes erirežiimiga vanglas, kus hoiti poliitvange. Istus isegi kõige hullemas, Vladimiri vanglas, mis oli kõikide vangide hirm. Hiljem oli veel viis aastat erinevates laagrites sunnitööl, sealgi väga rasketes tingimustes. Talvel oli külma 40°-45°.

Lõpuks, pärast kahekümne-aastast vangistust sai ta loa Eestisse tagasi tulla. Ta oli siis juba neljakümne seitsme aastane!

Tallinna tuli ta üheksa aasta eest. Abiellus endast seitseteist aastat noorema naisega.

"Abiellusin, sest tahtsin lapsi ja lõpuks normaalset elu elada. Mu naine Vilma on hea ja korralik inimene. Mul on toredad lapsed. Olen eluga rahul."

Ta lapsed meeldisid mulle väga. Poiss oli umbes kaheksane ja sarnanes sellele noorele Arnoldile, keda ma sovhoosis tundsin. Samasugused tumedad lokkis juuksed, lõbusad silmad ja isa võluv naeratus...

Tütar oli nelja aastane. Kenakene - heledate juuste ja siniste silmadega, vist ema moodi. Arnold pani oma tütrele kadunud Nora nime... Mu ees oli väike Nora... Mõtlesin, et ka suur Nora oli blond ja siniste silmadega...

Arnold hakkas, otsekui mu mõtteid lugedes, Norast ja tema traagilisest surmast rääkima ...

"Noraga ma oleksin õnnelik olnud. Me sobisime hästi!" Ja siis äkki küsis ta minu käest: "Ütle, kallid Reni, kas mees võib kahte naist korraga, aga erineval moel, armastada? Kõik need aastad olen endalt seda küsinud, sest ma armastasin nii sind kui Norat...!"

See küsimus tuli nii ootamatult, et pidin enne mõtlema.

"Ma ei usu seda! Kui on ikka õige armastus, siis armastatakse ainult üht naist, mitte kahte korraga! Arvan, et teine oli illusioon...!!"

Rohkem Arnold oma tunnetest ei rääkinud.

Sain teada mõndagi meie inimeste edasise käekäigu kohta pärast sovhoosiaega. Ernat olid ülemused kavatsenud koos emaga teise sovhoosi saata. Mõlemad naised närveerisid väga, sest ei teadnud, kuhu nad võivad sattuda. Kaks päeva enne ärasaatmist Erna suri. See oli kiire surm aju verevalumi tagajärjel. Evi surm ja poegade vangistamine murdsid ta tervise.

Erna maeti L... küla kalmistule väikese Evi kõrvale. Vähemalt selles oli saatus ta vastu armuline...

(Kevadel, siis kui ta tahtis Evi hauale lilli istutada, oli ta ise juba mulla all...)

Arnoldi ema suri mõned aastad tagasi, kuid seda juba Tallinnas, nagu oli soovinud. Ta tütar Liidia viibis kümme aastat vanglates ja laagrites. Laagris juhtus temaga õnnetus. Ta kukkus traktori ette ja see sõitis talle otsa. Mõlemad jalad ja selgroog olid vigastatud ning ta jäi kogu eluks invaliidiks. Sellele vaatamata saadeti ta ikkagi viieks aastaks asumisele. Arnold ütles, et ta liigub karkude abil või ratastoolis. Liidia peigmees, keda ta nii armastas, ei oodanud teda muidugi ära. Ta abiellus, peres on kaks tütart ja nüüd on ta juba vanaisa. Liidia on vallaline, elab koos oma tädiga, kes tema eest hoolitseb. Kuid ta on tubli ja ei noruta. Loeb, õmbleb välja ja koob palju. Huvitub muusikast, mis ta elu täidab.

Aleks ja Paul tulid Eestisse tagasi pärast kümnet vangla- ja viit asumisel oldud aastat. Elavad Rakveres. Siberis olid nad kahe kohaliku neiuga abiellunud. Aleksil on tütar ja poeg, Paulil neli poega! Arnold kohtub nendega. Vana sõprus kestab.

Nora õde tuli tähtaja möödudes Siberist tagasi mehe ja kolme lapsega. Elab Tartus.

Tsirkuseakrobaat sai vanglas närvivapustuse, läks hulluks ja viidi hullumajja. Ta ei parane enam.

"Meie suure pere" ülejäänud liikmetest ei teadnud Arnold midagi. Mõned olla Eestisse tagasi tulnud, paljud surid vanglates ja laagrites.

Antoni kohta rääkis Arnold kurioosse loo. Pärast meie inimeste kohtuprotsessi sattus Anton sovhoosi juhatuse ebasoosingusse. Võibolla nad kartsid, et poiss teab liiga palju ja latrab välja...?

Ühesõnaga, temaga hakati iga väiksemagi asja pärast norima ja leiti igasuguseid puudusi ka ta käitumises. Lõpuks sepsiteti talle süüdistus, et ta on kaotanud sovhoosi juhtkonna usalduse, et ta mängivat eestlaste kasuks "topeltmängu". Anton sattus kohtu alla ja koostöö eest sovhoosis streikinud eestlastega määrati talle viis aastat vangistust ja viis asumist! Hulk aastaid hiljem sattus ta Arnoldiga samasse laagrisse. Sealgi

püüdis ta oma elu kergendada ja pakkus end "keeleks". Puges ülemustele ja valvuritele, lootes enese vastu usaldust äratada. Tõenäoliselt see tal ka õnnestus, sest varsti sai ta endale kõige ihatuma ja privilegeerituma töö, mis oli iga vangi unistus - ta oli köögis "leivalõikajaks". See oli toitev ja kerge amet!

Kaasvängid pidasid Antonit silmas ja mõistsid ta kavalaid plaane. Nad otsustasid üksmeelselt temast vabaneda. (Nende hulgas oli eluaegse karistusajaga mõrtsukaid, kel polnud midagi kaotada. Tappa inimene, kes neid "segas", oli tühiasi!).

Ühel päeval viisid nad oma otsuse täide. Nad viskusid talle otsa, tirisid ta pikali ning peksid ta pead ja keha jalgadega... Märganud, et ta ikka veel liigutab, löid nad talle kangiga pähe, kuni ta suri...

"Paras talle! See oli tolelele närukaelast reeturile teenitud karistus!" lõpetas Arnold oma jutu.

C' est la vie...

Ütlesin juba, et olin neliteist aastat asumisel. Alles pärast Stalini surma hakati inimesi järkjärgult vabaks laskma. Tulin oma mehe, tütre ja pojaga Eestisse tagasi 1955. aastal.

Meil Leopoldiga tuli palju üle elada. Sellest kirjutan ma oma raamatu teises osas.

Margot ja Marika tulid samuti pärast neljateist asumisel oldud aastat koos emaga Tallinna tagasi.

Meie kohtumine pärast nii pikka lahusolekut oli rõõmuküllane. Õekesed rääkisid, et nende sovhoosis ei olnud elu sugugi parem, kui seal, kust me põgenesime. Töö oli raske ja käis sageli üle jõu. Moraalselt oli neil siiski kergem, sest olid ju nüüd kõik koos. Nende isa Sven Gustavson suri laagris. Peaaegu kõik meie ja "meeste" rongis sõitnud vanemad inimesed surid. Eriti palju suri neid laagrites, kus nad ei kannatanud välja laagrirežiimi ja suure külma käes töötamist. Kui Lolo pärast viieaastast lahusolekut minu juurde jõudis, rääkis ta, et inimesed "surid nagu kärbsed".

Margot abiellus seal sovhoosis ühe väljasaadetud eestlasega, kes oli temast palju vanem. See mees ei sümptatiseerinud mulle. Ta oli väga kinnine, rääkis vähe ja noris iga asja kallal. Lapsi neil ei olnud. Margot oli ikka veel väga ilus ja võluv naine. Ta nägi noor välja. Aga ta abielu ei olnud õnnelik.

Marikat olid need aastad väga palju muutnud. Ta näis haiglane ja oli väga kõhn. Margotilt sain teada, et Marikal on kopsud haiged. Ta jäi vallaliseks. Imselt oli ta Pauli väga armastanud ega suutnud teda unustada. Nüüd on tal sõber ja nad elavad koos.

Kohtusin tihti oma "tüdrukutega", nagu ma neid ikka hüüdsin. Eriti lähedased olime Margotiga. Õekeste ema oli kena inimene, aga väga haige. Tal kadus tasakaal ja ta ei käinud peaaegu üldse kodust väljas. Ta suri une pealt. Olime kõik kalmistul teda ära saatmas.

Arnoldiga olin kuni oma ärasõitmiseni Nõukogude Liidust 1975. aastal, suur sõber. Ta käis mul kodus külas ja mina külastasin teda ja ta naist nende kodus. Vilma mõistis meie südamlikke suhteid. Ta teadis, et see on puhas sõprus ja et meid seovad ühised mälestused...

Praegu, kui ma oma mälestusi kirja panen, mõtlen sageli oma kauge sõbra Arno peale ja tema viimastele sõnadele meie lahkumisel: "Reni! Ära unusta kirjutamast raamatut, kui sa oled vabas maailmas! Luba mulle seda!!"

Jah, kallid Arnold, ma täitsin oma lubaduse - kirjutan raamatut...!! Kuid sa ei tea seda! Ma ei saa seda sulle teatada!...

Me korraldasime mitu "kohtumiste ja mälestuste õhtut"...

Meie, need vähesed, kes sellest "suurest perekonnast" veel alles olid jäänud, kogunesime Arno korterisse, sest see oli kõige suurem. Enamus meist elas koos perega ühes toas - nii nagu minagi!! Sellised olid Nõukogude Liidu korteriolud. Kogunesid Margot, Marika, Aleks, Paul ja Liidia, Nora õde oma mehega. Ka Leopold võttis sageli neist kohtumistest osa. Aga Margot tuli alati üksi, mõnikord nutetud silmadega... Tema mees oli saanud teada Margoti ja Aleksi romaanist, armukadetses ja tegi naisele stseene. Ta keelas Margotil nendel õhtutel Aleksiga kohtumise ja ei lubanud teda Arnoldi juurde. Kuid Margot oli energiline, tegi mis tahtis ja lauas istus ta alati Aleksi kõrval.

Me rääkisime palju, naersime ja meenutasime... Kuid igapäevaks meist tundis, et me ei olnud enam need, kes kunagi.

Meil oli juba "oma elu"... oma pere... teised huvid... teised tunded...

Selline on elu - C'est la vie!!...

Rõõmus sündmus 10.09.1946.

Hirmus teade.

Lõpuks sain Leopoldilt kauaoodatud kirja, mis oli kirjutatud viiendal septembril 1946. Sõime Gabiga parajasti hommikust, kui postiljon tõi hulga posti ja ütles, et mulle on kiri.

Tundsin Lolo käekirja kohe ära. Süda jäi ümbrikku avades seisma.

"Mu armsad! Mu kõige kallimad!

Olen väga õnnelik ja ülimalt rahul teatega, et mind vabastatakse 13.09.1946. ja ma saan pärast viit aastat sunnitööd alatiseks teie juurde sõita. Laagrist ei lahku ma üksinda, koos minuga tuleb mu sõber Lembit Reinsalu, kellel elab Renžata külas naine Reet tütar Lindaga. Oleme kaksteist aastat olnud head sõbrad, nii et - sõidame koos. Sõidame hobusega, kutsariga. Millal jõuame, seda ei tea. Äрге meid enne õhtut oodake!

Olen väga õnnelik, õnnelik, õnnelik. Seda õnne on raske uskuda, et näen sind, minu Renikene, varsti ja suudlen oma kullakest Gabit. "Oota mind ja ma tulen tagasi, ainult oota väga!!!" Selline oli minu laul sulle kõik need aastad. Lõpetan oma kirja, olen praegu liiga erutatud. Emban ja suudlen sind viimast korda paberil. Edaspidi oled sa, Renikene, mul elusana olemas. Minu, minu, minu!!!

Sind armastav Lolo.

10.09.1946."

Lugesin Gabile Lolo kirja ette ja me olime nii õnnelikud nende suurepärase uudiste üle armsalt isakeselt. Mu tütreke kallistas ja suudles mind ja oli nii õnnelik, et oleks tervet maailma emmanud. Ta oli juba kaheksa aastane - suur tüdruk, juba koolilaps.

"Mu isa ei tunne mind ära," rääkis ta mulle.

"Veel kolm päeva ja me oleme kõik koos," mõtlesin mina.

Me Gabiga ei saanud kumbki need kolm ööd magada. Olime nii erutatud. 13.09.1946 kella 14.00. kuni 20.35. ootasime Leopoldi. Ootasime... ootasime... ootasime. Ja lõpuks saabus hetk, kui kuulsime koputust oma uksele ja Leopold seisis särava näoga meie ees.

Meie kohtumist on võimatu kirjeldada. Ja seda polegi vaja teha. See tunne on kirjeldamatu suurest armastusest!!!

Kuid ma märkasin, et Lolo on kuidagi kurb ja mõtlik. Tal oli hingel midagi, millest ta ei tahtnud kohe rääkida. Hiljem sain teda, mis teda vaevas. Ta rääkis mulle oma sõbra Lembit Reinsaluga juhtunud õnnetusest. Reinsalu ja Lolo lahkusid koos laagrist. Nad sõitsid ühe vankriga, alguses Lembitu naise, siis juba minu juurde. Lähenedes

majale nr 4, kus elas Reet, nägid nad aknas valgust. Valgus aina lähenes ja lähenes. Mõlemad olid õnnelikud selle üle, et nüüd kohe, kohe näeb Lembit oma naist ja tütart. Lembit hüppas vankrilt maha ja jooksis maja poole. Äkki jäi ta seisma ja haaras rinnust kinni. Ta ei suutnud enam ainsatki sõna öelda. Näost lumivalge, otsaesine higipisarais, suri ta Lolo kätel südamerabandusse oma naise Reeda akna all.

Selline tragöödia tuli Lolol üle elada, enne kui ta minu juurde jõudis. Lolo oli kuulnud, kuidas Lembit tasakesi Reeda nime kordas, kuidas kutsus tütart: "Minu kullakene, minu linnukene, Lindakene, minu päike," ja kibedasti nuttis.

Raske oli jätta surnud sõpra õnnetu Reeda kätele ja minna oma pere juurde, kus teda ootas õnn.

Ka liiga suure õnne kätte võib surra.

See oli mu elu kõige imelisem päev. Kui me pärast õhtusööki Gabit magama panime, lamas ta isa ja mind emmates ja pani oma mõlemad käed meie kätte. Nii me kolmekesi vaikides istusime.

Äkki kuulsime Gabi häält: "Issi ja emme, palume koos Jumalat. Ta hoidis meie isa alles..."

See oli nii tõsiselt ja kogu südamest öeldud, et me mõistsime, kui hingeline meie tütar on.

Leopold küsis minult: "Reni, kas sa palud Jumalat?"

"Me pöördume Gabiga igal õhtul palves Jumala poole. Me teame, et ta on olemas. Ta täitis meie suure palve, sa tulid tagasi. Ta hoidis sind ja ma olen talle selle eest tänulik!"

Leopold embas mind ja Gabit tugevasti-tugevasti. Ja nii me kolmekesi istusime mitu minutit vaikides. Nägin Leopoldi näol pisaraid. Kui meie tüdrukuke oli juba magama jäämas, ütles ta isale, ise teda kallistades: "Isa, ma hakkan sind väga, väga armastama. Sa oled minu issi!!!"

Kirovi linn
Lebjažki rajoon
Okunevski sovhoos

Leopold Klas-Glass (Lolo)
Reni (Reeli) Klas-Glass
Raja Meiortal - Reni õde
Irina - Leopoldi õde
Arnold Aaviksoo

Täna, 1999. aastal, olen ma kaheksakümne kaheksa aastane.

1977. aasta märtsist alates elan Berliinis. Selles raamatus, mida te lugema hakkate, räägin ma oma elu kõige raskematest aastatest.

Oli palju muret, paljude omaste ja lähedaste kaotusi. Mu mees Leopold suri 1974.aastal Tallinnas. Mehe vanemad ja ta vend Eduardi tapsid fašistid julmalt, vend Alfred hukkus sõja ajal. Mind väikese Gabiga küüditati Kirovi oblasti Okunevski sovhoosi ja ma olin asumisel neliteist aastat. Raske töö tulemusena sovhoosis ja arstiabi puudumise tõttu katkes mu rasedus traagiliselt - sünnitasin surnud lapse. Kuid elu jätkus. Ma töötasin, kasvasin väikest Gabit ja lootsin, et elu läheb pärast sõda paremaks ning me tuleme kodumaale ja Tallinna tagasi.

Ka sovhoosis olid head ja sõbralikud inimesed. Meie zootehnik Arkadi Zolotov püüdis meid aidata, millega vaid sai. Mind aitasid ka Arnold Aaviksoo ja hoolitsev Erna. Arno on minu jaoks suur hea sõber. Varsti leidsin ka oma õe Raja ja venna Viktori üles.

Hiljem, juba pärast sõja lõppu, sõitis pärast viit vangla-aastat minu juurde mu mees Lolo.

Pöördusime Tallinna tagasi. Elu hakkas tasapisi normaliseeruma.

1948. aasta 25. oktoobril kell 23.11. sündis mul poeg. Järgmisel päeval tuli mind poja sünni puhul õnnitlema Anna Klas. Ta küsis minult: "Reni, kas te olete pojale juba nime valinud?"

"Jaa," vastasin ma, "me nimetame ta Eduardiks, sinu mehe ja Eri isa auks" Ta embas mind, me suudlesime ja puhkesime nutma. Anja tänas mind kingituse eest.

Järgnevatel õnnelikel perekondlikel päevadel oli meil mehega palju häid ja lahkeid sõpru. Sõbrustasime Georg ja Ilona Otsaga ning külastasime neid sageli. Ilonaga oleme tänaseni suured sõbrad. Helistan talle sageli Berliinist ja me ajame pikalt juttu.

Meie majas käisid Jüri ja Astrid Järvet. Arvo ja Nora Pärt, Neeme ja Lilia Järvi, Anatoli ja Fira Hanson, Kaido Kuusik ja ta ema Anna Ekston jt.

Meil käis ka Arnold Aaviksoo. Arnoldiga me rügasime neil rasketel aastatel külge kõrval sovhoosis. Kohtume ka nüüd, kui ma Tallinnas käin. Meil on palju ühiseid mälestusi ja meid soojendab tugev sõprus.

Minu lapsepõlv ja noorus möödusid Berliinis. Noore tüdrukuna unistasin näitlejaks saamisest. Sooritasin eksamid ja mind võeti vastu Reinhardt Kunst Schulesse, kuid mu vanemad olid selle vastu ja ma loobusin õpingutest, kuna ei tahtnud ema ja isa kurvastada. Tegin eksamid ja astusin Reimann Kunst Schulesse.

Nooruses Berliinis olin hea tuttav näitleja Ivan Mozžuhiniga, kes elas meie naabruses.

Tema pool külas olles tutvusin ka laulja Fjodor Šaljapini ning filmirežissööride Turžanski ja Volkoviga.

1985. aastast kuni 1996. aastani esinesin Berliini kinostuudiote võtetel. Osad olid väikesed, aga igauks neist rõõmustas mind, sest mu unistus täitus.

Viimastel aastatel surid mu mees, vanem õde, õetütar Marina ja vend Viktor, Anatoli Hanson, õe Raja mees Hermann Meiertal.

1999. aasta 3. novembril olin järjekordselt Götebori sümfooniaorkestri kontserdil Berliini filharmonias. Dirigeeris Neeme Järvi. Pärast kontserti me kohtusime ja ajasime juttu. Meenutasime, kuidas ma tema ja ta perega pärast nende Eestist lahkumist Viinis kohtusin.

Sel kontserdil viibis ka helilooja Arvo Pärt, kellega meid seovad ühised mälestused elatud aastatest. Praegu elab ta perega Berliinis.

Olen uhke sõpruse üle nende suurte muusikutega.

Selle mälestusteraamatu ma pühendan oma kallitele lastele Gabi Bernsteinile, tema mehele Volfile, Eduard Klasile, oma õele Raja Meiertalile, sugulastele Eri Klasile ja Georg Heindriksile ning sõber Arnold Aaviksoole.